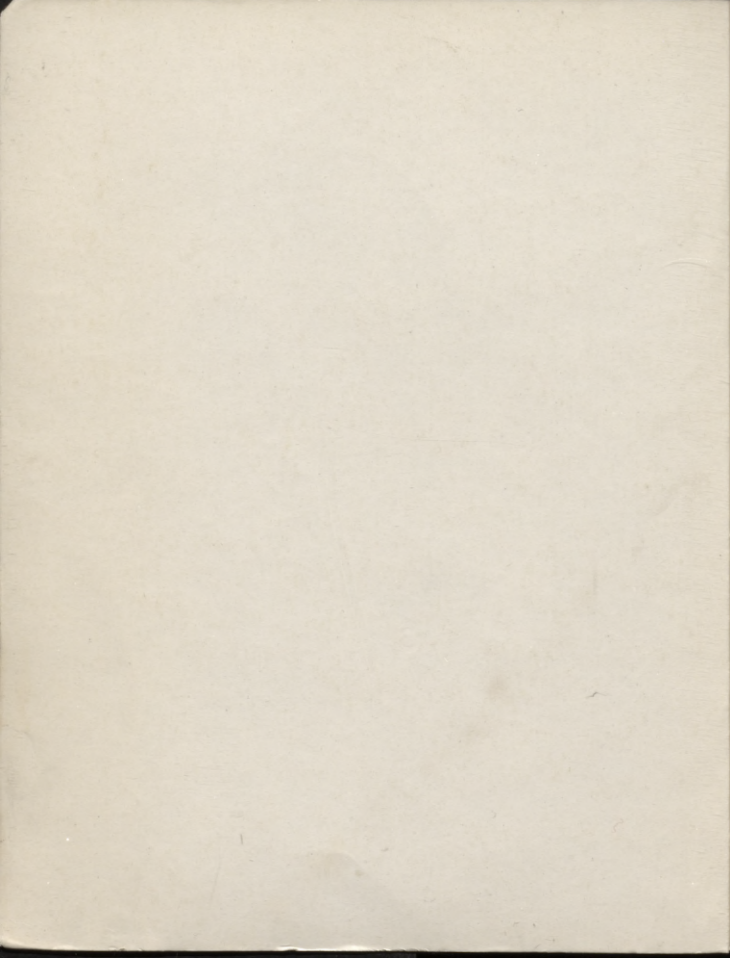

Varavīksne

1994

94-2
L 39

L
810.09

Varavīksne

1994

Literārā mantojuma gadagrāmata

RIGA
PRESES NAMS
1994

UDK-p 888.3.0
Va 649

Latvijas Nacionālā

BIBLIOTĒKA

94-10.544
030 5071201

Sastādītāja Līvijs VOLKOVA

Redaktore Ligita BIBERE
Tehniskā redaktore Skaidrīte GRINBERGA
Ojāra MARTINSONA fotoreprodukcijas
A/s «Preses nams» apgāda vadītāja MĀRA CAUNE
Tipogrāfijas direktors Teodors PRŪSIS

ISBN 9984-00-040-0

© Preses nama apgāds, 1994

PAR GUNTI ZARIŅU

«ES RAKSTU, JO VELOS ATTAISNOT SAVU EKSISTENCI»

(Guntis Zariņš)

*(Alises Balodes, Daces Cālītes, Ivetas Pētersones,
Gunas Riekstiņas un Elinas Salmiņas¹ ievads,
biogrāfiskie dati un materiālu apkopojums)*

Materiālu kopa par Gunti Zariņu ir daļa no plašāka Rīgas Franču liceja audzēkņu pētījuma par skolas pedagogiem, absolventiem un audzēkņiem, kuri gan tēvzemē, gan trimdā īstenojuši liceja devīzi «Tēvzemes godam, spēkam, daiļumam», dažādās dzīves jomās dodami būtisku ieguldījumu Latvijas labā.

Darbs aizsākās, kad 1991. gada 21. septembrī uz liceja septiņdesmitgadi Rīgā pulcējās daudzi jo daudzi, gan Latvijā, gan trimdā dzīvojošie licejisti. Ilggadējā direktora Augusta Leimaņa (1926—1944) brāļadēls — Franču liceja absolventu biedrības priekšsēdis Juris Leimanis tad pirmo reizi uz Latviju atveda unikālu dokumentu — absolventu un audzēkņu sarakstu, kas licejā mācījušies līdz 1945. gadam.

Sarakstā bija daudzu pazīstamu sabiedrisku un kultūras darbinieku, rakstnieku, tulkotāju vārdi — Ilze Marta Skalbe-Legzdiņa, ievērojamie Zviedrijas grāmatizdevēji Juris un Dagnija Šleieri, Gunārs Meierovics, kura tēvs bija klāt liceja dibināšanas brīdī, trimdā dzīvojošie rakstnieki Astrīde Ivaska, Dzidra Zeberiņa, Tālvāldis Ķīka, Latvijā labi pazīstamie teātra darbinieki Pēteris Pētersons un Māris Grēviņš, arhitekts Vaidelotis Apsītis, literatūrvēsturniece Līvija Volkova. Franču licejā mācījušies arī agri mūžībā aizgājušie dzejnieki Jānis Sarkanābols un Klāvs Elsbergs.

¹ Rīgas Franču liceja 12. klases audzēknes.

Par skolotājiem te strādājuši literatūrkritiķis un grāmatizdevējs Jānis Kadilis un rakstniece Angelika Gailīte. Sarakstā bija arī Gunta Zariņa vārds.

1992. gadā pirmoreiz iepazīstoties ar Gunti Zariņu, resp., izlasot viņa romānu «Mieles», radās vēlēšanās tuvāk iepazīt šī rakstnieka daiļradi, uzskatus un arī dzīvi, jo atšķirībā no iepriekš minētajiem cilvēkiem par viņu mūsu skolā nebija nekādu ziņu. Toreiz vēl nenojautām, ka stāvam īsta detektīv-uzdevuma priekšā, jo neviens no aptaujātajiem licejistiem, kuri beiguši skolu 40. gadu pirmajā pusē, Gunti Zariņu neatcerējās, kaut gan pats rakstnieks atzīmējis, ka šai laikā te mācījies. Neskaidribas radās arī Gunta Zariņa dzimšanas gada sakarā.

Pateicamies visiem, kuri darba gaitā palīdzēja ar ieteikumiem un informāciju. Apkopojot viņu rakstiskās liecības un personisko arhīvu materiālus, ir radies savdabīgs, mozaikā veidots rakstnieka dvēseles atspulgs.

Imants Auziņš, ar kuru Guntis Zariņš iepazīnās 1964. gadā, viesojoties Latvijā, nodeva publicēšanai fragmentu no topošās grāmatas «Piecdesmit gadi bez televizora». Viņa arhīvā atrodas Gunta Zariņa piezīmes par dzeju tā laika Latvijā, raksts par Imanta Auziņa dzejoļu krājumu «Zilie griesti», arī «Vēstules vēl nepazītiem draugiem», kur ir O. Vācietim, V. Belševicai un I. Auziņam veltīti dzejoļi. Ludmila Azarova sniedza informāciju par Gunta un Monikas Zariņu vēstulēm Ojāram Vācietim. Pārdomās un atmiņās par rakstnieku dalījās viņa klases biedrenes Astrīde Ivaska un Valija Pārstraute, kā arī dzejnieks Gunārs Saliņš.

Visvairāk materiālu par Gunti Zariņu devusi viņa dzīves biedre dzejniece Monika Zariņa. Visvērtīgākais — nepublicēti Gunta Zariņa rokraksti, no kuriem apcere «Meklējot dzīves jēgu» ietverta šajā rakstu kopā. Jaunākais viņas devums — fotogrāfijas, kas liecina par Zariņu ģimeni, viņu un latviešu sabiedrības dzīvi Anglijā.

1992. gada 24. novembra vēstulē skolotājai Anitai Vanagai, kura ir šī skolēnu darba vadītāja, Monika Zariņa rak-

stija: «Guntis justos aizkustināts par Franču liceja skolēnu interesi par viņa dzīvi un darbu. Cik skumji ir tas, ka viņš to nevarēja piedzīvot!»

Guntis Zariņš dzimis Rīgā 1926. gada 18. aprīlī tirgo-tāju ģimenē. Vājās veselības dēļ zēns tiek ļoti saudzēts, bet jau bērnībā radusies vēlēšanās izrauties ārā no drošās un mierīgās pasaules. Mācījies Rīgas Franču licejā, jau skolas gados sācis domāt par literatūru. Piecpadsmit gadu vecumā iepazīnies ar Biblii, taču reliģijai nav pievērsies. Vēlāk ļoti ietekmējies no Ničes «Tā runāja Zaratustra», no šī brīža sācis domāt par dzīves jēgu, cilvēka uzdevumu. Pirmajā padomju varas gadā par pagrīdes darbību kopā ar tēvu tiek apcietināts. Tēvu cietumā nošauj, arī Guntis ir tuvu nāvei. Pēc vāciešu ienākšanas Rīgā 1941. gadā pēc ilgāka pārtrau-kuma G. Zariņš atgriežas skolā, taču mācības viņu vairs nesaista. 1943. gadā viņš skolu pamet un, viltodams savu dzimšanas gadu, kopā ar brālēniem brīvprātīgi iestājas latviešu leģionā.

Sai sakarībā oficiāli minētajos Gunta Zariņa biogrāfis-kajos datos radušās divas kļūdas.

Pirmkārt. Nepareizais dzimšanas gads (1920) figurē dau-dzos izdevumos: A. Svābes rediģētajā «Latvju enciklopēdijā» (3. sēj., 1955), Gunāra Irbes sniegtajā izziņā žurnālā «Avots» (1989, № 3), Jāņa Anerauda sastādītās trimdas prozas anto-logijas «Pasaules spoguļi» 2. sējuma komentāros (Rīga, 1990, 477. lpp.) un Margitas Gūtmanes rakstā «Trimda — trimdas situācija — trimdas literatūra» («Kritikas gadagrāmata — 1992», 94. lpp.). Sarakstē ar Moniku Zariņu noskaidrojām, ka faktiski Guntis Zariņš dzimis 1926. gadā. Tagad — 1992. gadā izdotajā enciklopēdijā «Latviešu rakstniecība biogrā-fijās» pirmoreiz uzrādīts pareizais dzimšanas gads.

Tomēr palikusi vēl viena kļūda, proti, ka Guntis Zariņš it kā **beidzis** Franču liceju. Šī kļūda ienākusi no jau minē-tajiem G. Irbes un M. Gūtmanes rakstiem.

Tātad, pametis skolas solu, uzdevies par sešus gadus vecāku, Guntis Zariņš iestājas latviešu leģionā V. Januma

pulkā. Pēc smagām kaujām atkāpdamies, viņi nonāk Pomerānijā. Sais kaujās viņš saprot, ka ir melojis pats sev, ka viņā nav nekādas vēlēšanās karot par jauno kārtību. Viņš saprot, ka visvairāk vēlas to, no kā visu dzīvi ir bēdzis, — drošību, savu māju, ģimeni, vidi, kurā nebūtu pastāvīgu baiļu. Šos savus pārdzīvojumus viņš ļoti spilgti ir attēlojis romānā «Varonības augstā dziesma», kā arī vairākos stāstos. Tad Guntis Zariņš nokļūst DP nometnēs Rietumvācijā, kur rodas arī viņa pirmie literārie sacerējumi. 1945. gadā Vācijā publicē savu pirmo stāstu «Gaisu!». Pēc atbrīvošanas no nometnes studē filozofiju Baltijas universitātē Pinnebergā. 1952. gadā pārceļas uz Angliju, strādā par «Londonas Avīzes» līdzstrādnieku, pabeidz medicīnas māsu skolu un 1959. gadā sāk darbu psihiatrijā. Sajā gadā iznāk viņa pirmā grāmata «Dieva mērķaķis» — stāsti un noveles. G. Zariņš ir strādājis arī par reķinvedi un direktora asistentu kādā inženieru firmā. 1962. gadā G. Zariņš piedalās 2. Jaunatnes svētkos Čikāgā. Viņš ir paguris un izmisis, kas lielā mērā izskaidrojams ar trimdas latviešu sabiedrības aizspriedumiem, ar ideālu zudumu, kad trimda ieilgst un nav vairs drošu cerību uz atgriešanos. Pret G. Zariņa darbiem trimdas vecākajā paaudzē ir izteikta opozīcija, jo viņš bieži tēlo arī šīs sabiedrības negatīvās iezīmes — mietpilsonību, slīgšanu neauglīgā sentimentā attiecībā uz aizgājušo dzīvi pirmskara Latvijā, materiālo vērtību pacelšanu pāri garīgajām. Klaju naidu izsauc Gunta Zariņa aicinājums meklēt un atjaunot sakarus ar Latviju, trimdas žurnālos viņu nosoda, pat sauc par komunistu agentu.

Tomēr 1964. gada vasaras sākumā Guntis Zariņš ierodas Rīgā. Viņš tiekas ar jaunajiem dzejniekiem Ojāru Vācieti, Imantu Auziņu, Māri Čaklo. Viņš atzinīgi izsakās par jaunāko latviešu literatūru, aicina uz ciešāku sadarbību starp abām tautas daļām. Taču šis aicinājums izskanēja par agru, sadarbībai vēl bija pārāk daudz šķēršļu — gan atklātu, gan okupācijas varas iestāžu rūpīgi nomaskētu. Guntis Zariņš tā arī palika starp trimdu un dzimteni. — Juzdamies atbil-

dīgs savas tautas priekšā, bet sāpratis, ka neko nav spējīgs mainīt un atrisināt šajos apstākļos, 1965. gada 10. septembrī viņš atstāja sāpju, pretrunu, meklējumu un vilšanos pilno dzīvi, lai dotos savā brīvajā pasaulē — nāvē.

Gunta Zariņa uzskatu pretešības ar trimdinieku absolūto vairākumu, kuras īpaši pastiprināja viņa nelaimīgā kontaktēšanās ar Kultūras sakaru komiteju, ieskicējis arī Gunārs Meierovics (viņš pārstāvēja vienu no visplašākajām trimdas organizācijām — Pasaules brīvo latviešu apvienību): «Atceroties skolas biedru no Franču liceja Gunti Zariņu, jāsaka — mūsu draudzība sākās pavēlu, trimdā. Es skolu biju beidzis jau 1940. gadā. Toreiz, kad Guntis dzīvoja Londonā, savos braucienos satikāmies un pārrunājām to dienu aktualitātes, jo Guntis bija kontaktējies ar Latvijas Kultūras sakaru komiteju. Mūsu abu uzskatos bija domstarpības, bet tajā pat laikā «licejiskā» draudzība. Pēdējā laikā manīju, ka Guntis bija nomākts, depresijā. Šķiroties nekad nevarēju iedomāties, ka tā bijusi mūsu pēdējā tikšanās.»

Guntis Zariņš, pats pārraudams savu dzīvības pavedienu, realizēja dzīvē un savās grāmatās paustos eksistenciālās filozofijas uzskatus — ja cilvēks nevar sevi apliecināt dzīvē, viņš to var izdarīt, brīvprātīgi šķiroties no šīs dzīves. Stāstos un romānos viņš bija centies veidot savu īpašu pasauli, kurā varēs dzīvot mūžīgi. Tas arī ir noticis. Trimdā viņa darbi ir populāri un pamazām sāk kļūt aizvien pazīstamāki arī Latvijā.

Līdzās mums zināmajiem žanriem — stāstiem, novelēm, romāniem — Guntis Zariņš mēģinājis roku arī dramaturģijā. Monika Zariņa arī pēc vīra nāves turpināja sarakstīties ar Ojāru Vācieti, un 1970. gada 30. jūlija vēstulē viņa stāsta:

«Guntis pirms daudziem gadiem iesāka rakstīt lugu par diviem dzejniekiem — pašā sākumā viņš ņēma angļu dzejnieku Dilanu Tomasu un tam lika Londonā satikties ar Majakovski. Vēlāk Guntis ar šo versiju nebija apmierināts, manuskripts gulēja atvilktnē un krāja putekļus pāris gadus (es kategoriski atteicos tos iemest papīrkuurvī, un tādēļ tie

saglabājās), tad Guntis ņemās lugu pārrakstīt. Tai laikā viņš jau bija dabūjis lasīt Tavus un citu Rīgas dzejnieku dzejoļus. Tad viņš galvenokārt personas mainīja un ņēma Linardu Taunu (kurš mira Ņujorkā gadu pirms Gunša) un tam lika satīkties ar Tevi Londonā. Bet — šo pārrakstu viņš rakstīja, pirms viņš vēl bija bijis Rīgā, — tā tad nebija Tevi dzīvu redzējis. Pēc atgriešanās viņš pārrakstīja atkal, bet nenobeidza, un beigu beigās bija tāds manuskriptu sajukums, ka es nevarēju vairs izlobīt vienu versiju no otras un trešās. Luga palika nenobeigta trīs versijās.»²

Bez vēl citiem Zariņu ģimenes arhīvā esošiem nepublicētiem manuskriptiem grāmatās iznākuši šādi Gunta Zariņa darbi:

Stāstu un noveļu krājumi «Dieva mērkaķis» (1959) un «Ceļš uz pasaules galu» (1962), stāsti «Varonības augstā dziesma» (1962) un «Trimdas augstā dziesma» (1967 — pēc autora nāves), romāni «Apsūdzēts» (1961), «Dvēseļu bojā eja» (1963), «Mieles» (1964) un «Cilvēku medības» (1966 — pēc autora nāves).

² O. Vācieša memoriālais muzejs, inv. № 261.

***MEKLĒJOT DZĪVES JĒGU**

Iznākot no tumsas gaismā, acu priekšā laistās tūkstošiem gaismas dzirksteļu. Skaņas kļūst asas un griezošas; un aukstums, kas aptver šajā brīdī, pavada mūžīgi... Šis aukstums ir kā stikla siena, kura nolaižas starp cilvēku un otru cilvēku. Šī siena paliek mūžīgi; ejot cauri mūžam, cilvēkam dažkārt izdodas sajūst citu cilvēku elpu uz šī stikla, bet gandrīz nekad neizdodas atgūt to siltumu, no kura cilvēks atrauts dzimšanas brīdī. Neviena arī nejautāja: «Vai tu vēlies dzīvot?», «Vai tu vēlies dzimt?». Bija jādzimst, bija jādzīvo — šāds ir neizprotamais likums, jau no dzimšanas cilvēks zaudēja savas tiesības izvēlēties...

Lai šis ievads būtu manu dzimšanas datu vietā! Vai ir svarīgi, kādā mēnesī, dienā, gadā cilvēks ir dzimis? Vai viņa gadu jeb vasaru skaits ir svarīgs? Vai visu noteicošais nav — kad un kādā brīdī cilvēks atrod savu dzīves jēgu un piepildījumu? Ir gadījies, ka gados veci ir jaunekļi un jaunekļi ir veci vīri — noguruši un vienaldzīgi.

Attieksmes un indoktrinēšana iesākas ģimenē. Ne jau mācītu vīru pirksti ar ūdens lāsēm nosaka, vai augošais cilvēks būs kādas mācības piekritējs, bet gan viņa apkārtnē: pirmām kārtām ģimene, tad skola! Tikpat dogmatisks likums kā dzimšana un nāve ir pakļaušanās kādai pseidofilozofijai (ar šo es gribu teikt, ka reliģijas, atskaitot pašas primitīvākās, gadsimtu gājumā ir kļuvušas par kaut ko liekulīgu un

* Šeit un turpmāk ar * apzīmēti arhīvu materiālu pirmpublicējumi.

Guntis Zariņš ap 1943. gadu, pirms iestāšanās
Latviešu leģionā

mākslīgu). Šeit bērns, augošais cilvēks, iepazīstas ar bailēm, un viņa acu priekšā nostājas pasaka par mūžīgo dzīvošanu, augšāmcelšanos un ideālo paradīzi. Pretēji saviem destruktīviem instinktiem augošais cilvēks vēlas būt labs, būt labs tikai bailu dēļ no soda — elles un bērzu žagariem... Kurš no abiem spēcīgāks, ir grūti pateikt!

Es piedzimu kristīgo ģimenē. Kaut arī nekur nevaldīja izteikts dogmatisms, tad ģimenes un skolas kombinācija mani padarīja par kristieti. Skolas laikā, pašam sev par pārsteigumu, sāku daudz lasīt, un šī «meklēšana rakstos» nav nobeigusies līdz pat šai dienai. Vienmēr, atkal un atkal uzmācas domas par Dievu un Dēlu — par šo abu visvarenību un nemaldību. Cik atceros, tad pirmo reizi lasīju Bībeli, kad man bija piecpadsmit gadu, un no tā laika šī grāmata mani arvien vairāk saistījusi — gandrīz tikpat kā Bokačo «Dekameron» jeb Džoisas «Uliss» un Finegans Vek — tikai ne reliģiskā nozīmē! Es Bībelē saredzu cilvēciskas vājības, daudz interesantu vielu literāram darbam un, galvenais, daudz filozofisku domu. Daudz lielāks lūzums iestājās, kad paņēmu rokās Plūdoņa tulkoto «Tā runāja Zaratustra». No šī brīža — man laikam bija sešpadsmit gadu — es sāku domāt par savās esamības jēgu... Nevienam nezinot, kas izpaudās «niķos», izvairīšanās no skolas, slimības un citos trikos, es iemācījos vienu — sabiedrība, manā gadījumā skola un ģimene, pieņēma «mākslu tēlot». Sabiedrībai nozagto laiku es pavadīju vai nu lasot, sēžot kādā saldējuma paviljonā, jeb stāvēt pie mērķaķu būdas zooloģiskā dārzā... Tas bija mans laiks — un neskatoties uz bailēm, ka es varētu tikt «noķerts» un sodīts. Vairākkārtīgi tas arī notika. Vienīgās mācību stundas, no kurām negribēju izvairīties, bija tās, kuras mācīja Jānis Kadilis un Angelika Gailīte, laikam jau tādēļ, ka neapzinoties mans egoistiskais raksturs bija izvēlēties tuvāko, cilvēkam iespējamo «nemirstības» veidu — rakstniecību. Franču valodas skolotājs Boljē atvēra acis uz vispasaules literatūru, un jau pamatskolā sāku domāt par kaut ko līdzīgu salīdzināmai literatūrai. Tomēr viss bija kā puskrēslā. Tikai Kadiļu Jāņa apgaismojumā sāku domāt par problēmām un dzīves jēgu. Neatceros, kurā, bet pirmajās vidusskolas klasēs man bija jāraksta domraksti par Sudrabu Edžus «Dullo Dauku», Raiņa «Zelta zirgu» un Poruka Bāļajiem zēniem — šeit atkal radās divaina sajūta par ES un VIŅI...

Tikai cietumā, gaidot savu nāves stundu, es apzinājos, ka visa pasaule sastāv no ES un VIŅI, tas pats notika, kad pēc atbrīvošanas, kad spītības — un sabiedrības ieaudzinātās spītības dēļ — iestājos Leģionā, bet man likās, ka tas man bija jādara, atkal to pašu mistisko likumu dēļ, kādēļ dzimu!

Kara laikā es iepazinos ar tā saucamiem sabiedrības likumiem — nonāvēt, sk. Vecā derībā, nebija grēks, ja to darīja šo likumu vārdā; nonāvēt bija grēks, sk. Jaunā derībā, ja to darīja aiz individuāliem, lai cik ideāli tie nebūtu, motīviem. Vienīgais, kā varēja panākt kompromisu, bija ar instinktu aizsargāt sevi, savienot ar sabiedrības vēlēšanos būt aizsargātam! Tikai tagad, analizējot pats savu darbību un stāvokli, es atceros individuus — cilvēkus pārvēršamies zvēros ar vienu vienīgu vēlēšanos nogalināt...

Tieši šis fakts bija izšķirējs, kad es sapratu — mani nevar būt nekā kopēja ar VIŅIEM! Pirmā pašautenes kārta pret ienaidnieku, pirmais durkļa dūriens, pirmās asinis uz rokām — viss tas radīja nojautu: es nevaru un nedrīkstu dzīvot tikai sev, man jādzīvo arī VIŅIEM, jo tie nezina, ko tie dara...

Tā radās kardināli pretēja doma sabiedrības domai — nevis sabiedrība veido individu, bet indivīds veido sabiedrību! Katrs no mums ir vainojams faktā, ka mūsu zemē bija iespējamās neģēlības, kādas izveda hitleriskie iekarotāji un staļinisti. Šis diametrāli pretējais uzskats sagrozītajam dialektiskam materiālismam radīja domu par ontoloģisko mistēriju, kāda slēpās Kārļa Marksa darbos...

Kārli Marksu sāku lasīt, stāvot uz posteņa sardžu rotās, tam sekoja Jaspers, Heidegers, Kirkegords un beidzot Sartrs. Pie Sartra arī paliku — viņa samudžinātais materiālisms — metafizisms radīja kaut kādu tuvības sajūtu, tāpat kā ar Prustu, Džoisu, Kafku un beidzot Viljamu no Okamas. Līdz šim man latviešu sabiedrībā bija bailes pieminēt Kārļa Marksa vārdu, tagad, kad esmu atradis savu dzīves jēgu, šīs bailes liekas smieklīgas...

Sabiedrība ir VIŅI, un es esmu atbildīgs VIŅU priekšā, jo līdz ar savu individuālo «nemirstību» es ar savu darbu varu radīt nemirstību tai pasaulei un cilvēkiem, kurus ES radu! Literārā un filozofiskā nasta ir tik smaga, ka daudz-kārt, dzīves ceļus ejot, rodas vēlēšanās visu to nokratīt, bet tad atkal rodas citas domas — es esmu daļa no sabiedrības, un šī sabiedrība ir latviešu tauta... Tikai šīs tautas priekšā man ir kāda atbildības sajūta! Dabīgi rodas jautājums — kādēļ? Laikam jau tādēļ, ka pati tauta bija tā, kas mani atbrīvoja no kristietības dogmām un piešķīra daudz dziļāku skatu uz dzīvi un dzīves izpratni, kura no mūsu tautas-dziesmām lika atrast ceļu uz visvareno pasaules filozofiju, kura lika jautāt, kādēļ es esmu, kādēļ es dzīvoju un kāds ir manas esamības viedums!

Es nekad nepiekritīšu reālistiskam, reliģiskam (abi ir vienādi) nemirstības veidam — es vēlos meklēt pēc metafiziskā, pēc tās neredzamās «laika bumbas», kura mums liek dzīvot un īstenā laikā «uzsprāgt». Pēc četrdesmit gadiem es to atradu — tas ir cilvēks pats! Viņa vēlēšanās savus ideālus apvienot ar sabiedrības ideāliem, viņa pārliecības pārnest uz sabiedrību un, pakļaujoties sabiedrības likumiem, veidot pašam savus!

Tev nebūs nokaut! Šim teikumam ir tukša skaņa, kamēr tam pievieno: mīli savu ienaidnieku!

Mana tā saucamā «koķetēšana» ar marksismu un komunismu nav izaugusi no manis, tā nav mana garīgā «es» transfigurācija — tā ir tīri vienkārši mana pārliecība, ka pasaule ir: ES un VIŅI! Sie viņi, neklausīsieties, ko saka mūsu trimdas politiķi, ir Kārļa Marksa mācības piekritēji, bet tajā pat laikā latvieši — tāpat man ir jāiet ceļš, kuru viņi iet, jo citādi nebūtu attaisnojuma manai eksistencei kā rakstniekam! Trimdas sabiedrība dzīvo vakuumā, bez īstenas politiskas pārliecības, bez darbības, bez likumiem! Tā ir vecu dzelžu krātuve, kura lēnām pārklājas ar laika rūsu, kur katra jauna doma, jauns paņēmieni palikt latvietim atrod totalitāri kristīgu pretakciju, kuri nevar aizmirst to,

ko viņi darijuši, bet vēl vairāk, kuri nevēlas aizmirst, kas viņiem «nodarīts». Lielākā tiesa no šiem cietējiem nav sēdējusi cietumā, nav gājusi cauri kara ugunīm un nav meklējusi savu dzīves jēgu! Tie ir par daudz fanātiski savā nostājā — par daudz glēvi atzīt, ka pasaulē ir ES un VIŅI: tie vēlas būt viņi, bez konsekvencēm iznīcināt savu «es»...

Sis nav attaisnošanās raksts! Es nerakstu sevi attaisnojot! Es nelūdzu piedošanu, bet gribu apsūdzēt! Trimdā par daudz tiek domāts par MES un par maz par ES! Par daudz tiek domāts par «materiālismu», bet par maz par metafiziskām, ontoloģiskām un nacionālām saitēm pret VIŅIEM — MŪSU TAUTU!

Es vēl vienmēr esmu uz purvainas stigas (*Auf dem Holzweg*), bet viens man ir kļuvis skaidrs — mana esamības jēga slēpjas manā tautā un faktā, ka esmu atbildīgs savas tautas priekšā par savu «nemirstību». Es esmu par daudz liels egoists, lai nevēlētos dzīvot «mūžīgi», tādēļ es rakstu — es nerakstu trimdiniekiem, bet savai tautai!

Vārds: Guntis Zariņš, dzimis 1926. gada 18. aprīlī, tirgotāju-miesnieku ģimenē, apmeklējis Franču liceju un Baltijas Universitāti, kāvies Januma pulkā — pēdējā vieta Berlīnē, emigrācijā beidzis valsts «trako māsu skolu», strādājis ar trakiem, trakiem bērniem — līdz beidzot pats kļuvis traks... Tagad: Rēķinvedis un direktora personīgais asistents inženieru firmā. Precējies. Divi dēli. Abi bijuši pionieru nometnē. Nākotnes nolūki? Rakstīt un publicēties kā šeit, tā Latvijā. Istenais ES? Mūžīgais Trimdinieks un Dieva Mērkaķis.

GUNTIS ZARIŅŠ

***VĒSTULES VĒL NEPAZĪTIEM DRAUGIEM³**

Imantam Auziņam

Caur parku izgāja Poruks —
tā dziedāja dzejnieki veci ...
Caur parku izgāja Imants —
un nu mēs spriežam par dzeju?
Pirms daudziem gadiem,
pirms mūsu laika —
saule ziedēja zilajos griestos.
Pagāja gadi, pagāja mūži —
zilajos griestos putekli krājās ...
Saule pazuda —
kara vētrās,
Mēness bālēja —
tumšajās naktīs.
Zilajos griestos putekli krājās —
zilumam nebija saules gaismas.
Tagad tu paņēmi krāsu pats savu —
uztriepi zilumu —
košāk par sauli!
Saule ir griestos!
Saule ir Tevī!
Tomēr uz brīdi apstājies parkā —
runāsim abi par Poruka —
dzeju!

³ I. Auziņa personiskais arhīvs.

Ojāram Vācietim

Tava atzīšanās, tavi vārdi, tavs naidis —

Viss,

viss —

kā zīle, rūgta un cieta,

briedusi zemei no —

Latvijas koka!

Kas gan ir vārdi?

Skaņas jeb domas?

Domas jeb skaņas?

Atbraucis tu —

no tālajām taigām,

tālajiem kalniem,

tālajām lejām —

Gribas man jautāt, ko atvedi līdz:

labu jeb ļaunu?

Tava dziesma ir jauna,

tavas domas ir zīle —

Gribētos jautāt:

kāda tev sirds?

Pagātnes puteņi aizdzina ceļus.

Tagadnes vārdi neatver vārtus...

Tagadnes domas nekausē sniegu —

kur nu vēl ledi!

Daugavas krastos,

kad pumpuri briēdis,

satikšu tevi un prasišu sev:

Vai vārdi nav lieki,

ja runāt var sirds?

Vizmai Belševicai

Mana jūra deg!

Kaut izsmeltu sausu!

Mana jūra deg!

Kaut izsmeltu sausu —

samestu bedrē —

tūkstošiem kausus

Dzertus un nedzertus —

pasaules ceļos,

saplēstu grāmatas, rakstītas

citiem ...

Mana jūra deg!

Dvēseles liesmās!

Manān zivīm aug spārni ...

Manas kājas grimst smiltīs —

pagātnes domās ...

Mana jūra deg,

bet sirds vēl meklē pēc uguns!

Uguns!

Lai jūra sadeg,

lai liesmo tā gadiem —

Dzēsīm reizi mēs ūdeņu liesmas —

Mārtiņš un daudzi!⁴

⁴ G. Zariņa veltījumos «Vēstules vēl nepazītiem draugiem» dialogs risināts, balstoties uz tajos gados izdoto un periodikā daļēji publicēto dzejoļu krājumu tēliem. Runa ir par V. Belševicas «Jūra deg» (1966), O. Vācieša «Viņu adrese — taiga» (1966), I. Auziņa «Zilie griesti» (1963).

Sī saruna bija plašāka dialoga daļa, ko toreiz ar kolēģiem un lasītājiem Latvijā mēģināja uzsākt pazīstamais trimdas literārais žurnāls «Jaunā Gaita», ap kuru pulcējās talantīgākie jauno paaudžu rakstnieki. Dialogs atbalsojās arī Latvijas dzejā, bet to varētu atklāt tikai intertekstuālā analīze, jo tieša koleģiāla saruna to gadu presē un grāmatās bija neiespējama. Gan G. Zariņa «Piezīmes...», gan dzejas veltījumu eksemplārs, redzams, bija pārrakstīts steigā, pošoties uz Latviju, par ko runā arī autors beigu piezīmē. Labojis neko neesmu, jo arī tā ir neliela liecība par to laiku... (I. Auziņš.)

Latvijas Nacionālā

BIBLIOTEKA

94-10.574

DAZAS ATMIŅSTUNDAS⁵

1964. gadā saņēmu negaidītu un interesantu «Zilo griestu» vērtējumu. Vasaras sākumā Rīgā ciemojās Anglijā dzīvojošais latviešu prozaīkis Guntis Zariņš. Tas bija pirmreizīgs notikums, jo pie mums no svešatnes atbrauca diezgan pazīstams (ne jau mums) rakstnieks.

Man piezvanīja Jānis Anerauds no Kultūras sakaru komitejas:

— Guntis Zariņš izteicis vēlēšanos tikties ar tevi. Esot lasījis tavu krājumu, gribot parunāties...

— Neiešu. Man nav pieejama neviena viņa grāmata. Es taču būšu muļķa lomā. Ko es teikšu?

— Hm... Grāmatu es tev iedošu. Romānu «Mieles». Viņš atvedis to tev. Tikai pēc tam gan atdod atpakaļ.

Labi. Izlasīju romānu. Tas Guntis neapšaubāmi ir rakstnieks, esot vēl piecas grāmatas. Sākumam pietiks. Devos uz viesnīcu «Rīga». Tikāties kā veci paziņas — tas bija viesnīcā nopelnis. Un nedomāju, ka ciemos iedzertās glāzītes tur ko nozīmēja. Guntis bija sirsnīgs cilvēks, dzīvs un kustīgs.

Devāmies pusdienās, kur mūs gaidīja Jānis Anerauds un Imants Lešinskis. Pirmo reizi tādā diplomātiskā līmenī nonācis, ar interesi vēroju un klausījos, pats bilzdams pa vārdam. Viss ritēja, kā saka, normāli. Paēdām, drusku iedzērām. Tikai uz saulainās ielas, kad palikām divatā, Guntis pēkšņi teica:

⁵ Fragments no topošās grāmatas «Piecdesmit gadi bez televizora. Dažas atmiņstundas». Rakstīts 1989. gadā, 13.—19. lpp.

— Imant, tā jau pulkā neko prātīgu nevar parunāt. Es atbraukšu nākamvasar, tad aizlaidīsim kaut kur uz Vidzemes jūrmalu un izrunāsimies pēc sirds patikas... Bet pagaidām lasi manu apceri par latviešu dzeju un taviem «Zilajiem griestiem». Tu esi eksistenciālists, vai tas tev patīk vai ne...

Tā arī draudzīgi šķirāties, norunājuši uzrakstīt pa vēstulei un nākamvasar satikties. Ar Gunti bija viegli runāt. Guntis aizgāja.

Imants Lešinskis vedināja mūs, pārējos, doties pie viņa uz Jūrmalu:

— Iedzersim šampanieti, parunāsim.

Kultūras sakaru komitejas vadītāju biju tikai pāris reižu kādās sanāksmēs redzējis. Gatavojāties «Jaunatnē» publicēt kaut ko no emigrācijas autoru darbiem, saruna nenāktu par skādi.

Aizbraucām.

Nosēdējām gandrīz līdz rītam. Redakcijai neko nesada-būju, bet toties nokļuva karstā diskusijā. Ārēji tā bija diezgan mierīga, jo Lešinskis runāja kā rūdīts diplomāts.

Mazpamazītēm nonācām līdz represiju jautājumam.

Tajos gados un vēl ilgi man bija tāda dziņa — visiem daudz maz atbildīgiem darbiniekiem pajautāt par neseno gadu masveida represijām, nometnēm, arī Knuta Skujenieka likteni. Tā notika arī šoreiz.

Lešinskis dažādi mazināja šo traģēdiju apmērus. Sak, pagājis laiks, tas ir nosodīts, cietušie rehabilitēti, tas neatkārtosies.

Tam nevarēju piekrist.

Nometnēs bija miljoni, to nekad nevar aizmirst.

Otrā rītā atvadījāties.

Pēc tam gadus desmit mani neaicināja tikties ar ārzemju latviešu rakstniekiem. Viņi atnāca ciemos paši. Un es apciemoju viņus vai tikāties Rakstnieku savienībā. Kad Lešinskis lūdza patvērumu Amerikā un pēc tam rakstīja un lekcijās stāstīja par Kultūras sakaru biedrības būšanām,

varēju tikai pabrīnīties: vai nav labi, ka mūs daudzus tur neaicināja necik bieži? Un vēl retāk gājām...

Mājās pārnācis, pētīju Gunta Zariņa apceri.

«Piezīmes par dzeju Padomju Latvijā». Kāda latviešu eksistenciālista piezīmes par Imanta Auziņa dzeju. — Desmit lappuses sīkā, neredzētā mašīnrakstā. Par «Zilajiem griestiem» bija apmēram puse teksta. Rosinošas bija vairākas vispārējas atziņas. Guntis Zariņš dzeju skatīja plašā dažādu tautu dzejas kontekstā. Varbūt apcere vēl prasījās veidojama, autors lūdza atvainot pārrakstes kļūdas, tomēr tā sasaucās ar Rīgas polemikām, tāpēc pāris fragmentus nocitēju.

«Emocijas ir kaut kas līdzīgs pūlim, bez kā nevar pastāvēt valstis, sabiedrība un pasaule. Katrs cilvēks savā būtībā ir vesela pasaule, un šī pasaule nevar pastāvēt bez emociju pūļa.»

«Viens jautājums, kurā Marksa mācība ir neievērota, un fakts, kura svarīgumu viņš nekad nav apzinājies. Šis ir nacionalitātes jautājums. Lai kā politiskās un filozofiskās mācības nepulētos, nacionālas grupas veido cilvēku, līdz ar to dodot viņam attiecīgas iezīmes, dzejnieks savukārt ir šo nogrupējumu emociju spogulis un uzdevumu atgādinātājs. Ja kādam tiešām ienāktu prātā nerēķināties ar nacionāliem elementiem, kā tas bija Staļina gadījumā, tad grupa, kura cieš visvairāk, ir dzejnieki [...]»

«Nacionālisms ir svarīgs un vērtīgs faktors, jo nacionālais nogrupējums ir daļa sabiedrības, patiesībā — indivīds lielajā pasaules tīklā. Izmantojot nacionālos faktorus un nacionālo atbildību, rodas kopēja atbildība...»

«...nekad vēl no Padomju Savienības nav nācis tik daudz jaunu un satraucošu ideju un jūtu kā tagad. Ne jau tas, ka kapitālistiskai pasaulei patik redzēt dažus stāvam pie «kauna staba», ir svarīgi, bet gan tas, ka rakstnieks un dzejnieks ir atvēries savas tautas, sabiedrības un pasaules izjūtu pasaulei.»

Jau šīs nedaudzās rindas rāda, ka Guntis Zariņš pirmais

no latviešu emigrācijas rakstniekiem aicināja uz tiešu un nebūt ne vienkāršu dialogu. Daļu vainas viņš bija gatavs uzņemties arī uz emigrācijas lēses, kura «neļauj sīku aizspriedumu dēļ visā pilnībā skanēt savas tautas balsij un sirdsapziņai, līdz ar to veidojot vienu kopēju saimi».

Man Guntis Zariņš likās agrs cirulis. Pilnīgi iespējams, ka atsaukties uz viņa aicinājumu uz dialogu nebija gatava ne tikai Rīgas sabiedrība, bet arī emigrācijas latvieši. Bet dialogam gatavi bija daudzi rakstnieki, vispirms jaunie, abās pusēs. Tas būtu bijis svētīgi!

Viegli varēja saprast tās atziņas, kuras 1965. gadā izraisītu diskusiju vienā vai otrā, bet varbūt abās pusēs. Nenotikusi diskusija, neaizsāktais dialogs (ne tikai toreiz) tika atlikts uz gadiem divdesmit pieciem... Tas ir pārāk garš laiks cilvēka īsajam mūžam.

«Ulmaņa iekārtas laikā bija radusies vesela dzejnieku plejāde, kura savu talantu izniekoja, taisot «kefiru» — padzērienu, kurš derīgs tikai bērniem, bet tajā laikā lielākā tiesa no mums bija «bērni».»

«Ojārs Vācietis nenoliedzami ir mūsu tautas pašreizējais lielākais dzejnieks...»

Guntis Zariņš runāja par «robežu, kura šķir dziļumu no plakātisma», runāja par sirreālismu un eksistenciālismu un citām lietām bez pārgudras paštaisnības.

Neslēpšu, manī atbalsi rada arī daži vērojumi par «Zilaļiem griestiem». Piemēram, šis:

«Savā būtībā viņš ir «homo viatore» — ceļnieks un meklētājs.»

Tuva — ne jau tikai man — tobrīd bija prasība, lai dzejā ienāktu «īstens cilvēks ar visu savu jūtu, uzskatu un instinktu dažādību». Kā Poruka dzejā! Augsts prasījums!

Bet visvairāk lika domāt negaidītais nobeigums:

«Marksisti tic: sabiedrība veido indivīdu; eksistenciālisti: indivīds veido sabiedrību! Lai kā arī Imants Auziņš nenopūlētos noliegt — viņš ir un paliek «pērļu zvejnieks», eksistenciālistiskais materiālists...»

Šī saruna nebūt nav pabeigta.

Te maza liecība, ka tā turpinās līdz šodienai: vēl viens citāts no Knuta Skujenieka dialoga⁶ 1990. gadā:

«... viss atkarīgs no tā, vai man izdosies savākties atpakaļ uz vienkārša pamata, ko varētu raksturot kā tādu praktisku eksistenciālismu. Bet tāds bija ne tikai manā lēģeru garīgajā eksistencē, tas lielā mērā bija arī labākajā latviešu literatūras un īpaši — dzejas daļā. Tas katrā ziņā nebija nekāds socreālisms, tas bija vistīrākais eksistenciālisms. Tā tiešām bija tāda garīgas pretestības kustība, visas apkārtējās realitātes nepieņemšana.[...] Tieši tāpēc laikam arī bija iespējama tik ātra ļoti lielas rakstnieku daļas iesaistīšanās visos šajos procesos. Jo viņi iekšēji bija tam gatavi.»

Kā laikmeti sasaucas!

Tad varbūt nav veltīgs arī Gunta Zariņa mēģinājums sākt sarunas divās tobrīd bezmaz karojošās pusēs?

1965. gada 29. augustā Māris Čaklais vēstulē no Koktebeles raksta:

«Pats briesmīgākais un neglābjamākais .. it kā Guntis Zariņš miris. Vai tiesa? [...] Ja tā, tad Monikai noteikti jāuzraksta. Es nezinu, cik viņš liels rakstnieks («Mieles» vispār bija interesanta grāmata), bet kā cilvēks viņš gaišs, tiešs un atklāts, to varēja just no tiem pāris brīžiem, ko mēs redzējāmies. Literatūrā tādu nav daudz.»

Diemžēl tā izrādījās patiesība.

Par Gunta Zariņa nāvi rakstīja vēl ilgi. Tika izteiktas dažādas versijas; visas tina kāds traģisks noslēpums. Literatūras dekādes dienās Ukrainā vilciena kupejā runājāmies ar Ojāru un Annu Saksi. Pieminot Gunti, rakstniece noso-doši teica:

— Rīgā ar viņu spēlēja divkosīgu spēli ...

Tālāko atlika tikai minēt.

⁶ C. Pelītes saruna ar K. Skujenieku. — Karogs, 1990. — № 6.

Pārlasot vecas piezīmes, reizēm domāju: ko tad vēlējās Guntis? Redzams, to pašu, pie kā sabiedrība nonāca tikai pēdējos gados: meklēt kopīgu ceļu dažādās zemēs dzīvojošiem latviešu rakstniekiem, sākt savstarpējas publikācijas, dialogu. 1964. gada 20. augusta vēstulē viņš raksta, ka gatavo atsauksmi «Jaunajai Gaitai» par manu krājumu, un piebilst:

«...bet ar atsauksmi vien nepietiek! Vai Tu nevarētu būt viens no pirmajiem un mums atsūtīt kādus pāris tēlojumus... kādus dzejoļus? Abus būtu daudz labāki un, protams, Tavu «ģimja bildi».

[...] vai Jūs negribētu «vēstules no Londonas»? To jau varēsim pārrunāt, kad aizbraukšu Jūs redzēt. Pašreiz esi tik labs un gādā mums oriģinālprozu un dzeju — mēs esam lepnī uz Jums, tikai nevar lepoties bez spalvām.»

Rīgā Guntis man iedeva veltījumus latviešu rakstniekiem dzejā. Vairākus no tiem pārrakstīju — Vizmai, Ojāram, arī man veltīto. Bija minēts Poruka vārds. Dievs sargi, man nenāca ne prātā attiecināt uz savu personu tos atzinīgos vārdus, kurus Guntis sacīja; svarīgi bija apjaust ko citu — viņš atgādināja augstu ideālu, saskatīja tā atjaunošanos latviešu dzejā. Isi sakot — runa bija par Poruku kā daiļrades problēmu, par «apaļa cilvēka» (Rainis) atgriešanos dzejā, kurā jāskan visām pretrunām, šaubām, meklējumiem cilvēka individuālajā pieredzē. Tā bija mums tuva jautājuma nostādne. Un vai par ko citu runāja Kamī, Sartrs, Garodī?

Atkārtot — mēs nebijām zvērināti teorētiķi. Viss dzima meklējumos, neveiksmēs, jaunrades praksē. Bet vienaldzīgas un svešas tās būšanas mums nebija. Arī bieži pārspriestais Sent-Ekziperī runāja par to pašu: galu galā visu sabiedrisko formāciju jēga atkarīga no tā, kāda tipa cilvēku tās rada... Un mūsējā?

GUNĀRS SALIŅŠ

TIKŠANĀS

(Intervija)

D. Cālīte. — Vai esat ticies ar Gunti Zariņu, un kādos apstākļos tas notika?

G. Saliņš. — Es tiešām Gunti ļoti dramatiski esmu piedzīvojis, pārdzīvojis, un viņš tikpat lielā intensitātē piedzīvoja, pārdzīvoja savu braucienu uz Ameriku, uz «Elles ķēķi». Es atceros, kā mēs, ienākdami «Elles ķēķa» krogā «Apaļais logs», pie bāra stāvējām un viņš, mūs aptvēris — ar vienu roku Linardu Taunu un ar otru mani —, saka: «Jūs piedzīvosit, ka te starp šiem diviem trimdas dzejniekiem stāvēs Ojārs Vācietis un ka te stāvēs tas un tas, un tas. Viņš toreiz bija pārliecināts, ka būs sakari ar šejieni. Te, Latvijā, par viņu, par «Elles ķēķi» tikai leģendas bija dzirdētas. Nevienu viņa darbu neiespieda, viņš bija galīgi nepieņemams, būdams faktiski mūsu vienīgais, vismaz prozā vienīgais īstais eksistenciālists. Viņa dievekļi bija Sartrs, Heidegers, un viņa aiziešana apliecināja tieši to, kam viņš ticēja — arī nāve, paša izvēlēta, ir tikpat svarīga kā dzīve.

D. C. — Kā jūs viņu raksturotu? Kādu iespaidu viņš atstāja uz jums kā cilvēks?

G. S. — Viņš atstāja ļoti juceklīgu iespaidu. Kad viņš ieradās pie mums Amerikā, mūsu mājā bija pieņemšana, kur saradās vismaz kādi 30 cilvēki. Guntis bija pa nakti lidojis, tikko atbraucis, viņš iekrita absolūtā nāves miegā, viņš bija neatmodināms. Beidzot, kad visi bija izciemojušies, mēs domājām — vismaz ies viņam garām, katrs lai viņu apskata. Bet tad Linardam (Taunam. — D. C.) ienāca prātā — viņš

kratija Gunti un teica: «Vai tu negribi vienu smēķi? Vienu smēķi?» Un tad Guntis pilnīgi kā refleksā sniedzās pēc tā, tad atvēra acis. Pēc desmit minūtēm, kad viņš ieradās lejā, — ārā bija tumšs, mums plūmes kokā bija iekārti lampioni — viņš tur iekāra bildes. Guntis Anglijā strādāja trako mājā, viņš kokā iekāra paša un trako zīmētās bildes. Un tad viņš runāja — pilnīgi tā, it kā klausīdamies pats kaut kādā balsī, līdz atkal iekrita miegā. Tādos viļņos viņš gāja. Un vēl bija tā: viņš runāja vienu, bet pēc tam, kad bija atkal piecēlies, viņš runāja tieši pretējo, it kā viņš būtu savu noveļu vai romānu dažādie tipi. Neiedomājami pretrunīgs.

Bet viens, kas nebija viņā pretrunīgs, bija — šī dzīves intensitāte, intelektuālā un emocionālā intensitāte.

D. C. — Ko jūs varat pastāstīt par Zariņa Latvijas braucienu?

G. S. — Latvijas brauciens viņam sagādāja milzīgas nepatīkšanas. Londonā viņu pēc tam pilnīgi tā kā ekskomunikēja, viņa grāmatas novāca no visiem grāmatu galdiem, un cilvēki vienkārši griezās uz otru pusi. Anglijā viņam palika ļoti maz tādu latviešu ļaužu, kas ar viņu joprojām satikās. Istenībā arī Amerikas galvenais laikraksts «Laiks» sarīkoja tādu gānīšanās akciju par viņa braucienu. Zināmās aprindās valdīja kaut kāda vajāšanas mānija — kā tad viņš tā, sak, kā tur un ko tur, un ar ko viņš tur saticies. Mums «Elles ķēķī» tas likās absolūtais absurds.

Viņam nebija viegli. Nebija viegli. Tai pašā laikā viņš bija diezgan nogājis, organisms bija novājināts — kara laika brūces, māga operēta un vēl visādas likstas. Uz tām uzslāņojās visa tā intensīvā dzīvošana — tā nebija viņam par labu.

D. C. — Ko jūs varat teikt par leģiona tēmu?

G. S. — Es domāju, sava laikmeta spogulis un reizē eksistenciālisma tēmas risinājums ir vienā stāstā grāmatā «Ceļš uz pasaules galu», kurš saistās ar leģionu. Un tad — man ir vairāki dzejoļi, kur Guntis Zariņš ir pieminēts, un viens tāds, kur viņš nav pieminēts, bet viņš bija tas, kas

vienu no tām iedvesmām devis. Tad, kad viņš mūsu mājās bija, tad tur uzradās arī viņa vecie kara biedri.

D. C. — Kā jūs vērtējat viņu kā rakstnieku?

G. S. — O, es domāju, ka viņš ar saviem spilgtākajiem dārbiem ir absolūti spožs. Viņam nav līdzinieku, it sevišķi tieši attiecīgajā eksistenciālisma garā, kā viņš rakstīja. Ilze Šķipsna arī ir prozas novatore, bet ar citu piešķiebumu. Andrejs Irbe rakstīja lielā mērā franču jaunā romāna garā. Es domāju, ka Guntim Zariņam nav paralēles.

Viņš ātri dzīvoja un ātri rakstīja. Viņš tiešām sarakstījis samērā daudz. Viņš arī dzejoļus rakstīja. Viņa darbi ir palikuši arī nepublicēti.

D. C. — Vai Zariņš labi iekļāvās jūsu «Elles ķēķī»?

G. S. — O, jā, viņš bija kā zivs ūdenī. Viņš Ņujorkā pie mums bija 60. gadu sākumā. Tad mēs braucām arī uz «Elles ķēķi».

D. C. — Viņam pie jums Ņujorkā būtu bijis vieglāk nekā Anglijā?

G. S. — Viņam bija sakari arī ar angļu rakstniekiem. Viņš kaut kā jutās daļa no angļu šķiru piramīdas, kas mums tādiem, kas «Elles ķēķī» bijām, likās neaptverami. Neaptverami, ka tu savā trimdas zemē, bēdulības zemē, esi kaut kā mēģinājis apjaust savu statusu, savu sociāli ekonomisko statusu... Viņš teica — rakstnieki ir tā kā piederīgi augstākajai šķirai. Bet tas arī ir viens no tādiem brīžiem, kad nākamā dienā vai pēc nākamās pamošanās viņš varētu runāt pilnīgi šķērsām, pretim. Bet tieši tā — viņš ierauga auto ārā un saka: «Bet tādos automobiļos jau nu mēs nebraucam tur.» Turklāt tas bija no Anglijas importēts mazvāģītis.

Es tieši izjutu pie viņa gandrīz tādu lojalitāti pret Angliju. Un arī viņa darbos, es tagad neatceros, kurā, ir epizodes, veselas nodaļas, kuras risinās kādā angļu namā, angļu attiecīgā vidē, un, man liekas, ar milzīgu vērienu, ekspertīzi. Viņam tiešām pavērās kaut kas no šīs dzīves. Viņam daudz nevajadzēja, lai viņš iejustos situācijā.

Guntim Zariņam ciemošanās reizē bija tādi aspekti, par kuriem grūti pat aptvert, kā viņam tie radušies, viņa vīzijas par to, ka literatūra mums tikai viena. Viņš toreiz teica: «Izdosim šeit žurnālu!» Viņš gribēja žurnālu «Domas» it kā vecā tradīcijā. Es nezinu, vai viņš apjauta to, ka tas bija Andreja Upīša izdevums. Tajā tad iespīestu trimdas un Latvijas autorus kopā. Bet tas bija tāds laiks, kad periodikā «Jaunā Gaita» jau iespieda šejieniešus.

D. C. — Seit, Latvijā, Guntis Zariņš laikam vislabāk bija sapraties ar Ojāru Vācieti?

G. Š. — Vai jums ir tādas ziņas? Es pēc Latvijas brauciena vairs Gunti pašu nesatiku. Tās ziņas, kas mūs aizsniedza, tās ir pretrunīgas. Par to, ka viņš Ojāru Vācieti ļoti gribēja satikt, viņš jau runāja, būdams «Elles ķēķī», bet, kāda tā satikšanās īstenībā bija, par to mums ir pretrunīgas ziņas. Ja ir pieejama viņu sarakste, to vajadzētu likt uz papīra. Ojārs Vācietis jau vēlāk aizbrauca uz Angliju, bet tad Gunša vairs nebija. Viņš satika Moniku.

D. C. — Vai jums nebūtu vēlēšanās vēl detalizētāk uzrakstīt jūsu atmiņas?

G. Š. — Esenci esmu mēģinājis jums pateikt. Tā spriedze, kas ir viņa darbos, tā pavadīja arī viņu pašu. Visa viņa dzīve bija tādā intensitātē.

AINA ZEMDEGA

NESAPRASTAIS TRIMDINIEKS

Guntim Zariņam bieži ir pārņemts, ka viņa darbi ir slikti izstrādāti. Paliekot tāds iespaids, ka tie ir rakstīti kādā steigā. Bet G. Zariņš ir bijis spontāns cilvēks un uzskatījis, ka mākslinieciskā vērtība darbam ir tikai tad, kad tas ir uzrakstīts pirmatnējā formā, bez nekādas slīpēšanas un labošanas. Tikai šādā darbā rakstnieks nodod lasītājiem savas īstās un patiesās domas. Vienīgi spontāni radīts darbs ir radošs.

G. Zariņam bija daudz pretinieku viņa politisko uzskatu dēļ, jo trimdā pastāvēja uzskats, ka ar Latviju nav vajadzīgi sakari, jo tur dzīvo tikai komunisti. G. Zariņš tam nepiekrita un neatkāpās no sava lēmuma doties uz Latviju. G. Zariņš bija viens no pirmajiem trimdas rakstniekiem — mākslas pārstāvjiem — kultūras nesējs, kas uzdrošinājās braukt uz Latviju. Līdz ar to viņš kļuva par pirmo trimdas upuri, lai sāktu kaut kādas attiecības starp šīm divām latviešu pusēm.

Viņš brauca uz Latviju ar pilnu somu latviešu grāmatu, lai izpildītu savu galveno uzdevumu, t. i., iepazīstināt latviešu rakstniekus un dzejniekus ar trimdas latviešu rakstniecību. Šīs vestās grāmatas bija kā pierādījums, ka trimdā dzīvojošie ir spēcīgi un spēj saglabāt to visu latvisko, ko viņi ir atveduši sev līdzi no Latvijas. Un ne tikai saglabāt, bet radīt daudz jauna, kaut arī trimdinieku materiālais stāvoklis bieži ierobežoja grāmatu izdevniecību. Tāds bija G. Zariņa mērķis un nodoms, braucot uz Latviju, bet, vai tas izde-

Guntis Zariņš mūža pēdējos gados

vās... to mēs nezinām, jo ievest šajā laikā (1964. g.) Latvijā grāmatas bija aizliegts.

Šī dzīve trimdā bija ļoti grūta, arī G. Zariņam, jo latvieši bija izkaisīti pa dažādām zemēm, un materiālā stāvokļa dēļ satikties vienam ar otru bija ļoti grūti, pat neiespējami. ASV vēl tika organizēti dažādi latviešu saietu, bet Anglijā, kur dzīvoja G. Zariņš, nekas organizēts netika, jo šeit nedzīvoja tik daudz latviešu, kā arī domubiedru.

Lai kaut kā apvienotu Anglijā dzīvojošos latviešus, G. Zariņš gribēja tur izveidot «Elles ķēķa» filiāli, bet domubiedru trūkuma dēļ tas neizdevās. Tomēr izdevās sākt izdot žurnālu «Zintis», kur G. Zariņš bija redaktora vietnieks, žurnāla dvēsele. Tajā tika publicēti trimdas latviešu dzejnieku un rakstnieku darbi, kuri bija tulkoti angļu valodā. Šī žurnāla galvenais uzdevums bija iepazīstināt angļus ar latviešu rakstniecību, kas arī izdevās.

EKSISTENCIĀLAIS IZMISUMS

Nevienu draudzību neesmu tā pārdzīvojis kā draudzību ar Gunti Zariņu. Savā isajā mūžā piedzīvojis vissāpīgākās nejdzības, viņš savas dienas nedzīvoja, bet pārdzīvoja; draugiem pieķērās ar izmisīgu sirsnību. Šis izmisums — mīlestībā, draudzībā un radošajā darbā — padarīja Guntim garu mūžu neiespējamu.

Romānu «Cilvēku mēdības» viņš iesāk ar asu teikumu, kas uz reizi atklāj viņa eksistenciālo izmisumu: «Briesmu sajūta bija pārvērtusies izmisumā, un izmisumā viņš atrada pats sevi.» Tāds izmisums un izmisīga tiekšanās pēc gaišas, veselīgas dzīves deg visās astoņās Gunša Zariņa grāmatās. Guntis šo mieru un gaismu nespēja sasniegt. Nelīdzēja ne draugu, ne ģimenes mīlestība; nelīdzēja miera dzīve pēckara Anglijā, ne arī panākumi rakstniecībā. Tādu smalku garu, ko lielu padarīja mīlestība, kura izaugusi no izmisuma, nevarēja nemīlēt. Tādas grāmatas, kas pieblīvētas mūsu laikmeta patieso sāpju, nejdzības un nelaimes, varēja lasīt tikai ar īstu pārdzīvojumu.

Guntim bija grūti dzīvot. Īstenības aptveršana, izmisuma slogs un nenovēršamība padarīja saskaņotu dzīvi neiespējamu. Jau dažus gadus pirms autora aiziešanas viņa grāmatu izdevējs un draugs Alfrēds Kalnājs pareģoja: «Guntis ilgi nedzīvos. Kā viņš var turēties, ja dienu diennā jāpārdzīvo tādas sāpes un smagums.»

Atvieglojumu Guntis meklēja rakstīšanā. Degdams pārdzīvojumā, viņš lēja uz lapām savu sašutumu par sabiedrī-

bas netaisnībām un nejēdzībām, par savām mokām izmīsumā dūkstīs, par gaismas un laimes vīzijām. Guntis nevarēja nerakstīt. Nevarēja arī prātīgi likt teikumu pie teikuma; visu rūpīgi pārstrādāt un noslīpēt. Reiz viņš man stāstīja, ka romānu uzrakstījis vienpadsmit dienās. Nav jēgas šādā eksistenciālisma eksplozijā meklēt izteiksmes un stila pulējumu — šādā grāmatā jāmeklē pārdzīvojuma tiešums, asums un spēks, ko literārie negludumi padara jo iespaidīgu. Skaidri parādās Gunša Zariņa vienreizējā, neaizmirstamā personība.

Smieklīgi kļūst morālisti, kas sašutuši par Gunša Zariņa nespēju vadīt veselīgu ikdienu. Patiesībā Guntis sniedz pasaulei vairāk nekā nopēlāji — viņš kļūst šodienas sabiedrības apsūdzētājs. Viņā atklājas Otrā pasaules kara un tam sekojošo politisko un sabiedrisko nejēdzību degšana redzīgā un jūtīgā individuā. Piedzīvojis saskaņas sabrukumu pasaules lielākajā daļā, Guntis mēģina šo saskaņu atdzīvināt starp politiski pretējiem latviešu nogrupējumiem. Varbūt tas viņam drusku izdevās, tomēr uzbrukumi līdzinājās lavīnām. Domāju, ka tie pielēja mieles viņa izmisumam.

Guntis Zariņš nodibināja eksistenciālismu latviešu literatūrā. Sis sasniegums ir nozīmīgs, jo mums ir kāds šī īpatnā un iespaidīgā novirziena pārstāvis. Lielāka dažādība mūsu rakstniecības tīrumā! Daudziem eksistenciālisms var nepatikt — viegli var nokritizēt arī Gunša Zariņa darbus — bet nevar noliegt viņa nozīmi kā vienreizējas un spēcīgas atklāsmes parādītāju.

Gunša Zariņa astoņas grāmatas radušās nedaudz gados (1959—1965). Visos savos darbos Zariņš ar dzīves gudra psihologa izpratni un ieskati parāda dvēseļu sarežģījumus. Tie ir viņa paša ikdienas daļa — tāpēc autoram tik skaidri saprotami. Pēdējo divu grāmatu izdošanu Guntis nepiedzivoja, jo labprātīgi, bet dziļā izmisumā aizgāja no dzīves 1965. gadā, 39 gadu vecumā.

RODZERS FONVORS

ATMIŅAS PAR KOPĒJIEM DARBA GADIEM

(1960—1965)

Guntis man stāstīja, ka viņš varēja iegūt iebraukšanas atļauju Lielbritānijā, ja viņš kļuva par ogļraci vai sanitāru. Nevarēju iedomāties garos, slaidos pirkstus, kas vienmēr meklēja viņa glāzi, cigareti vai pildspalvu, turot ogļrača cērtņi. Tā viņš kļuva par sanitāru, kas sākumā darīja visvienkāršākos darbus — mazgāja garīgi slimos pacientus un veda tos uz tualeti. Tā bija viņa pirmā sastapšanās ar angļiem, un viņš ilgojās tikt paaugstināts darbā, kā arī brīvajā laikā — pēc intelektuālas sabiedrības.

Es tikko biju beidzis universitāti un klusi sāku veikt pētniecības darbu slimnīcā, kad Guntis pieķērās iespējai būt ar mani kopā, un mana mierīgā, klusā dzīve vairs nekad neatgriezās. Viņš bija gan laipns un augstsirdīgs, bet varēja izteikt arī nedzirdētas domas par valdību, ārstiem un slimnīcu, par angļu literatūru un īpaši par angļu sabiedrības vidusslāni, ko viņš pieņēma kā savu sabiedrību, bet vienmēr par to smējās un dažreiz nicināja. Nebija iespējams ar viņu strīdēties vai neklausīties viņa svaigajā, neparastajā viedoklī par angļu dzīvi un manierēm.

Pēc tam, kad biju pazinis viņu nedēļu, likās, ka dzīve ir mainījusies uz visiem laikiem. Viņš mani sauca par savu «trešo dēlu», un, lai arī bija desmit gadus par mani vecāks, šo pirmo ziemu mēs bijām nešķirami. Viņam nebija nekāda transporta, un tā viņš, viņa sieva un es — visi braucām ar manu mazo motociklu uz krodziņu. Tas bija pilnīgi pret likumu, bet Guntis nekad neatlāva priekšrakstiem sevi ietek-

mēt. Viņš bija ļoti atklāts, nekad neslēpa savas domas un sauca angļus par liekuļiem tāpēc, ka mūsu nācijas īpašība ir neizrādīt savas īstās jūtas. Viņš juta, ka es biju klusais ekstraverts un centās izvilināt manas īstās domas un padarīt mani par tādu pašu atklātu cilvēku, kāds bija pats. Viņš nerespektēja hierarhiju. Tas bija neparasti, ka sanitārs saietas ar ārstiem, ja varēja uzaicināt ārstus kopā ar viņu paēst pusdienas vai iedzert. Tas bija dīvaini, bet, kad viņš kļuva par vecāko sanitāru, viņš bija autoritāte.

Es biju studējis angļu literatūru, un viņa neparastais, pat aizspriedumainais viedoklis par angļu rakstniekiem mani apbūra. Viņam nepatika lielākā daļa no slaveniem autoriem, un viņš nelasīja romantisko dzeju. Reiz es mēģināju viņam nolasīt slaveno Kolridža dzejoli «Ancient Mariner». Viņš sāka smieties un lūdza mani beigt, jo viņam tas šķita briesmīgs. Tomēr viņam patika nepazīstamais dzejnieks Kristofers Smarts (*Christopher Smart*) un Čarlza Lemba (*Charles Lamb*) «Anna no Oksfordas ielas», un, ja viņš mani nebūtu iepazīstinājis ar šiem jaukajiem rakstniekiem, es nekad par tiem neko neuzzinātu.

Mūsu kopējā aizraušanās bija eksistenciālisms, īpaši Sartrs (*Sartre*) un Kirkegors (*Kierkegaard*). Es domāju, viņš no tiem saprata, ka cilvēks ir tas, par ko viņš izvēlēties būt, viņš nav atkarīgs no apstākļiem, kādos nonācis, un nav saistīts pats ar savu psiholoģiju. Viņš pastāvēja uz to, ka psiholoģija nav zinātne. Dzīve viņu piespieda dzīvot nelabvēlīgos apstākļos. Viņš savu dzīvi varēja uzlabot vai nu ar smagu darbu — ar nelieliem panākumiem viņš to darīja — vai arī ignorēt apstākļus, uzrakstot jaunu versiju par savām cerībām un lepnumu. Viņš bieži citēja Sartra vārdus: «Eksistence ir pirms būtības.» Viņš uzskatīja, lai kādi būtu apstākļi, viņš pats nebija apstākļu summa. Viņš jutās stiprāks par dzīves grūtībām caur rakstīšanu un iztēli, viņš bija lepns par to, ka jutās nozīmīgāks par ārstu, jo viņš bija vājprātīgo apkalpotājs, rakstnieks, ko gan angļi nesisis un nesaprātis.

Tomēr šis eksistenciālais optimisms bieži sašķīda uz realitātes klintīm. Viņa depresijas bija smagas, pat bīstamas, jo viņš lietoja zāles, lai justos labāk, un arī dzerot aizmirsā bēdas.

Viņu nomāca atmiņas par to, kā tika nogalināts viņa tēvs, kā viņam vajadzēja identificēt ķermeni, kara gadu haosā. Es neesmu varējis lasīt viņa romānus, bet, kad es jautāju viņam, par ko tie ir, viņš teica: «Par kara humoru.» Bez šaubām, labs humors, ja dzīve ir tik briesmīga, ka vienīgais, ko vari darīt, ir smieties.

Viņš atgriezās Londonā, bieži mainīja darbu, draudzējās ar ekscentrikiem, mēģināja organizēt internacionālu rakstnieku sabiedrību Roufontas mājās (*Rowfont House*) netālu no Londonas. Bet viņa garastāvoklis bija tik nenosakāms, ka nekad nevarēja zināt, kādu viņu satikšu. Viņš bieži runāja par Hemingveju, kurš bija izdarījis pašnāvību, kad vairs nebija atlicis, kam dzīvot. Viņš mīlēja Kolina Vilsona (*Colin Wilson*) «Outsider» («Ārpus likuma esošais»), kas bija par daudzu radošu rakstnieku un mākslinieku dzīvēm, kuri nespēja iekļauties modernajā sabiedrībā, kurus viņu māksla izstūma no vidusslāņa vientuļai dzīvei ārpus sabiedrības.

Viņa pašnāvība nebija pārsteigums. Kad viņa māte bija nomirusi, viņš teica ar lielu pārliecību, ka viņa dzīvos savos abos bērnos un tajos, kas viņu pazina. Uz viņas kapa piemiņas plāksnes kāds draugs uzrakstīja: «Es tevi mīlēšu tik ilgi, kamēr mūžības vējainās klintis paņems arī mani.»

Tulkojusi Inese Vilāne

KLASESBIEDRS GUNTIS ZARIŅŠ

ASTRIDE IVASKA

No skolas laikiem atceros Gunti kā individuālistu, nekonformistu. Viņš gribēja rakstīt, bet ne vienmēr piemērojās mūsu latviešu valodas skolotājas Valērijas Bērziņas-Baltiņas prasībām. Jau tad, kā arī savā vēlākā dzīvē un rakstnieka darbā viņš bija tas, ko angļiski sauc par *outsider* — sava ceļa gājējs. Viņš aizsteidzās savam laikam priekšā, meklējot saskari ar dzimteni. Par to viņam trimdas dzīves vietā Anglijā nācās smagi ciest. Guntis bija dedzīgs patriots, par to man nav ne mazāko šaubu. Viņš bija ar mieru nolikt galvu par savu tēvzemi.

Bēgļu gaitās Hanavas nometnē Vācijā mans latīņu valodas skolotājs bija profesors (Latvijas universitātes mācībspēks) Ernests Blese, Gunta tēvocis. Tātad Guntis nāca no akadēmiski izglītotas vides. Par viņa vecākiem nekā nezinu.

VALIJA PĀRSTRAUTA

Mūsu klases skolēnu atmiņā palikuši tikai mirkļu zibšņi, atsevišķi atgadījumi un notikumi, kas saistīti ar Gunti Zariņu.

Visvairāk ar Gunti draudzējās divi zēni — Jūlijs Arājs un Guntars Celmiņš, ievērojamā Latvijas Republikas sabiedriskā darbinieka Hugo Celmiņa dēls.

Atmiņās par Gunti dalījās Jūlijs Arājs, kurš strādā par advokātu. Viņš bieži ciemojies pie Gunta mājās. Viņu ģimene dzīvojusi skaistā «ulmanlaiku» mājā pie Āgenskalna tirgus, kur tēvam bijis skārnis. Dzīvoklis bijis speciāli izbūvēts namīpašniekiem — liels un plašs. Guntim bijusi vecāka māsa, par kuru nekas vairāk nav zināms.

Guntis bijis dzīvespriecīgs, ar dažādām zēniskām izdarībām. Dažreiz viņi abi kopīgi gatavojuši uzdevumus vai arī spēlējuši dažādas spēles. Guntis bijis viduvējs skolnieks. Nav pievērsies kādam noteiktam priekšmetam.

Vitoldam Kočerovskim, kurš tagad ir gleznotājs, spilgti palicis atmiņā Gunta teiktais, ka Vilis Lācis «tik tāds bulvāru romānu rakstnieks vien ir». Tas bijis 1939. gadā, kad Guntim bijis tikai 13 gadu. Vitolds nobrinījies, ka tāds puika var dot vērtējumu par rakstniekiem.

Patī atceros Gunti kā sirsnīgu zēnu, kuram bija labestīga attieksme pret klases biedriem. Vidusskolas 4. klasē skolotāja Valērija Bērziņa, vēlāk Baltiņas kundze, pārmeta Guntim par viņa ķeburīgo rokrakstu, kas bojānot viņas redzi.

Vidusskolas 3. klasē (toreiz klašu numerācija gāja no lielākas uz mazāku), tāpat trīs gadus pirms beigšanas, gada sākumā Guntis vēl mācījās licejā, bet pēc tam aizgāja no skolas. Pa reizei viņš vēl apciemoja savus klasesbiedrus, bet, ja, atnāca, tad jau formas tērpā. Viņa pienākums esot atriekt tēvu.

SANDRA MILLERE⁷

**«ES DZĪVI MĪLEŠU, KAMĒR VIEN
MĀKOŅRINDAS SLIDĒS...»**

(I. Kalnāre)

Dzejniece Ilze Kalnāre (1918—1968) latviešu literatūras vēsturē paliks kā dzejoļu krājuma «Vidzemnieces» (1939) un romānu «Aktrise Ragārēs» (1938), «Pārraudzes dienasgrāmata» (1940) un «Sniega roze» (1942) autore. Taču literatūrvēsturniekiem vēl daudz darba, lai precizētu dzejnieces dzīves rituma līkločus. Pats smagākais pārbaudījums viņas mūžā, tāpat kā visai latviešu tautai, bija Otrais pasaules karš un pārmaiņas, ko tas atnesa.

Dzejnieces māte jaunības gados strādāja Krievijā par skolotāju. Tur liktenis viņu saveda kopā ar krievu Nikolaju Ivanovu, arī skolotāju. 1918. gada 27. janvārī viņiem piedzimst meita Ņina. Māte ar Ņinu atgriežas Latvijā, kur piedzimst dēls Ansis. (Ansis Vairogs pašlaik dzīvo Austrālijā, 1972. gadā izdevis māsas dzejoļu krājumu «Zelta ziedi».) Par tēvu viņš atceras: «...tanī laikā bērniem neko daudz nestāstīja, tad tikai pamatskolas otrā klasē uzzinājām no citiem bērniem, kuri sāka mūs ķircināt, ka mūsu tēvs ir bijis krievu tautības. Tā kā dažu bērnu piezīmes mūs sāpināja, tad braucām mātei līdzī uz Latgali, Silaračiem, bet pamatskolas beidzamās klases nobeidzām Kārsavā. [...] Pirmās krievu okupācijas laikā dzirdēju, ka Ilze it kā mēģinājusi sadzīt pēdas mūsu tēvam un, lai izpatiktu tā laika režīmam, publicējusi dažas dzejas ar Ivanovas vārdu, no kurām esmu

⁷ Sandra Millere dzimusi 1967. gadā Rīgā. 1985. gadā beigusi Jūrmalas 4. vidusskolu, 1990. gadā — Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultāti. Strādā Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā.

Ilze Kalnāre Rīgas 1. slimnīcā 1965. gada oktobrī.
No kreisās: Anna Ozoliņa un Maija Spera

redzējis divas — «Tēvam» un «Ļeņingrada».)⁸ Muzeja rīcībā nav ziņu, vai dzejniecei izdevies toreiz satikt tēvu.

Vairāki atmiņu stāstītāji min, ka, karam sākoties, Ilze Kalnāre esot braukusi uz Vāciju. Par pieredzēto viņa kādā vācu laikrakstā publicējusi dažus rakstus. Otrreiz uz Vāciju dzejniece devusies 1944. gada augustā. Par 1944. gada nogali 15. divīzijas noimetnē Garčinas mežos Rietumprūsijā atceras Vilnis Ivanovs: «Tajā laikā (novembrī) vienā no labākajām zemniecām noimetnes centrā viena pati dzīvoja Ilze Kalnāre. Viņas vārds man nebija svešs. Jutos iepriecināts, ka no mācībām brīvajā laikā dažkārt tiku norīkots dzejnieces «dzīvojamā fonda» aprūpē. Gatavoju krāsniņai sausu malku, nesu dzeramo ūdeni un veicu citus sīkus darbiņus un uzdevumus.

⁸ Ansis Vairogs vēstulē S. Millerei. Melburnā 1993. g. 6. janvārī. RLMVM, inv. № 479523.

Biju toreiz pavisam jauns un naivs kara zēns ar zināmu noslieci uz romantisku sapņošanu. Ilzei jau toreiz bija ļoti nomākts garastāvoklis. Tas jau robežojās ar depresiju. Liekas, ka šajā laikā viņa arī neko nerakstīja. Visa apkārtējā vide un neziņa par nākotni jau arī nekādi neveicināja kādu radošu darbību.»⁹

Ansis Vairogs par šo laiku raksta: «Beidzamo reizi Ilzi satiku 1944. g. rudenī Vācijā, un manas pūles pārliecināt, ka karš jau ir sen zaudēts, bija veltas. Viņa vairāk ticēja latviešu virsniekiem un nevis brālim kareivim, kuram gan bija pieeja angļu un amerikāņu ziņojumiem.»¹⁰

Legendām apvīta ir Kalnāres atgriešanās Latvijā, Kurzemē, par ko stāstīts daudzās publikācijās. Dzejniece, pārģērbusies karavīra drēbēs, 1945. gada sākumā ar kuģi pārbrauca Latvijā. Pēc kara viņa bēguļo un slēpjas pie dažādiem cilvēkiem. Kaut gan dokumentāli pierādījumi mūsu rokās nav nonākuši, dažās publikācijās ir izteiktas aizdomas, ka Ilze Kalnāre, nokļuvusi padomju represīvo orgānu varā, tikusi morāli salauzta un pakļāvusies viņu prasībām.

No dokumentiem un atmiņu stāstiem ir zināms, ka 1946. gada aprīlī no Siļu mājām Ārlavā Ilze Kalnāre uzņemta partizāna Feldberga grupā, kur piedalījusies arī laikraksta «Mūsu Sauksme» izdošanā, pārtikas sagādes gājienos, vārījusi mežniekiem pusdienas, bet pēc kāda laika no grupas aizgājusi. Par kādu epizodi viņas pēckara gaitās stāsta E. Bišofa: «Reiz 1947. gada rudenī mana radniece pastāstīja, ka pie viņas Sliterē slēpjoties dzejniece Ilze Kalnāre, ko vajājot čeka par sadarbību ar latviešu partizāniem, kuri palikuši «Kurzemes katlā» pēc kapitulācijas un kuri vēl toreiz cerēja uz kādu ārzemnieku (angļu) palīdzību.»¹¹

⁹ Vilnis Ivanovs vēstulē S. Millerei. Stendē 1992. g. 20. jūnijā. RLMVM, inv. № 466531.

¹⁰ Ansis Vairogs vēstulē S. Millerei. Melburnā 1993. g. 6. janvārī. RLMVM, inv. № 479523.

¹¹ Evelīna Bišofa vēstulē S. Millerei. Strenčos, 1992. g. aprīlī. RLMVM, inv. № 470848.

Minētais datums jāapšaubā, jo Ilze Kalnāre apcietināta 1947. gada 10. jūlijā, pratināta čekas cietumos un tiesāta LPSR IeM karaspēka kara tribunālā 1948. gada 3. septembrī (58.-Ia un 58.-II panti). Izsūtījumu dzejniece pavadīja Kazahijā — Karagandā, no kura tika atbrīvota 1956. gada 5. jūlijā. M. Ozola, kas arī bijusi Spaskas lēģera ieslodzītā, atceras: «1949. gada 24.—26. III gandrīz visus politieslodzītos, kuri atradās Latvijas lēģeros, izsūtīja uz Kazahstanu. Tajās dienās pārsūtīšanas punktā dzirdēju, ka arī Ilze Kalnāre brauks šinī etapā. Viņa bija kādā citā vagonā, bet Spaskas lēģerī nonācām kopā. [...] ..dzirdēju tādas runas, ka I. Kalnāre sākusī saņemt vēstules un paciņas no tēva, kurš pēc Pirmā pasaules kara palicis dzīvot Krievijā.»¹² Zināms, ka dzejniecei pārciest smago laiku palīdzēja viņas draudzenes Adīna Ķirškalne un Elza Rudenāja, sūtot uz Karagandu gan vēstules, gan paciņas. No kādas Ilzes mātes vēstules Adīnai Ķirškalnei uzzinām, ka paciņas sūtījusi arī Elīna Zālīte.

Ilze Kalnāre atgriežas dzimtenē pilna apņēmības turpināt savu literāro darbību. No muzeja fondos esošajām atmiņām, vēstulēm un līdzgaitnieku liecībām var secināt, ka posms pēc atgriešanās no Karagandas tomēr izvērsās smagu pārdzīvojumu un slimību laikā, pieaug arī mazvērtības apziņa.

Adīna Ķirškalne atceras: «Kad Kalnāre atgriezās atpakaļ (1956. g.), tas bija laiks, kas nepalīdzēja dzejniecei iekļauties ne dzīvē, ne dzejā. Bet viņa bija kā putns, kas radīts dziesmai un lidojumam. Neilgu laiku viņa dzīvoja Madonā Zaļā ielā, strādāja Lazdonā par bibliotekāri un Madonas kultūras namā par biļešu kontrolieri. Rakstīja arī pa dzejoliem un lugu «Jaunais dārzs». Viņa mēģināja satvert padomju dzīves pavedienu, bet tas, protams, nepadevās. Viņa arvien bija kā ugunskurs, kuram nepieciešams liesmot

¹² Ozola M. Manas atmiņas par Ilzi Kalnāri. 1991. g. aprīlī Rīgā. RLMVM, inv. № 442383.

un dzirkstelot. Ja tas bija liegts, viņa aptumsa un sāpīgi dzisa. Arī veselība uzdeva, radās nesaskaņas pat ar draugiem, kuri nespēja viņai palīdzēt. Nebija saprašanās arī ar māti, jo abām bija savdabīgi raksturi.»¹³

Elzai Rudenājai par šo laiku daudz personiskākas atmiņas: «Beidzot pienāca diena, kad gaidījām Ilzi mājās. Grūtie Sibīrijas (domāta Karaganda — S. M.) gulaga gadi bija atstājuši Ilzes sejā zīmogu, vienīgi lielās acis atgādināja sendienu attēlos redzēto sendienu Ilzi. Gājām uz Lazdonu — manu māju, kur Ilze pagaidām apmetās. Nelielais ceļa gabals, visām trijām risinot sarunas, pagāja ātri, nemanot izzuda svešatnīgais «jūs» un ieradās draudzīgais «tu». Ilze bija gaiša un priecīga kā sendienās!

Kādu dienu brīvi padzīvojušai, bija jāsāk domāt par darbu. Izrādījās, ka Lazdonā bibliotēkā bija brīva bibliotekāres vieta. Ilze domāja, ka šis darbs viņai būtu pa spēkam un prātam. Bibliotekāri pieņemt varēja tikai ar partijas komitejas piekrišanu. Ko darīt? Devos uz partijas komiteju pie Propagandas un aģitācijas nodaļas vadītājas biedrenes Olgas Andriksones. Izstāstīju, ko zināju par Ilzi Kalnāri. Andriksone, protams, tādu dzejnieci nepazina, manu stāstu tomēr uzklausa saprotoši, ar cilvēcīgu attieksmi. Teica, lai Ilze rītu atnākot pie viņas. Otrā dienā Ilze viena neuzdrošinājās iet, man bija jāiet līdzi. Aizgājām, viss sākās no gala. Beigās biedrene Andriksone laipni atļāva, lai Ilze strādājo. Prieki bija bez gala — sāksies jauna dzīve!

Bibliotēka atradās bijušajā Lazdonas pagasta mājā, skaistā vietā — ezera krastā. Vispirms bija jāsāk ar slotu un lupatu. Šis darbs Ilzi nebaidīja — drīz vien telpa bija tīri izberzta un izmazgāta, plauktos glīti sarindotas grāmatas, sākās darbs.

Viss būtu labi, bet nelaime, ka pagasta māja, tagadējā bibliotēkas telpa, atradās nevis pagasta centrā, bet nomalē.

¹³ *Kirškalne A.* Atmiņas par dzejnieci Ilzi Kalnāri. 1992. g. maijā. RLMVM, inv. № 466548.

Lasītāji tajā neiegriezās. Vienīgie bibliotēkas apmeklētāji bija skolēni. Tā, vientulībā dienas vadot, sāka rasties darba nevērtības un nevajadzības apziņa. Samērā drīz Ilzei šis darbs kļuva neizturams un viņa to pameta.

Kādu laiku viņa strādāja par biļešu kontrolieri Madonas Kultūras namā, bet vēlēšanās nokļūt Rīgā bija tik spēcīga, ka Madonu atstāja.

Ilze smagi juta Sibīrijas (domāta Karaganda — S. M.) gadus. Veselība bija salauzta, arī nervu sistēma traumēta. Viņa dažreiz ātri aizsvilās un iekaisa, tikpat ātri atguvās un bija gaiša, optimisma pilna. Viņa iejutās muzeja kolektīvā un bija biežs mūsu viesis, ienesot optimistisku noskaņu mūsu nopietnībā. Atmiņā, kā Ilze mēdza aizejot atvadīties, mazliet pieliekdamās, ar lielajām acīm mūs uzlūkodama, teica: «Visu gaišu!» Šī atvadīšanās bija tik gaiša un jauka, ka likās — gaisma ielija dvēselē. [...] Neskatoties uz to, ka Ilze reizēm bija skabargaina, atmiņas par viņu siltas un saulainas. Esmu vairākkārt saņēmusi Ilzes rājienus, bet tas mūsu draudzību nav mazinājis. Savā priekā par Ilzes atgriešanos iepazīstināju: «Dzejniece Ilze Kalnāre» un tiku bargi rāta — viņa esot Ivanova. Gadījās arī otrādi — iepazīstinu kā Ivanovu — atkal rājiens, jo vajadzējis iepazīstināt kā Kalnāri. [...] Viņas straujums dažkārt pašai kaitēja. «Kāroga» redakcijā Arvīdam Skalbem iedevusi dzejoli. Pēc pāris nedēļām ieradusies redakcijā pēc atbildes. «Kāpēc jūs nerakstāt tā kā agrāk?» vaicājis Skalbe. «Ak tā, jūs mani mudināt rakstīt pretpadomju garā?» aizsvilusies Ilze, no krēsla augšā un pa durvīm ārā. Viņa neticēja kolēģu labām domām. Arī Mirdzai Ķempei ne, kas bija viņai labvēlīga. Tā viņa pati atvairīja publicēšanās iespējas.»¹⁴

Muzeja fondos atrodas M. Ķempes vēstule G. Priedem, kurā cita starpā runāts arī par dzejnieču tikšanos: «Ilze

¹⁴ *Rudenāja E.* Mazliet par Ilzi Kalnāri. 1992. g. martā. RLMVM, inv. № 470845.

Kalnāre man atnesa lugu, kuru arī Jūs esot lasījis. Lugas jau nu vēl nav — melodrama, sentimentālisms, deklamācijas, bet dotības viņai ir. Tikai tas histērisms neļauj būt īstenai.» (RLMVM, inv. nr. 334114.)

Ilggadēja I. Kalnāres uzticības persona Maija Spera atceras iepazīšanos ar dzejnieci, kura pirmoreiz pēc atgriešanās Latvijā aizgājusi uz Dailes teātri. Rādīts A. Upīša «Ziedošais tuksnesis». Liels bijis viņas pārsteigums, kādā no dziesmām pazīstot savu dzejoli «Šai dzīvē ceļu bijis daudz...» Pēc izrādes Ilze Kalnāre devusies aizkulisēs un vēlējusies iepazīties ar mūzikas autoru Induli Kalniņu. Tā aizsākusies draudzība ne tikai ar komponistu, bet arī ar viņa dzīvesbiedri Maiju Speru. Dzejniece vēlējusies, lai lugai, kuru viņa tolaik rakstījusi, mūziku komponētu Indulis Kalniņš. Sadarbība gan neveikusies, jo Kalnāre lugu it kā nemaz neesot uzrakstījusi. Luga pieminēta arī citās vēstulēs, taču sīkāk par šo darbu muzejā nav nekādas informācijas. Varbūt tā laika redakciju vai izdevniecību darbinieki varētu atsaukties muzeja aicinājumam dalīties savās atmiņās?

Emma Līce, kas muzejām atdeva savāktos atmiņu pierakstus «Par dzejnieci Ilzi Kalnāri stāsta Anna Ozoliņa», raksta: «Pēdējos astoņus mūža gadus Ilze dzīvo Rīgā Raunas ielā 11 — 2 pie Annas Ozoliņas. Ilzei kreisajā kājā ir sastrutojums. 1965. gada oktobrī pirmā pilsētas slimnīcā taīsa operāciju un sabojā nervu tā, ka kāja karājas. Ozoliņa nezina, kurš ārsts operējis. Uz izveseļošanos nav cerību, Ilze tādā stāvoklī negrib pasaulē uzturēties un nolemj to atstāt. Ar Ozoliņu viņas saprotas, abas dzīvo vienā istabā. Divas reizes viņa pie Ozoliņas mēģina izdarīt pašnāvību, iedzerot zāles. To ievēro Ozoliņa un ziņo ārstiem, kuri viņu atgriež dzīvei. Ilze saka, ka to nekad nepiedos Ozoliņai un tiem ārstiem, jo viņai bijis ļoti labi. Ilze arī izstāsta savu lēmumu, ka aizies vientuļā vietā un, nevienam neredzot, izdarīs pašnāvību. Ja viņa būtu septiņdesmit gadus veca, tad gaidītu dabīgu nāvi, bet tik jaunai ir par ilgu pasaulē mocīties. [...]»

Mūža pēdējā posmā Ilze Kalnāre sarakstījusi romānu un nodevusi iespiešanai. Tas atzīts par labu un jau gatavots izdošanai, bet uzreiz ieskati mainījušies un kā nederīgs atdots atpakaļ. [...] Ozoliņa šo romānu nav lasījusi, jo Ilze uzreiz sadedzinājusi, nezina arī virsrakstu un par ko tānī ir runa.» (RLMVM, inv. nr. 470837.)

Lūk, atkal jauna problēma — romāns, kuru rakstījusi Ilze Kalnāre un par kuru muzeja rīcībā nav tuvāku ziņu.

Pārlicība, ka ne dzejniece Ilze Kalnāre, ne sieviete Nina Ivanova nav nevienam vajadzīga, pieaug un nostiprinās, acīmredzot kulmināciju sasniedzot 1968. gada augustā, kad dzejniecei izdodas jau agrāk iecerētā labprātīgā aiziešana no dzīves. Dzīves mīlestība tomēr ir ļoti izteikta, par ko liecina kaut vai gandrīz fanātiskā pieķeršanās cilvēkiem, kas uzklausīja, deva pajumti, uzmundrināja. Par to liecina arī vēstules, kas atrodas Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā Ilzes Kalnāres un citu autoru fondos. Publicēto vēstulu adresāti droši vien nav vienīgie, ar kuriem Ilzei bija vairāk vai mazāk draudzīgas attiecības, tāpēc lūgums atsaukties tos, kuri iepazinuši viņu ne tikai kā dzejnieci, bet arī kā cilvēku.

Lasot un uzklausot atmiņas, nācies sastapties ar diametrāli pretējiem viedokļiem par Ilzes darbību un tās motīviem pēckara laikā.

Un nu — vēstules, kuras dzejniece rakstījusi laikā no 1957. līdz 1961. gadam. Traģiskas un ļoti patiesas.

ILZE KALNĀRE

***VĒSTULES**

(Publicēšanai sagatavojusi Sandra Millere)

11. I 57.

Adiņ¹⁵, miļā!

Šodien lasu vienu Tavu senu vēstuli, kuru Tu man esi rakstījusi 1951. g. Vasarsvētkos uz Karagandu, un ziemas aukstumā nosmaržo Vidzemes bērzi. Es redzu atkal Tavu skolas ceļu... Jau gaidu no Tevis un Elzas¹⁶ vēstuli un viļos, kad pastniece iemet avīzi pa durvīm. Es nevaru pateikt, cik man skumji. Māte ir slima, ļoti slima garīgi — viņa neļauj man pat ar dzīvokļa kaimiņiem sarunāties. Nē, to es visu nevaru izstāstīt, cik bēdīgi te ir, kaut arī trūkuma te nav! Tev arī grūti to saprast, ja mana māte raksta tik jaukas vēstules un mīl mani — savā veidā. Es atbraucu šurp ar vislabāko apņemšanos — būt sirsnīga un mierīga, bet nevaru! Tu jau zini, kāda es pati esmu. Un tad vēl mātes un tēva slimīgums. Abiem viņiem nervi galīgi beigti. Un tīci man — tas sliktāk par visām tuberkulozēm un citām slimībām! Vēlreiz pārliecinos, ka kopā mēs dzīvot nevaram, man jāklūst atkal patstāvīgai. Ar dzīvokli arī te tik slikti. Bija iespējams pārmainīties un pāriet uz lielākām telpām, bet tēvs pateica — jūs abas ar māti aizbrauksiet, un man vienam nāksies daudz maksāt... Tā tas viss iznāk. Ja būtu vasara, es te dzīvotu tikai tikmēr, kamēr dabūju pasi. Bet ko lai tagad ziemā dara — jāgaida pavasaris. — Pasi es saņemšu jau nākamajā nedēļā.

¹⁵ Adina Ķirškalne.

¹⁶ Elza Rudenāja.

Jā, kādreiz Piebalgā, redzēdama nebēdnīgo Ilzi, Tu nemaz nedomāji, ka viņai dzīve tā lieks plecus.

Reizēm es redzu tuvu, tuvu brūnas, sirsnīgas, siltas acis. Reizēm redzu pulksteni, kas tikšķ, slimniekiem pulsu mērojo. Un es sāpēs iekožu lūpā, lai nesāktu raudāt.

Vai mana brīnumsvecīte jau izdegusi?

Adiņ, esi mans draugs vienmēr, kā teici. Saproti mani tādu, kāda esmu.

Šodien es redzu Tavu skolas ceļu un domāju par Tevi. Ir pēcpusdiena, un ārā spīd saule. Tev droši vien ir stundas, un darbs plosa nervus. Un tad Tu dusmojies uz mani — ko tā Ilze var gausties! Te, skolā, gan ir ko turēt, kur sienas gāž apkārt un durvis lauž ārā, kur jācīnās, lai sliņķim vai stulbonim būtu piecinieki! Kur sviēdri jāslauka no pieres pēc stundas! — Tev taisnība.

Visu gaišu un daudz spēka, ar masām karojot!

Tava Ilze

RLMVM, inv. № 466544.

8. V 57.

Jaunākais brāli!¹⁷

Man Jums jālūdz piedošana par velto gaidīšanu 1. Maijā. Es iebraucu Rīgā 2. maijā, bet neticēju, ka Jūs svētku dienā būsiēt mājās, tādēļ neaizgāju. Tagad es iešu pie Jums svētdienā, kā Jūsu jaukā māmuļa noteica. Domāju, ka tas būs svētdien, 26. maijā, ja negadīsies nekādi šķēršļi. Līdz tam laikam gan Jums būs aizmirsies tas, ko gribējāt man teikt. Man ir ļoti skumji ap sirdi, jo liekas, ka mans darbs pilnīgi neizdevies. Negribas vairs ķerties pie trešā cēliena.

Ļoti vēlējos ar Jums parunāties, žēl, ka tā iznāca.

¹⁷ Gunārs Priede.

Ar Jums runāties vispār ir kā tīru ūdeni padzerties. Vakar vilcienā man viena ceļabiedre teica, ka Gunārs Priede ir mūsu Čehovs. Viņai taisnība.

Tādēļ vēlu Jums: labu veiksmi! Sirsnīgs sveiciens Jums un Jūsu māmuļai.

Ilze Kalnāre

Madonā Zaļā ielā 3.

RLMVM, inv. № 334103.

Madonā 29. okt. 1957. g.

Sveiciens jaunākajam brālim!

Madonas rudens tumsā man patlaban vienīgais prieks ir ziņa, ka 9. novembrī uz Dailes teātra skatuves būs atkal «Jaunākā brāļa vasara» un 10. novembrī «Lai arī rudens», jo es svētkos braukšu uz Rīgu. Ir pagājis gads, kamēr es pirmo reizi redzēju abas šīs lugas. Ļoti, ļoti vēlos skatīt tās vēlreiz, tikai baidos, ka, kā jau svētkos, nedabūšu biļetes. Labo autor, vai Jūs šoreiz man nevarētu izpalīdzēt? Vai tas Jūs pārāk neapgrūtinātu, ja es Jūs lūgtu atstāt teātra kasē biļetes uz abām izrādēm — protams, pa vienai uz katru — aploksnē ar manu vārdu? Domāju, ka Jums kā autoram visvieglāk viņas dabūt. Būšu Jums ļoti pateicīga, un pateicība izpaužīsies tā, ka rakstīšu dzejas.

Un vēl man viens liels lūgums — vai Jūs man nevarētu atrakstīt, kas tēlos Uģi un Valteru, jo Pāvuls esot Minskā.

Jeb varbūt viņš uz svētkiem atbrauks?

Piedodiet man manu lūgumu attiecībā uz biļetēm, bet es tik ļoti gribu tikt uz šīm izrādēm — varbūt tās ir pēdējās Dailes teātri! Sveiciniet sirsnīgi savu māmuļu no manis!

Ilze Kalnāre

Madonā Zaļā ielā 3.

RLMVM, inv. № 334104.

Jaunāko brāli!

No Līgo svētkiem līdz Jaunam gadam es esmu pārdzīvojusi daudz smagu brīžu. Vienīgie gaišie mirkli man ir bijušie tie, kuros es esmu sastapusi Jūs. Tā ir patiesība, jaunāko brāli. Jūs man pateiciaties par rozēm, bet man Jums jāpateicas par daudz ko vairāk.

Kad es sēdu Jūsu istabā un klausos, ko Jūs stāstāt par savu darbu, manas sāpes un neveiksmes nogrimst kā tumši mākoņi pamalē, man kļūst tik gaiši un labi, ka atkal gribas strādāt un dzīvot...

Jūs pats to neapzināties, cik daudz gaismas spējat dot. Palieciēt tāds — tīrs un patiess vienmēr — visu mūžu!

Ja man ir smagi, es vēlos sastapt Jūs, jaunāko brāli. Tā tas bija arī vakar.

Es braucu uz Siguldu darbu meklēt, bet neveiksmīgi. Un vakarā uzzināju, ka «Cīņas» redakcija apspriedusi šo manu dzejolīti, atzinuši par labu, bet — nevarot drukāt mana vārda dēļ... Tad es aizgāju uz teātri skatīties Rozova «Prieku meklējot» un visu izrādes laiku domāju par Jums un Jūsu zēniem. Es vēlējos ļoti Jūs satikt, Gunār. Rīgā man ir daudz paziņu, bet, kad vakar vakarā Jūs pēkšņi iznīrāt no tumsas dubļainajā ielā, man bija tāds prieks, it kā es tiešām svešu ļaužu drūzmā būtu ieraudzījusi brāli...

Man gribējās pieskriet Jums klāt, pieķerties pie rokas un stāstīt visu, ko biju piedzīvojusi un izjutusi pēdējā laikā. Jaunāko brāli!

Vēlu Jums laimīgu un skaistu jauno, 1958. gadu!

Ilze Kalnāre

Ja vien varēšu — atbraukšu skolu brīvlaikā skatīties Jūsu lugas.

RLMVM, inv. № 334412.

Zentai Cēbergai

Apsveicu Tevi Sieviešu dienā, kaut arī sievietei to nevajadzētu darīt, bet ko lai dara — abas esam vecas meitas. Neņem ļaunā, ka neesmu tik ilgi Tev atbildējusi, bet mani dzīvē pagaidām vairāk valda neveiksmes kā veiksmes. Esmu vēl turpat Madonā tautas namā par kontrolieri un par Rīgu tikai sapņoju. Kad iegriezīšos pie Tevis, pastāstīšu vairāk par savām neveiksmēm. Labprāt ietu uz Tavu skolu par apkopēju. Lūk, tā man neveicas, kaut arī dzejas drukā. Visi jauku!

Madonā 6. III 58.

RLMVM, inv. № 378646

Madonā 24. IV 58.

Mīlā Maija!¹⁸

Novēlu Jums ar Induli¹⁹ gaišus svētkus! Jūs droši vien mani gaidāt Rīgā, bet man neveicas ar rakstīšanu. Biju aizbraukusi uz Gaiziņkalnu pie mātes, kājām ejot, sakarsu un izdzisu pavasara vējos, un visu šo laiku esmu tāda pusslima. Aizsūtu Jums tikai vienu dzejolīti, bet ar «trešo ainu» neesmu tālāk tikusi. Man nav un nav tā prieka, kas vajadzīgs darbam. Es šinī laikā esmu zaudējusi vairākus draugus. Maija zina, kā bija ar Irmu²⁰, un viss tas man atstājis savu iespaidu. Man pat vairs uz Rīgu braukt negribas. Bet par Dailes teātru panākumiem es ļoti priecājos.

Domāju Rīgā būt 6. V.

Ilze

RLMVM, inv. № 479492

¹⁸ Maija Spera.

¹⁹ Indulis Kalniņš.

²⁰ Irma Laiva.

Madonā 17. VI 58.

Mīļā Maija!

Novēlu Jums ar Induli liksmi līgot! Piedodiet, Maija, ka toreiz neaizgāju pie Jums, biju tikai vienu dienu Rīgā, un man nebija nekā jauna, ko Jums teikt pa lugas līniju. Atrakstiet!

Kur būsiet vasarā? Maija! Ļoti lūdzu Jūs — aiznesiet to kartīti Dzērvei — esmu pazaudējusi viņas adresi. Lūdziet Jūs arī, lai viņa mani nepiemāna.

Jūsu Ilze

RLMVM, inv. № 479491.

Madonā 11. VII 58.

Mīļā, labā Maija!

Jūsu vēstule pienāca īstā brīdī, paldies par to, sirsnīgs paldies! Man iet slikti, Maija. Nāca manā dzīvē vēl kāda nelaime — dažādi sarežģījumi. Saslimu pēc Jāņiem ar nervu sāpēm. Vēl šodien iegāju ar temperatūru ezerā, jo domāju — kad jau, tad jau! Tad saprotiet, kādā brīdī es saņemu Jūsu vēstuli! Maija, man ļoti jāizraujas uz laiciņu no Madonas, tad varbūt vēl kaut ko varēšu veikt.

Bija smagi brīži, un nebija īstu draugu. Tad arī iedomāju Jūs. Jau Jāņu vakarā sākās nervu sāpes, tad, kad visi bija kalnos un līgoja. Es mētājos viena savā istabiņā gultā. Maija! Man nav ko Jums aiznest, bet var būt, ka vēl viss nav pagalam, var būt, ka mūsu satikšanās man palīdzēs. Gribēju braukt uz Rīgu 16.VII, tad brauc mūsu kultūras nama pašdarbnieki uzstāties televīzijā, bet, tā kā domāju, ka Jūs Sabiles braucienu atlikt nevarat, tad, ja vien varēšu, izbraukšu jau 14. VII. Vakārā ceru būt pie Jums Mellužos, tikai nevaru vēl pateikt — cikos. Es varētu padzīvot pa Jūrmalu līdz 17. VII, bet šaubos, vai Jums tur ir siena šķūnītis.

Nav jau lauki. Nu — gan jau kaut kā, pa nakti braukšu uz Rīgu. Ļoti ilgojos redzēt Jūs abus un jūru! Man gan nav peldkostīma, bet varbūt Rīgā kaut kādu nopirksu. Skaisti, ka Jums ir gājis skaisti! Sūtu Jums un Indulim vis-sirsnīgākos sveicienus.

Paldies, ka neesat aizmirsuši!

Jūsu Ilze

RLMVM, inv. № 479490.

Liepkalnos 6. II 59.

Milā, dārgā Maijīņ!

Nemaz nezinu, kādiem vārdiem lai Jums ar Induli pateicas par visu, ko Jūs man darījāt. Jutišos Jums visu mūžu parādniece, un visbriesmīgākais būs, ka nevarēšu uzrakstīt lugu! Maija, vakar aizvilkos uz priedēm, viss būtu labi, bet nespēju pat iedomāties rakstīt — ir tāda sajūta, it kā visas manas spējas būtu pilnīgi zudušas. Maija, mani ļoti nomāc ārkārtīgi tas, ka tik ilgi jādzīvo ar iegipsētu kāju, pilnīgi šķirtai no visas pasaules. Slimnīcā to vēl tā nesajūt kā mājās. Tādēļ ārkārtīgi gaidīšu. Maija, man jārājas par to rožu ievārijumu, un kam tādas dārgas lietas vajadzīgas. Tikai jāatzīstas gan, ka šī «roze» pirmajā vakarā man mierināja sirdi. Jūs, Maijīņ, to tā laikam arī bijāt domājusi — lai es, viena palikusi, nejostos tik skumji.

Steidzos rakstīt, jo saimnieks brauc uz Rīgu. Ar vissirsnīgākajiem paldies!

Ilze

Pie manis palikuši Jūsu kabatas lakatiņi.

RLMVM, inv. № 479486.

7. II 59.

Sveiki, Maijīņ!

Brauc atkal maņa saimniece uz Rīgu, tādēļ gribu kādus vārdus uzrakstīt.

Mīlo Maijīņ, man jau trešā dienā ir tā, ka gribas sadauzīt ģipsu un bēgt projām. Sevišķi grūti ir naktīs — svīstu atkal (slimnīcā tā nebija), sirds dauzās tā, ka nevar atšķirt atsevišķus pukstienus, un šausmīgi sāp galva. Rītos negribas dzīvot, ne tikai celties. Laikam tomēr vajadzēja palikt pie Briežiem. Viena es nedrīkstu palikt. Maijīņ, man žēl Jūs apbēdināt ar šīm ziņām, bet tā ir. Man nepalīdz arī «Adonis-broms», kas vēl ir, tikai — ja sadzer daudz lumināla.

Un viss tas pēc dienas pastaigas svaigā gaisā.

Maijīņ, lūdzu, lūdzu, atbrauciet pie manis, kad varat! Atvedat man vienkāršu vēstuļu papīru blokus ar aploksnēm, un, ja iespējams dabūt, tad to Arnikas eļļu no homeopātiskās aptiekas. Vairāk neko, jo viss man ir. Ak jā, kādu taukainu krēmu, jo nav nekā sejai, kad eju ārā.

Ļoti gaidu Jūs.

Jūsu Ilze

RLMVM, inv. № 449487.

Liepkalnos 24. II 59.

Mīlā Maijīņ! Kā Jums ar veselību? Lūdzu, uzrakstiet kādu vārdu! Jūtos nelaimīga, ka tovakar biju tik smaga kā akmens. Esmu atkal laukos, un viss sākas no gala, mazais pārtraukums laukos neko nelīdz. Varbūt vēl smagāk. Lasu Remarka «Laiks dzīvot un laiks mirt». Īstā laikā!

RLMVM, inv. № 449485.

Sveika, mīlā Maija, Vasaras svētku rītā!

Sūtu Jums sveicienu no zaļā bērza, kas man vīst tepat pie labās rokas. Maijīņ, vakar bija brīnišķīga diena, es saulajos birzes malā, no turienes var redzēt zilās dūmakās Gaižiņu. Viss ir — ziedi, putni un debesis, tikai nav prieka. Es netieku vaļā no pagājušā rudens un šās ziemas pārdzīvoju miem. Nu esmu pie mātes, «kur viss aizmirstas un visas sāpes dzīst», tikai ne man. Es tā cīnos un laužos — gan ar fiziskām (sāp vēl tas pats nelaimīgais nervs), gan ar garīgām — to jau Jūs zināt — sāp tā pati nožēlojamā sirds. Tādēļ jau arī visu šo nedēļu klusēju un nerakstīju savai labajai Maijai.

Maijīņ, mīlā, mīlā! Kad man ir pavisam grūti, tad gribas būt pie Jums, jo Jūsu tuvums man vislabākais ārsts. Redz, kā nu iznāk, Maijīņ! Jūs man vairāk nekā mamma! Jāpasmaida caur asarām. Maijīņ, trešdien es būšu Ogrē uz komisiju un pēc tās braukšu uz Rīgu. Tā vismaz esmu nolēmusi. Varbūt šī komisija mani pilnīgi satrieks, ja nekā nedabūšu. No slimnīcas gan papīri ir izrakstīti. Maijīņ, Maijīņ, tad vajadzēs mani atkal briesmīgi mierināt. Maijīņ, vai es varu iet pie Jums? Atbildi gan nesaņemšu, jo šī vēstule būs tikko Jūs aizsniegusi, kad es jau ceļā. Domāju tūlīt pēc komisijas (trešdienas vakarā) braukt uz Rīgu. Repertuāra neredzu avīzē — tā ka nezinu, vai Jums būs brīvs vakars vai ne. Tomēr gaidiet mani, Maijīņ. Es gribu ielikt ilgvilņus un aiziet uz teātri. Vai to varēs, Maija? Es taču neesmu bijusi, kamēr 9. sept. uz «Vaideloti». Gribu iet uz teātri jau tādēļ vien, ka jāmeklē kāds glābiņš. Ak, parastie, vecie, nodilušie vārdi! Vai mani vairs kas spēj glābt. Es taču eju bojā, Maija, es eju uz leju, tikai uz leju. Apkārt dzimtenes daba, bet es nespēju uzrakstīt ne rindu.

Ilze

RLMVM, inv. № 479484.

1. jūnijā 1959.

Maijiņ, mīlā, labā!

Dzīvoju vienās bēdās par to, kā Tu iztiec bez vilnas lakatiņa, jo laiks tik auksts. No Ogres tūlīt braucu uz Ergliem — tādēļ nevarēju Tev atdot. Dabūju otro grupu uz 6 mēnešiem, arī pabalstu, bet šausmīgi pārsalu — nu vispār nebija tā, kā cerēju, nebija prieka pat par veiksmi. No saaukstēšanās sākās atkal stipras nervu sāpes, un vispār jutos ļoti smagi. Maija, aizved mani, lūdzu, pie tās ārstes uz dispenseri. Maijiņ, tas bija izmisums, kāpēc es skraidīju Rīgā tik daudz apkārt, — nemiers un izmisums — mani neglāba pat teātris. Un beidzamā naktī es sadzēros tik daudz miega zāles. Neatstāj mani, Maijiņ, lūdzu, Tu man esi vienīgais cilvēks. Es nepaņēmu to avīzi, kur bija izsludinātas D. teātra izrādes, mammai arī tā pazudusi — es nezinu, kur Tu tagad esi. Maijiņ, tikko atbrauc, paziņo man. Alise²¹ ir vesela un stipra, viņai ir dēls, vīrs, māja, laime, bet man Tu esi vienīgais cilvēks.

Maijiņ, neatstāj mani!

Es slikti dariju, ka tik daudz skrēju apkārt, bet es domāju — Tev ir Indulis, darbs, nu ko es vienmēr ar savu nelaimi — iešu kaut kur... Visa tā Ogre man prasīja tik daudz nervu sasprindzinājuma...

Maijiņ, es gaidu, kad Tu būsi Rīgā.

Laiks ir auksts, un man pavisam grūti.

Ilze

Kur Tu tagad esi?

RLMVM, inv. № 479483.

Maija! Esmu savā Ikšķilē un tagad jutos tik viena kā nekad. Negribu Tev pārnest, bet labāk Tu man nebūtu rakstījusi un aicinājusi mani uz jūru — tās vienas dienas dēļ

²¹ Alise Zvirgzde — Maijas Speras draudzene, pie kuras I. Kalnāre kādu laiku dzīvojusi.

nebija vērts pārdzīvot visu to, ko tagad. Tu tiešām biji tas cilvēks, pēc kura es ilgojos visos smagākajos brīžos, bet tagad es sapratu, ka mūs šķir tas pats vecu vecais — Tu brauc uz Kaukāzu, es uz Vējavu, Tu dzīvo pie jūras, un es varu nabagoties pie Tavām durvīm. Neesam līdzvērtīgas stāvokļa ziņā, tas ir viss. Piedod, ja tas skan skarbi, bet pie šīs atziņas esmu nākusi. [.]

Piedod, ka Tevi apgrūtinu. Pensiju saņēmu un pirmdien atdošu Tev 25 rub. Pie mammas braukšu laikam tikai otrdien. Vakar klīdu pievakarē viena gar Daugavu — nekādu priecīgu domu skaistajā dienā man nebija.

Ilze

13. IX 59.

RLMVM, inv. № 479482

19. III 61.

Sveicināta, Velta!²²

Jūs neticēsīt, bet, pārbraukusi mājās no Āgenskalna priedēm, es tanī pašā stundā sēdos pie galda un uzrakstīju veselu nodaļu iecerētajam darbam! Par to man jāpateicas Jums. Turpināšu tagad rakstīt, cik vien varēšu.

Mana sirdsapziņa ir tīra, lai neviens nemēģina mani vai citu kādu cilvēku šantažēt! Ļoti, ļoti gribu izlasīt Jūsu scenāriju, Velta.

Ja Jums tas iespējams, tad atbrauciet otrdien, 21. marta pēcpusdienā, pie manis. Mēs mierīgi un netraucēti varēsim apspriest literāros darbus, jo būšu viena pati mājās. Ļoti lūdzu! Man būs liels prieks, kas palīdzēs cīnīties tālāk — rakstīt. Tādēļ, Velta, šoreiz neapbēdiniet mani! Tikai scenāriju paņemiet līdz.

²² Velta Spāre.

Pēcpusdienā, kad Saulīte ir mājās, Jūs taču varat bērnus atstāt.

Jābrauc ar 6. trolejbusu līdz Biķernieku ielai, tad pa Vairoga līdz Raunas ielai. Mazs gabaliņš ko iet.

Ļoti, ļoti Jūs gaidīšu!

Ilze Kalnāre

RLMVM, inv. № 111043.

7. apr. 1961. g.

Mana mīļā Maija!

Piedod, ka nevaru neko interesantu uzrakstīt. Beidzot par mani apžēlojās Dr. Būmeistare un ņem ar to pašu «veco nervu» savā klīnikā. Palīdzība man nāca pavisam negaidīti. Man sākās atkal temperatūra un vēl kaut kas ar tām nervu sāpēm. Rīt, sestdien, es eju uz Skolas ielu. Maija, es esmu atkal — jau kuro reizi — «galīgi beigta». Bet es zinu, ka Tava cilvēkmīlestība ir tiešām liela, tādēļ — jau kuro reizi — traucēju atkal Tevi ar savām nebūšanām. Maija, es jau Tev vēl visu neizteicu tai vakarā, kas atkal ir manus nervus laužis, stāstīju tikai par poliklīniku — vēlāk domāju — kāpēc. Maija mīļā, es esmu nekam nederīga persona, bet Tu jau visu to zini. Paldies, ka Tu toreiz atnāci, kaut arī visu nepateicu. Nedomā tikai, ka Tev tagad pie manis jānāk, Tev pašai māsa slima. Es Tevi negaidu! Palūdz tikai savam svainim, lai viņš kādreiz pamet uz mani savu aci, uz «mūžīgo pacientu». To gan, Maijiņ, lūdzu, lūdzu, jo es viņam tomēr vairāk ticu kā tiem citiem tur.

Maijiņ, šai sliktajā brīdī lasu vienreizēju grāmatu, katrā ziņā nopērc: «Mefistofeli», kas pat mani vēl spēj aizraut.

Tava Ilze

RLMVM, inv. № 479481.

Milā Maija, mīlais draugs!

Paldies Tev, ka neesi mani aizmirsusi. Tava vēstule mani sagaidīja Rīgā, kad es atgriezos no laukiem. Tu esi vienīgais cilvēks, atskaitot tēvu un māti, kas mani tagad atceras. Lai Tev labi klājas, Maija, par to, ka Tu atceries tādu dzīves un cilvēku samītu lapu kā mani.

Milā Maija, man kauns, ka Tu pateiciēs par vārda dienas apsveikumu. To nav ko pieminēt, jo es tikko spēju uzrakstīt dažus vārdus. Anniņa²³ uzrakstīja adresi... Maija, Tavs mēnesis maijs mani pavisam sagrauva. Pēc tās svētdienas, kad Tu biji pēdējo reizi, galvas sāpes sāka aizvien stiprāk mani mocīt, uznāca tāds kā nervu sabrukums, es sadzēros atkal visādas zāles, beidzot dabūju rokas un kājas (labās puses) nervu iekaisumu — trīs nedēļas nogulēju. Tanī laikā es ļoti ilgojos pēc Tevis, Maija, bet es jau nevarēju Tevi atkal saukt, jo zināju, ka Tev Indulis, tēvs, teātri «Šveiks». Vienreiz sagērbos, gribēju braukt pie Tevis, bet, kad nogāju lejā, kāja sāka ļoti sāpēt, un kaimiņiene mani nelaida. Tai laikā ārsts un māsa nāca pie manis mājā, bet cits neviens. Es gulēju viena un grimu aizvien lielākā depresijā. Anniņa man maz ko varēja palīdzēt, jo pati tai laikā jutās slikti un pēc darba gāja uz poliklīniku. Tad no lejas dzīvokļa kaimiņiene, redzēdama, ka man tiešām grūti, sāka par mani rūpēties — atnesa no aptiekas zāles, no veikala pienu un dienā vairākas reizes ienāca paskatīties, kā es jūtos. Esmu šai sievietei daudz pateicības parādā. Bet V., pie kuras dzīru galdiem es esmu sēdējusi un kas bija daudz vainīga manā sabrukumā, par mani vairs neinteresējas. Viņa un viņas kompānija mani tālu noveda un pēc tam uzspļāva. Tā ir ļoti barga mācība man, tikai dievamžēl par vēlu. Kur un kā viņa man ir kaitējusi, es nezinu, bet kaut kur jau ir. Kad bija krievu rakstnieku nedēļa, es nesaņēmu nekādu ielūgumu.

²³ Anna Ozoliņa.

Es jau gan biju laukos un nebūtu varējusi iet. Kad sāku staigāt, aizbraucu pie mātes un pēc tam uz Cēsīm. Viegli man tādi ceļi nebija, bet tomēr izbraukāju. Cēsīs vēl tā vieta nav brīva, un uz istabiņu pretendē vecie darbinieki. Tagad esmu dažas dienas Rīgā un kārtoju atkal vienu darba lietu — tanī institūtā, kur gribēju ziemā tikt. Ceru, ka varēšu jūlijā sākt strādāt.

Miļā Maija, Tu raksti, ka arī Tu esi slimojusi ar nepatīkamo gripu. Tātad Tev pašai ir gājis slikti, un Tu arī zinādama nebūtu varējusi pie manis atnākt. Bet nu jau tas vismagākais ir pāri. Tevi satikt es esmu gribējusi visu laiku, arī laukos, tikai nezināju, vai uz «Vikas balli» brauc Tu vai otra teātra darbiniece. Mana māte dzīvo aiz Ērgļiem, Tu jau zini. Šīs dienas Rīgā staigāju un domāju — kaut Maija tagad būtu Rīgā, kaut es varētu aiziet pie viņas! Izrādās, ka man Tu esi tikpat vajadzīga kā Indulim. Paldies par Tavu vēstulīti, tas man bija vienīgais prieks šinī laikā. Gaidu Tevi.

Ilze

RLMVM, inv. № 479480.

ANITA BANGA

«PIE TEVIS, MANA ZEME»

(R. Skujiņa)

Dzejniece Rūta Skujiņa ir vidzemniece — dzimusi 1907. gada 28. maijā Vidrižu pagasta «Kraukļos» mežsarga Gustava Skujiņa ģimenē. Viņas dzimšanas diena bijusi ļoti vētraina — vējš notraucis pavasara ziedus ar visiem zariem. Vēlāk dzejniece raksta, ka trauksmaina bijusi visa viņas dzīve — tajā nav trūcis ne prieka un laimes brīžu, ne ļoti smagu dvēseles pārdzīvojumu — tuvāko cilvēku zaudējums un ilgo pēckara gadu atšķirtība no dzimtenes.

R. Skujiņa mācās Pabažu pamatskolā, bet pēc tās pabeigšanas dodas uz Rīgu, kur apmeklē pilsētas 4. ģimnāziju. 1924. gadā ģimeni piemeklē smags zaudējums — mirst tēvs. Nākamajai dzejniecei tālāk jācinās pašas spēkiem — dienas viņa pavada skolā, bet vakaros strādā par privātsēkretāri. Pēc ģimnāzijas absolvēšanas R. Skujiņa kādu laiku ir ierēdne, tad mašīnrakstītāja Strādnieku teātrī. Pirmie publicētie dzejoļi iespiesti žurnālā «Domas» (1927).

Jau jaunības gados R. Skujiņas dzīvē ienāk smagi pārdzīvojumi — mirst brālis Arvīds, pašnāvību izdara māsa Austra, bet dažus mēnešus pēc tam no dzīves šķiras māte. Atmiņās dzejniece atzīmē, ka šīs ciešanas piešķirušas viņas daiļradei neviltotu sirsnību un atklātību, mudinājušas rakstīt sistemātiski un neatlaidīgi.

Jau sākot ar pirmo dzejoļu krājumu «Kuģi» (1935) un romānu «Zvaigžņu bērni» (1937), R. Skujiņas grāmatās jūtama arī romantiska trauksme, nemiers un ilgošanās pēc plašiem apvāršņiem.

Rūta Skujiņa ar meitām Lāli Lāci (vēlāk Muižnieci)
un Māru Lāci (vēlāk Celli) Kalamazū pie savas mājas
1957. g. 21. aprīlī

Asprātīgas, ar labu humora izjūtu ir dzejnieces rakstītās grāmatas bērniem: «Mārīte» (1938), «Palaidnīgie zaķēni», «Vasariņa» (abas 1939), «Strupastīša talcinieki» (1940), «Lāču bērni Pinkainīts un Ķepainīte» (1943).

1941. gadā represē R. Skujiņas vīru rakstnieku Jūliju Lāci, kurš tā paša gada rudenī Astrahaņas cietumā mirst.

Dzejniece ļoti pārdzīvo neziņu par tuvā cilvēka likteni (precīzas ziņas par J. Lāča nāvi viņa saņem tikai 1956. gadā).

1944. gadā R. Skujiņa ar meitām Lalitu un Māru emigrē uz Vāciju. Tur iznāk dzejnieces otrais krājums «Putnis» (1947).

Kā daudziem trimdas literātiem, arī R. Skujiņai ciešāki sakari ar Latviju veidojas tikai 50. gadu vidū. Tas ir laiks, kad aiz muguras Vācijas bēgļu nometnēs pavadītie gadi (1945—1950) un dzejniece apmetusies uz dzīvi ASV, Mičiganas štata Kalamazū pilsētā. Līdz dzīves noslēgumam 1964. gadā R. Skujiņa aktīvi sarakstās ar piederīgajiem un draugiem Latvijā. Nozīmīgas ir septiņdesmit vēstules dzejnieces vecākajai mātai Mildai Ložai. Tajās jūtama dziļa dzimtenes un tuvinieku mīlestība, dzīves un dzīvības apliecinājums, atklātība un dzirkstošs humors. R. Skujiņa vairākkārt citē dzejoļus un raksta arī par literāro darbu tapšanu. Jūtams, ka šis dvēseles procesu atspoguļojums ir pamats daiļradei.

No pēdējām vēstulēm uzzinām, ka, būdama smagi slima, R. Skujiņa tomēr saraksta trīs grāmatas: autobiogrāfiskās prozas impresijas «Sirds dzīvo no niekiem» (1963), atmiņu grāmatu par dzīvi Vācijā «Vējš svaids kaijas» un dzejoļu krājumu «Viss elpo zem saules» (abi 1964).

Izlasot R. Skujiņas vēstules mātai, gribas minēt vienu no mūža beigās rakstītajiem dzejoļiem — «Pienene»:

Zied hiacinte zālējā,
es garām eju.
Pār galvu magnolija plaukst —
es eju, tālāk eju.
Kur asfalts spraugu pavēris,
man soli stājas:
Pie kājām zelta pienene.
Nu esmu mājās.

Ņemot vērā dzejnieces vēlēšanos, 1964. gadā urna ar viņas pelniem apbedīta Rīgas I Meža kapos līdzās mātai Austrai un brālīm Arvidam.

RŪTA SKUJIŅA

*VĒSTULES MĀSAI MILDAI LOŽAI

• (Publicēšanai sagatavojusi Anita Banga)

1956. gada 11. septembrī

Miļā Mildai!

Sodien saņēmu, Hertas²⁴ pārsūtītu, Tavu 28. VIII vēstuli. Man jau atrakstīja ziņas par J.²⁵ Pirmo reizi dabūju to zināt, kad vēl dzīvojām Vācijā, Fišbahā. Toreiz es ilgi raudāju — cietu... Tāpat Lalita un Māra. Nupat pēdējā gadā saņemtās ziņas, ka J. varētu būt dzīvs, mūs priecīgi satricināja. Es to tik ļoti vēlētos! Tik ļoti vēlētos viņam sūtīt saiņus, meiteņu bildītes, arī savu, pateikt, ka nekad neesam viņu aizmirsušas, vienmēr mīlējušas... Tad atkal vēstule ar oficiālo nāves ziņu. Nē, mēs vairs pat neraudājām, tikai kā kāda tāla gaisma kaut kur izdzisa — cerība. Kļuva skumji. Bezgala skumji. Bet mēs jau esam iemācījušies dzīvot ar ļoti maz ilūzijām, ļoti maz sapņiem. Sevišķi es pati. Meitenes ir jaunas, viņas pieņem dzīvi diezgan varonīgi. Bet abām kaut kur raksturos slēpjas kādas skumjas, skepse, pāragra nopietnība.

Tas, ka viņām pa vasarām jāstrādā, top pieņemts kā pašsaprotama lieta. Seit visi jaunieši brīvlaikos strādā. Šovasar L. un M. strādāja kādā ļoti labi atalgotā papīru fabrikā vairāk kā 2 $\frac{1}{2}$ mēnešus. Par vienas dienas peļņu viņas varētu pirkt 2 pārus labas kurpes vai 2 labus džemperus,

²⁴ Vēstules adresātes māsa Herta Zāmuele.

²⁵ Jūlijs Lācis — rakstnieks un žurnālists, R. Skujiņas virs, arestēts 1941. gadā, miris 1941. g. 15. XII Astrahaņā.

vai 1 labu kleitu, vai 10 mārciņas sviesta utt. Bet ar 1. augustu abas ņēma brīvdienas līdz koledžu sākumam 20. augustā. [..]

Jūs visi man esat vienlīdz mīļi.

Rūta

RLMVM, inv. № 117113.

1959. gada 9. aprīlī

Mīļā Mildā!

Saņēmu Tavu vēstuli ar dievkociņa zariņiem. Paldies. Ieliku ūdens glāzē. Ir jau izdzinuši zaļas lapiņas un saknītes. Vienu zariņu iedevu kaimiņienei, kam tas skaistais dārzs tepat aiz garāžas. Kaimiņiene ļoti priecīga. Viņi nāk no Jāņa Medeņa dzimtā pagasta. Pašiem kādreiz bijusi skaista māja... Tagad kopj dārzu. Katru dienu kā no fabrikas, tā ņemas abi «vecīši» pa dārzu. Dēls iet mākslas skolā Čikāgā.

Zini, Mildu, es Tavus padomus par veselības kopšanu un dzīves veidu nevaru pieņemt. «Kas der kalējam, neder skroderim». Vai Tu domā, ka dzīvei vispār vairs ir jēga, ja cilvēks rūpējas tikai par savu veselību un ilgu mūžu? Dzīve ir kalpošana. Kamēr vēl esi kaut kam noderīgs, kādam vajadzīgs, tikmēr dzīvei ir arī jēga. Ja jāsāk tikai drebēt par dzīvību — gulēt, ēst, pastaigāties, atkal gulēt — nu, paldies! To es nekad nespēju. Prāta darbs tas nav, ka dzeru pupiņu kafiju. Bet, ja arī no šī prieka atteikšos, tad neuzrakstīšu nevienu dzeju. Tāpēc — viss notiks, kā jānotiek.

Cilvēkam ir jādzīvo un jādarbojas tā, ka viņam ir vēl kāds prieks, un galvenais, ka viņš var otram prieku dot. Ja jau vairs mīlestības nav, tad jābūt priekam un dvēseles mieram. Un to katrs pats zina, kā pie šīm lietām tikt.

Es, piemēram, uztraucos, kad jaunie taisa parādus. Bet šī īpašība man bijusi visu mūžu. Un tā nav laba. Vienmēr gudrākie dzīvē izrādījušies tie, kas riskējuši. Tāpēc man sen

jau vajadzēja būt tik gudrai, ka par to neuztraukties. Bet šī īpašība man ir no senčiem iedzimta. Ar to būs no pasaules jāšķiras. [..]

Mīļi sveicieni visiem!

Rūta

RLMVM, inv. № 117133.

1959. gada 5. maijā

Mīļie!

1. maijā saņēmu «Mūža meža maldus»²⁶ un «Zvaigžņu bērnus»²⁷. Sirsnīgs paldies visiem, kas bija tik mīļi un šķīrās no šīm grāmatām. Kļuva pavisam savādi ap sirdi, turot grāmatas rokā.

Pie mums sācies brīnišķīgs laiks. Drusku gan jau tā kā par karstu. Temperatūra skrien pāri 90 grādiem pēc Fārenheita, tas būtu pāri 30 °C. Zied visi dārzi. Pasaule izskatās brīnišķīga. Viss smaržo, zaļo. Arī mūsuniecīgajā dārziņā zied tulpes un narcises. Zāle jau reiz nopļauta. Bet drīz jāpļauj atkal. [..]

Mīļā Milda, kā nu Tev klājas? Dikti daudz par Tevi jādomā. Tev nav bijis viegls mūžs. Man patiesībā no mums visām būtu visvieglākais, ja nebūtu tās kaites piesitušās. Esmu pa laikam smagi strādājusi. Bet vairāk gan uz vieglo.

Šis ir viens no maniem pēdējiem dzejoļiem.

DZEJNIEKAM

Ne jau man vienai, izlasot dzeju,
rokas brīdi uz ceļgaliem rimst.

Ne jau man vienai pa atmiņu eju
domas maldās, kūleņo, klimst.

²⁶ Jūlija Lāča romāns «Mūža meža maldi» (1937).

²⁷ Rūtas Skujiņas romāns «Zvaigžņu bērni» (1937).

Daudz ir pasaulē ceļi un tekas,
daudz ir vasaras, rožziedu laiks.
Daudzas ir gājušas dzejniekam blakus,
mīlot un smeļot, un zūdot kā tvaiks.

Kur tā roze, kas kvēloja sārta,
zilajam tērpam sprausta virs sirds?
Reiz tā bij tava. Nu citai ir kārtā.
Katrai dienai jauns starojums mirdz.

Katram rītam ir sudraba kāpnes.
Soļi kā dejojot augšup rauj.
Nejautā velti: vai vakarā sāpēs
glāsts, kas maigi plecus tev skauj!

Dzejnieks un roze! Dzejnieks un dziesma!
Vai tie mūžadien nava kā viens?
Dzejnieks ir pelni, un dzejnieks ir liesma.
Dzīvot var, dzejot nē tas, kas ir viens.

Šorīt saule pār pilsētu kāpa.
Zeltā un purpurā iedegās rūts.
Visi zālāji ūdeņus slāpa.
Visām meitenēm puķes pie krūts.

Dārzos zilgani īrisi plauka,
magnolijas un — pieneņu zelts.
Baložu pulkam pie akmeņu trauka
knābjos bij sudraba ūdens smelts.

Redzēju dzejnieku aizejam rāmi
cauri parkam, kur klavas zied.
Dzejnieku aizejam kopā ar dāmu,
kuru tas mīlē un kurai tas dzied.

Vai tā Spīdola šodien cērt pirmā?
Vai tā Laimdota, mūžam kas cieš?
Vai tā dzīve vai pasaka sirmā,
kas man mīglu plakstienos sviež?

Dzejnieki dzīvos mūžīgi mūžam,
kamēr būs meitenes, rozes un prieks.
Dziesma nepieder vienam tik mūžam.
Vienai vien nepieder dziesminiēks.

Pasniedz roku pār jūru, pār tāli,
lai es arī vēl noglāstu to
tā kā lapu, kā puķi, kā zāli,
tā kā rozi, kad nolauzi to.

Zini, Mildu, ja nu Jums atkal kādreiz uznāk «sūtīšanas trakums», tad sūtiet bērnu grāmatas. Pie mums latviešu valodā tādas tikpat kā neiznāk, bet Lalita ar Valdi jau savējos audzinās par gruntīgiem latviešiem. Tikai dariet to, kad nu sanāk. Un galvenais — ja var sabalansēt budžetu.

Jums visiem mīli, mīli sveicieni!

Rūta

RLMVM, inv. № 117135.

1961. gada 23. martā

Miļo Milduk,

— ak, lakstīgala, nedziedi...

Ja arī viss būtu, kā Tu raksti, es pagaidām nekādos tālos ciemos nevaru braukt. Ja būtu veselība, baudītu dzīvi un pasaules skaistumu visur. Vēl kādu laiku mēģināšu noturēties pie dzīves tepat. Un — varbūt kādreiz tiešām kāds džits nosēdina mani Rīgas lidlaukā. [...]

Es gribētu, ļoti gribētu aizbraukt mājās, bet tagad vēl ne.

Pie mums jau pavasaris. Zied krokusi, sniega pulkstenīši, vijolītes. Strazdi svilpo, čivina citi putni. Fazāni, kas te mierīgi dzīvo pa lielo zāli, tik droši, ka pastaigājas ap pašu māju.

Teātri, koncerti, kino arī te labu labie. Tikai savas slimības dēļ maz tos apmeklēju. Nav manas kaites nekādas mistiskās. Viss sakņojas nervos. Mūsu tēvs dzīvoja savās mājās, staigāja pa saviem mežiem, bet noliktai stundai garām nepagāja. Viss notiek, kam jānotiek, tikai pa lielākai tiesai — ne pēc mūsu prāta. Tur tā ķibele.

Laukā tik silts, ka mans logs uz dienvidiem līdz galam atvērts, bet iekšā plūst tikai saule un siltums.

Skaistas kartiņas Tu sūti. Reiz visas šīs gleznas skatījos oriģinālā Maskavas Tretjakova galerijā. Pusmūžs no tā laika aiztecējis.

Es bieži par Jums visiem domāju. Sveicini visus radus un draugus!

Rūta

RLMVM, inv. № 117155.

1961. gada 10. oktobrī

Miļo Mildu!

Izstaigāju, Tavu vēstuli lasot, Tev līdz pa Skultes—Saulkrastu—Bīriņu rudenīgiem mežiem... Tu jau turpat vien staigāji pa manām pēdām. Reiz ar Jūliju nogājām gar Ķīšupi, sākot no ietekas jūrā līdz Pīķēniem. Ziedēja meža ābeles, gaiļpieši un sviestenes. Un mēs paši ziedējām laimē un mīlestībā.

Tāpat Koknese, Staburags, Sigulda rudens krāšņumā ir skatīti daudzkārt.

Man tagad klājas labi. Ar veselību nu ir šā un tā, bet ir piepildījies mans sapnis par mājiņu dārza vidū. Es vienmēr domāju un teicu — kad bērni apprecēsies, es negribētu

ar viņiem dzīvot kopējā dzīvoklī, resp., ģimenes mājā, bet es gribētu savu būdu turpat tuvumā. [..]

Ak, Mildu, cik man tagad ir labi! Visapkārt dārzs, koki, puķes, klusums, miers. Visas manas lietišas ir ap mani. Mazbērni nāk ik dienas vairākas reizes ciemā. Lalitai te tik ļoti patīk, ka nemaz negrib iet atpakaļ uz lielo māju.

Un laiks pie mums ir burvīgs. Pirms pāris nedēļām bija pirmās salnas. Nelielas. Pat dālijas nenosala. Tagad katru dienu saule, silts, pat karsti. Koki krāsojas. Kad guļu, redzu debesis un koku galotnes. Dažreiz rītos, kad uzmostos agrāk, atvelku logiem aizkarus. Debesis ir zaļganas. Spīd šaurs mēnessirpis un Rīta zvaigzne. Un tajā debess pusē esat jūs. Es jūs visus sveicinu!

Es neesmu savās bērnu dienu un jaunības mājās, bet nekad un nekur vēl, kopš tās atstātas, neesmu jutusies tik tuvu mājām. Tikpat kā mājās.

Es rušinos pa zemi. Laižu melno, smaržīgo zemi caur pirkstiem un jūtu, ka mani ieplūst liela gaisma un siltums. Mīļi, mīļi sveicieni visiem!

Rūta

RLMVM, inv. № 117162.

1963. gada 20. novembrī

Manu mīlo māšukiņ!

Tā jau baidījos, ka mans «testaments» jūs satrauks. Nu, izlasiet vēl. Vai nejutat, neredzat, ka pati aiz katras rindas smaidu? Es taču uzrakstīju zināšanai, katram gadījumam. Par šito tematu es vairāk nerunāšu. Slimība ir nopietna, bet vai jūs domājat, ka šais mājās, mani pašu ieskaitot, kāds to nopietni ņem? Tikai tās sāpes! Pagājušajā nedēļā jutos samērā labi. Pastaigāju pa dārzu. Šonedēļ sliktāk. Bet es jau varu izturēt. Tās kapsulas un sprīces, kuras atļauts lietot mājās, neko vis nelīdz. Es jau varētu gulēt slim-

nīcā. Dabūtu «kārtīgas» sprices, justos kā apdullūsi, bet bez sāpēm. Na, paldies! To nu jau vēl nedarīšu! Manā būdā ir tik burvīgi. Vāzēs vēl pašu dārza mārtiņrozes. Nu gan pēdējās. [.]

Zini, es atkal smejos kā jaunībā. Ar visiem, kas uzrādās, plēšu jokus. Tu taču zini rakstnieku Jāni Sirmāni. Dikti iedraudzējāties Fišbahā. Bija vienu svētdienū atbraukuši abi ar Austru (sievu). Dzīvo diezgan tālu no Kalamazū. Jānis sāka «vērpt» (slimo ar kādu zarnu kaiti), ka pēc aiziešanas Mūžībā lai viņa mirstīgās atliekas atvedot uz Kalamazū kapiem, kur jau guļ turpat viss simts latviešu. Arī Jānis Veselis, Jēkabs Poruks... Rūta arī tepat būšot. Es nu gan te nebūšu. Braukšu uz mājām. Kā tad tā? Man šī kompānija nepatīk. Ar Veseli vienmēr «cankojāties», arī ar Poruku esam «pablaustījušies». Nē, viņā saulē pa gabalu! Jānim mute palika vaļā: «Un es tā cerēju uz Tevi...» Nolēma arī pārdomāt. Izsmējāties, izziģojāties. «Rūta, kur Tu vēl ņem tādu humoru?» — «Kur? Sirdī. Kur tad šis paliks?»

Mīlo māšukiņ, esmu patiesi priecīgā prātā. Nav pašlaik nekas, par ko būtu jābūt bēdīgai. Visu mīlo dzīve rit priecīgi.

Mīlas rokas Tevi gaida, Tevi apkamps, pretim nāks... Esmu priecīga dzīvotāja un priecīga gājēja [..].

Noskūpstu Jūs visus. Esiet mierīgi un priecīgi, tādi pat kā

Jūsu Rūta

RLMVM, inv. № 117184.

1963. gada 10. decembrī

Mīlo Milducīt!

Man patlaban sāpes ciešamas. Nekur gājēja vai braucēja gan neesmu. Bet varu rakstīt. Man tikko iznāca impresiju grāmata «Sirds dzīvo no niekiem». Par saturu neatbildu. Apdare, iekārta — ļoti skaista. Katrai impresijai vinjetes

zīmējums. Izskatās grezni. Man te visi priecājas līdz. Nu būtu uz dienas kārtības dzeju krājums²⁸. Tad — tāds darbs, kam laikam nebūs gals ne vienā galā, ne otrā. Pie tā patreiz strādāju.²⁹ Dažu nedēļu veicas gluži labi. Dažu, kad pagādās pavairāk apciemotāju, — gausāk.

Cik daudz gan pasaulē vēl ir prieka, draudzības, mīlestības, labestības!

Izredzētie jau nemirst līdz 50. gadam. Tos daži dēvē: «Laimīgi!» Es jau šā vai tā esmu ieskrējusi «nelaimīgo» kārtā. Kur tos sešus gadus nogrūdīsi.

Kopš 41 gada bieži esmu sev teikusi: «Viss ir labs, kas ar Tevi. Un, ja Tu esi miris, tad arī nāve ir laba.»

Visus Jūs samīloju!

Rūta

RLMVM, inv. № 117183.

1964. gada 6. februārī

Miļo Mildiņ,

ko jūs par mani brīnāties? (nu — jā, par to manu možo garu jau var arī bišķi pabrīnīties!) Bet Tu pati — pagājušā gadu simteņa cilvēks — teci kā ciela viņa. Es jau arī gluži pie gultas gala vairs neturos. Kā Vecgada vakarā spruku laukā no mājām, tā nu jau esmu bijusi pāris sarīkojumos, ciemos, kafejnīcā. Valdis un Lalita plāno marta beigās aizlaist līdz Ņujorkai. Mēģina mani «psiholoģiski nobriedināt», ka jābraucot līdz. Par to es pagaidām nosmaidu. Bet galvot jau nevar. Ak, par ko gan šai saulē var galvot? Es vairs ne par ko. Tādas mierīgas «vecuma dienas», par kādām reiz Herta sapņoja (nu jau arī nākusi pie

²⁸ Domāts dzejoļu krājums «Viss elpo zem saules» (1964).

²⁹ Domāta atmiņu grāmata «Vējš svaids kaijas» (1964).

prāta!) nemaz nav. Jo — tāda vecuma jau nemaz nav. Pašu cilvēku iesprausti ceļa stabiņi. Mūžība ne aiz viena no tiem neaizķeras. Nepaklūp. So domu es variēju vienā impresijā, rakstītu starp Ziemassvētkiem un Jauno gadu. Esmu tiešām daudz strādājusi. Rakstījusi. Un var. Nu jau visas rūpes no pleciem nost. Lai vīri zina par manām meitenēm un mazbērniem, t. i., saviem bērniem. Rūpju nav, bet laika arī pietrūkst. [..]

Nevaru ar vēstuļu rakstīšanu vien nodarboties. Tad vairs neko citu neuzrakstīšu. Izšauju visu pulveri. Godīgi runājot, ātrāk nogurstu kā agrāk. Arī tiem maniem «Sirds dzīvo no niekiem» ir panākumi. Esmu pilnīgi pārbijusies, kā tie lasītājiem patiek. Man pašai nekad nekas nav šķitis un nešķiet svarīgs vai labs, ko uzrakstu. Labi, ka tā. Citādi pār mani kristu čigānietes lāsti: «Kaut tu lepns paliktu!» Tikai ne to!

Mīļi sveicieni Jums visiem!

Rūta

RLMVM, inv. № 117186.

1964. gada 22. martā

Drīzi atkal būšu pie Tevis,
mana briestošā, dīgstošā zeme.
Basu kāju uz Tavas pieres likšu,
kur kādreiz pieskāries lemess.
Kādreiz...
Nu jau viss atmatā pamests.
Aizaudzis bērziem, kļavām un ošiem.
Zaros no jauna sapīsiēs bizes,
Birzīj cauri kad gaviļēs došos.
Varbūt uz kāda praula vai celma
atradišu kā rūnu rakstus
savus pirkstus, lūpas un plakstus.

Ļaudis teic, zilam vakaram tumstot:
«Stāsta, tur kāda dvēsele skumstot.
Tumšajā biežoknī šaudoties liesma...»
«Ļaudis, tā es! Tā mana dziesma!
Tā mana jaunība, sapņi bez sāta.
Vienmēr jau teica: man neesot prāta.
Tagad drūpošo praulu no celma
negrib vaļā atlaist vairs delna.
Manas jaunības tiksmīgās šūpas,
manas magoņu sarkanās lūpas,
mani pirkstu gali — tik maigi,
mani smejošo bedrīšu vaigi —
praulā kā maldugunīs deguši ilgi.»

Miļo Milducīt, Millija³⁰, Antuk³¹ un visi, visi! Šis pants pasruka nupat pirms pāris dienām. Dalos tajā ar jums visiem. Vispār, pēdējā laikā daudz pantu rakstu.

Vakar sanes un lielajā vāzē pūpolu zarus (pirmie no šai dārzā pašas stādītā krūma). Pa nakti jau gandrīz ziedos uzplaukušī. Pilsētā piesaules dārziņos jau zied krokusi, sniegpulkstenīši. Mūsu māja un dārzs ir augstienē. Te vienmēr drusku vēsāks. Pēc nedēļas Lieldienas. Mazie jau dikti gaida, ka zaķis būs paslēpis dārzā daudz groziņu ar olām un saldumiem.

Esmu sagaidījusi jaunu pavasari. Tas ir kā skaists brīnums. Manī ir liels miers un gaisma. Un par visām lietām — mīlestība!

Jūs visus sirsnībā apkampjot,

Jūsu Rūta

RLMVM, inv. № 117188.

³⁰ Rūtas Skujiņas draudzene Millija Grāve.

³¹ Aktrise Anta Klints.

JANINA KURSITE

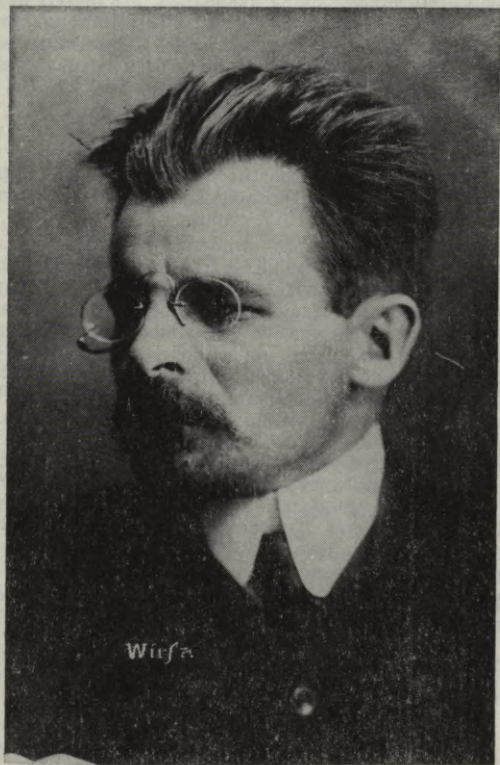
EDVARTA VIRZAS KLĀRAI STAKENAI SŪTĪTIE DZEJOĻI

Iepriekšējā «Varavīksnē» Jānis Ērenpreiss iepazīstināja lasītājus ar līdz šim atklātībā nezināmu dzejnieka Edvarta Virzas biogrāfijas lappusi.³² Savas mātes, dzimušas Klāras Stakenas, arhīvā J. Ērenpreiss uzgājis astoņas viņai adresētas Ed. Virzas vēstules. Tās tika publicētas pagājušā «Varavīksnes» laidienā līdz ar Jāņa Ērenpreisa komentāriem. Edvarts Virza vēstulēs Klārai Stakenai sūtījis arī savus dzejoļus. Nereti Virzas rakstītā vēstule ietver tikai uzrunu prozā (Cien. Stakken jkdze!; Sirdsmīļā Clarīt! u.c.), pārējais teksts — veltījums dzejā.

Pirms aplūkojam pašu dzeju, mēģināsim noskaidrot, kad tā rakstīta, precīzāk, kad rakstītas šīs vēstules. Klāras Stakenas dēls Jānis Ērenpreiss domā, ka sarakste sākusies 1908. gadā, jo viņš mātes arhīvā atradis «Biķera» eksemplāru ar ierakstu: «Clarai Stakken — autors. Rīgā, 1908. g.»³³ Taču šai pašā dzejoļu grāmatā ir iespiesti divi dzejoļi no tiem, ko atrodam K. Stakenas arhīvā ar veltījumu viņai («Skan sudrabstīgās melodija lēna» un «Es biju viens, es pats sev miris likos»). Tātad var secināt, ka sarakste sākusies vismaz vienu gadu agrāk — 1907. gadā, kad iznāca «Biķeris». Toreiz Klārai Stakenai bija sešpadsmit gadi.

³² *Ērenpreiss J.* Atmiņas par Edvartu Virzu // *Varavīksne* 1993. — 1993. — 60. lpp.

³³ *Turpat.* — 65. lpp.

Edvarts Virza ap 1914. gadu

Cik ilgi turpinājusies sarakstīšanās, arī precīzi nav nosakāms. Šķiet, ka visintensīvākā tā bijusi 1907. un tuvākos tam sekojošos gados, par to liecina E. Virzas vēstulēs kļāt pievienoto dzejoļu poētikas īpatnības. Taču neapšaubāmi arī tas, ka dzejoļus (ja arī ne vēstules) dzejnieks Klārai Stakenai turpinājis sūtīt vēl desmit gadus pēc tam. Proti, dzejolis «Dzejnieks un bēglis», kas gandrīz nemainītā veidā publicēts krājumā «Dievišķīgās rotaļas» (1919), pēc saturiskās ievirzes spriežot, rakstīts 1917. gadā, kad dzejnieks atradās Pēterpilī.³⁴ Tātad nosacīti šīs sarakstes laiku varam ierobežot starp 1907. un 1917. gadu.

No desmit dzejoļiem, ko atrodam Klārai Stakenai adresētajās vēstulēs, divi ir publicēti E. Virzas pirmajā grāmatā «Bīķeris», četri — «Dievišķīgajās rotaļās», otrajā dzejnieka grāmatā. Vēl četriem dzejoļiem publicējumu atrast nav izdevies. Šajos dzejoļos variētie tēli, simboli, poētiskās izteiksmes īpatnības tos piepulcina «Bīķera», vēlākais — «Dievišķīgo rotaļu» sagatavošanas agrīnajam posmam. Attiecībā uz «Dievišķīgajām rotaļām» jāpiezīmē, ka šis krājums Pirmā pasaules kara juku dēļ varēja iznākt tikai 1919. gadā. Tādējādi tajā apvienoti ilgākā laikā rakstīti dzejoļi, gan tādi, kas savā ievirzē vēl visai tuvi «Bīķera» simbolismam, gan tādi, kas ievada nākamo — akmeismam³⁵ tuvo poētiku.

Vienu E. Virzas dzejoļi («Ne Maskava šī nevarīgā») Jānis Erenpreiss jau publicējis un komentējis iepriekšējā «Varavīksnē». Pārējos deviņus aplūkosim to iespējamā uzrakstīšanas secībā.

«Bīķerī», kā jau tika minēts, atrodami divi no Klārai Stakenai sūtītajiem dzejoļiem, gan ar zināmām izmaiņām.

³⁴ *Lapiņš J.* Dzīve un darbi // E. Virza. Raksti, 1. sēj. — «Tiltas» apgāds, 1958. — 52.—53. lpp.

³⁵ Akmeisms (no grieķu «akmē» — uzplaukums) — dzejas novirziens, kas veidojās krievu lirikā ap 1910.—1912. g.; akmeisti (A. Ahmatova, N. Gumilovs, O. Mandelštams u. c.) mēģināja atgriezt dzeju no simbolistu ideālās pasaules reālo priekšstatu pasaulē.

Vēstulē abi dzejoļi atšķirībā no publicējuma uzrakstīti bez dalījuma pantos, turpretī «Biķerī», kā to prasa atskaņu loģika, sadalīti četrīndu strofās.

Skan sudrabstīgās melodija lēna,
Dzird neredzamu sirdi ietricam...
Un apkampušies tā, kā melna ēna
Tie aizslid garām zvaigznēm lidojam
Kā sastinguši skūpstā saldi lēnā
Vairs acis neredz sirdis mīl tik vien...
Skan klusa melodija... melna ēna
Caur zvaigžņu mieru skūpstidamās skrien.

«Biķerī» šis dzejolis ieguvis sekojošu veidu:

Skan pusnakts stīgās melodija lēna,
Dzird neredzamu sirdi ietricam...
Un apkampušies, tā kā melna ēna,
Mēs slidam, zvaigznēm garām lidojam.

Kā stinguši zem skūpsta saldi lēna...
Vairs acis neredz, sirdis mīl tik vien.
Skan pusnakts melodija, melna ēna
Caur zvaigžņu mieru — skūpsti domas skrien.

Atšķirības pirmajā brīdī šķiet nebūtiskas, jo skar galvenokārt izteiksmes precizējumu (sudrabstīgās — pusnakts stīgās; tie — mēs; sastinguši — stinguši; klusa melodija — pusnakts melodija) un pieturzīmes. Taču tieši pieturzīmju izkārtojumā redzam kādu E. Virzas dzejas stila īpatnību, kas līdz šim nav pietiekoši novērtēta. Sastādot E. Virzas mīlas lirikas izlasi³⁶, ievēroju dzejnieka lietotās interpunkcijas neatbilstību tālaika normai. Toreiz izteicu minējumu, ka, liekot punktu vai komatu tur, kur to prasa ritma iekšējā loģika, nevis tur, kur to pieņemts likt, Virza pirmais latviešu dzejā panāk savdabīgu dzejas plūdumu. Tā kā jebkurā dzejoļu krājumā parasti iezogas iespieduma kļūdas, visbiežāk

³⁶ Virza E. Rožainais vējš. — R., 1991.

Klāra Stakena ap 1915. gadu

skarot tieši interpunkciju, pielāvu, ka šī E. Virzas pieturzīmju lietojuma savdabība varētu būt saistīta arī ar grāmatas salicēju bezrūpību. Pie tam «Dievišķīgajās rotaļās», krājumā, kas iznāca Pirmā pasaules kara laikā, patiešām sastopam virkni acīm redzamu iespaidklūdu. Taču tieši Klārai Stakenai sūtītie dzejoļu rokraksti rāda, ka interpunkcijas nekonsekvences nebūt nav pierakstāmas bezrūpīgajiem salicējiem, bet ir Edvarta Virzas dzejas stila apzināts elements. Dzejolī «Skan sudrabstīgās melodija lēna» atrodam virkni šādu īpatnēju pieturzīmju lietojumu. Tā, piemēram, pirmais pants vēstules tekstā netiek noslēgts ar dzejas tradīcijai tik pierasto punktu, bet atstāts bez jebkādas pieturzīmes. Dzejnieks te lieto domas pārnesumu («enjambement»). «Biķerī», pirmo pantu noslēdzot, ieliktais punkts padara otrā panta pirmo rindu nesaprotamu, alogisku. Nodevas pieņemtajai interpunkcijai maksātas arī citās minētā dzejoļa rindās. Vēstulē: «Tie aizslīd garām zvaigznēm lidojam», «Biķerī»: «Mēs slīdam, zvaigznēm garām lidojam». Ritmiskais plūdums tiek saskaldīts, komata pārtraukts un iztraucēts. Dabiskāks šķiet arī vēstules variantā dzejoļa priekšpēdējās rindas domas pārtraukums ar daudzpunkti, jo «Biķerī», atdalīta ar komatu, «pusnakts melodija» un «melna ēna» kļūst it kā par sinonīmiem. Varbūt tas ir gaumes jautājums, taču, šķiet, «Biķera» variantā dzejoļa pēdējā rinda skan trafaretāk nekā vēstulē. — «Skūpstī domas» pieder pie tālaika dzejas iemīlotām klišejām.

Salīdzinot abus variantus, trešajā rindā komata vieta precīzāka šķiet «Biķerī»: «Un apkampušies, tā kā melna ēna»; rokraksts: «Un apkampušies tā, kā melna ēna...».

Otrs dzejolī, ko atrodam publicētu «Biķerī» kā pirmo divdzejoļu ciklā, vēstulē ir sekojošā veidā:

Es biju viens, es pats sev miris likos —
 Nu priekšā atkal man Tavs augums vārs,
 Kur es ar Tevi sapnī pirmo reizi tikos
 Sis vecais palaists salapojis dārzs. —
 Vai tas reiz bij? Vai apkampis ko svešu?

Pusnoraudājšās puķes sapņos stāv. —
Ir liela Nakts . . . es skāvis Tevi dvešu . . .
Pie debess sarkans spokains mēness blāv.³⁷

«Biķerī» dzejolis sadalīts divos četrpēdu pantos, trešajā rindā izlaists vārds «sapnī», kas simetrizē dzejoļa metrisko struktūru uz piecpēdu jambu. Tekstuāli lielākā atšķirība vērojama dzejoļa pēdējā rindā. — «Biķerī» pēdējā vārsmā: «Pie debess loka senejs mēness blāv». Vēstules tekstā atšķirībā no «Biķera» varianta vairāk uzsvērtā simbolisma sistēmai raksturīgā lietu, parādību netveramība, neizprotamība, arī noslēpumainība, galvenokārt ar krāsu koda palīdzību (sarkans, melns, balts, bāls). Pārējās atšķirības saistītas ar izteiksmes formu: vēstules variantā «Tu» rakstīts ar lielo burtu, norādot uz dzejoļa konkrēto adresātu, savukārt lielais burts vārda «Nakts» rakstībā akcentē šī tēla simbolisko nozīmi (nakts — mūžība). Vairākas atšķirības vērojamas arī interpunkcijā. — «Biķerī» tā normalizēta, orientējoties uz tradīciju, vēstulē punkti, komati funkcionē kā dzejoļa iekšējā ritma signālkarodziņi. Tā, piemēram, ceturtajā rindā doma plūst brīvi, to nepārtrauc komats, kā tas ir «Biķera» publicējumā: «Sis vecais palaists, salapojis dārzs».

Tajā pašā vēstules dubultlapā, kurā atrodami divi dzejoli, kas pēc tam publicēti «Biķerī», ir vēl trīs, kurus iespējama veidā atrast neizdevās. Šīs vēstules dzejoļu īpatnība ir tāda, ka robežas starp tiem nekā nav iezīmētas. Tā kā tematika šiem kopskaitā pieciem dzejoļiem vienāda — mīlestība un vientulība, tad dzejoļus citu no cita nošķirt iespējams galvenokārt ar metriskās un strofiskās analīzes palīdzību. Proti, pirmais dzejolis sacerēts četrpēdu jambā ar pamišus atskaņām, bez dalījuma pantos; otrais — četrpēdu trohajā, tāpat ar pamišus atskaņām, bez dalījuma pantos; trešais un ceturtais, kas vēlāk ietverti «Biķerī», — piecpēdu jambā ar pamišus atskaņām. Piektais, vēstuli noslēdzošais dzejolis, sacerēts

³⁷ Visos dzejas citātos ir pilnībā saglabāta oriģinālu interpunkcijas savdabība.

rēts četrpēdu jambā. Te blakus atskaņas nenoteiktā kārtībā
mainās ar pamišus atskaņām. Tapat kā pirmie divi dzejoļi,
ari trešais, ceturtais un piektais nav dalīti pantos.

Daudz dienu tumsas klēpī slīga,
Kad rakstija Jums mūzu draugs
Tad tikko pirmā zāle dīga,
Bet nu jau balts ir rudzu lauks.
Tad gaidīja sirds laimes alkā —
Ik rīts būs jauniem ziediem klāts —
Nu viņa nodreb baigā šalkā.
Sen pļavās pirmā izkopts žvāc.
Es gaidīju no Jums arvienu
Kaut kādas vēstis... Viss bij velts!
Es ilgās redzu austam dienu,
Man ilgās nomirst saules zelts.
Par mani katris apjautājas,
No katra man ir kāda vēsts —
Tik nav no Claras manās mājās
Laists pat ne vārdiņš pušu plēsts.
Tik kādreiz kad no Rīgas pūta
Uz manu pusi ziem[ē]vējš —
Kā sapņos nojauta sirds grūta,
Ka viņā Claras dveša dveš.
Un pievakarē melodijās,
Kad zaļgans dzisa rietā zaigs
Man izlikās, ka vāri vijas
Man saldi mīļa balsa maigs.
Un netik vien kā saules rietā —
Ik brīdis Jūsu vārdu zin...
Ak Clariņ, Clariņ, kādā vietā
Tu tagad lauku puķes min!
Kāds acu skats Tev tagad valgo?
Vai vēl ir Tevim prātā viņš.
Tik skaists priekš Tev's tam rokā zalgo
Zils rudzu puķu vainadziņš.
Priekš Tevis mana sapņu dzīra,
Priekš Tevis tas, kas viņos dus...
Kad smaidi Tu — dzied mana lira,
Kad aizver acis — viņa klus'.
Vai Tevi saulē dziesmas aijā
Mans sarkan brūnais sapņu sils...
Tu mana baltspārnainā kaija!
Tu manu ilgu vaināgs zils!

Tās vēl ir dzejas mācekļa, ne meistara rindas, tāpēc nav nejaušība, ka E. Virza šo dzejoli nav publicējis. Līdzās sentimentālā stila klišejām (laimes alkā; sirds grūta; saldi mīla balsa maigs; zils rudzu puķu vainadziņš; sapņu sils; baltspārnainā kaija; ilgu vainags zils) tomēr arī šajā mākslinieciski visai nevarīgajā dzejolī pavīd atsevišķi tēli, kas veidos nozīmīgu E. Virzas nākamo posmu dzejas līniju (rudzu lauks; vējš; saules zelts).

Nākamais — četrpēdu trohajā rakstītais veltījumdzejolis ir nedaudz īsāks, aptver 28 rindas:

Paiet diena trīsu bijās
Migdams atnāk vakars zilgs —
Tevim, Clariņ, apkārt vijās
Vāros viņos sapnis ilgs.
Kvēlo mīlā zvaigžņu spilga,
Kvēlo mīlā saules riets —
Mīlas agrās klusā smilga,
Mīlas agrās puķes zieds...
Dienai mirdzu pusnakts nēma,
Pusnakts tāles valdīt grib...
Zaļu zvaigžņu diadēma
Viņas melnos matos zib.
Bāli spīrgta viņas seja...
Rožu miglā mēness dēd
Aizmiegs tumšās zemes leja,
Neredzama roka vēd.
Zvaigznes spīguļojot smaida,
Mūžam modra zvaigznēm vakts,
Mīlāko pie sevis gaida
Nākam melnacainā Nakts.
Beztrokšņainos zīda ratos
Netveramu miklu pilns
Laižas Klusums... Dzelmju skatos
Nebeidzamu domu vilns.
Kūp iekš skūpstā šausmi salda
Nodreb bāla mēness sakts
Pasauls dzelmēm pāri valda
Mūža mīla — Klusums — Nakts.

Arī šis dzejolis, tāpat kā iepriekšējais un nākamais, uzli-
kojams tikai par E. Virzas spalvas iemēģinājumu. Dzejoli

veido latviešu simbolismam raksturīgo krāsu un nokrāsu kods: zils/zilgs, zaļš, melns, bāls, izpaliekot sarkanajai. Arī lielie sākumburti vārdos «Klusums», «Nakts» signalizē par dzejoļa simbolisko ievirzi. Simbolisko elementu «salaiduma vietas», atskaņu izvēle u. c. vēl pārāk redzama un virspusēji veidota, tāpēc atliek vienīgi izteikt apbrīnu par to, ka dzejniekam tik īsā laikā izdodas atbrīvoties no poētiskajām klišējām un izveidot patstāvīgu rokrakstu. Varbūt tomēr šī lapa ar dzejoļu veltījumiem Klārai Stakenai rakstīta agrāk — jau 1906. gadā?

Nākamais dzejolis šajā veltījumu virknē ir sekojošs:

Jau saule pašu laiku rietā,
Aiz dārza liesmains ugunsgrēks.
Man jāapstājas šinī vietā —
Nu izsīcis mans dzejas spēks...
Un manām acīm mana Clara
Kā lotoss Gangā slēpjas vāra
Pagalam eņģels zeltcirtains
Tik spīdekls kvēli asiņains
No rieta dusmīgs mani skatās.
Zeltstripas liesmodamas platās
Gar mani locīdamās šaujas
Un lūgšanā man rokas kļaujas,
Sirds baigā jūsmā baigi pukst
Un neredzamam spēkam ļaujas.
Un lūpas klusus vārdus čukst:
Ak Tu kas savus spārnus plēti
Par pasauls bezdibeņiem pāri,
Kas ļaužu tumšās sirdis vēti,
Kā vara visus spēkus vāri (? — J. K.)
Liec Clarai mūžam skaidrai ziedēt,
Kā lilija no rītiem zied,
Lai jaunais nenāk viņu biedēt
Tās skaidrās domas neizkļied.
Un mūžam briesmu neaizskarta —
Tai mammaņa par sargu tiek —
Un — izejot pie vīra — Marta³⁸
Mīļ' Clariņu lai mierā liek.

³⁸ Marta — Klāras Stakenas māsa.

Atsevišķi šī dzejoļa motīvi un tēli kā: «Aiz dārza lies-
mains ugunsgrēks», «Kā lotoss Gangā slēpjas vāra» izmar-
toti E. Vīrzas pirmajā dzejoļu krājumā «Bīķeris»:

Un krūtis kailās atsedzu es sev,
Kā Gangus lotosu, ar mēness lēktu.

(«Sieviete»)

Briest vārpas gatavas priekš mīlas plaujas,
Aiz dārza rūsa spīd, bet vakars karsts un vēls.
(«Aiz loga milējas, aiz loga mirst»)

«Dievišķīgajās rotaļās» ar lielākām vai mazākām tekstuā-
lām izmaiņām publicēti četri no Klārai Stakenai sūtītajiem
dzejoļiem. Vienu no tiem «Ne Maskava šī nevarīgā» jau
minētajā «Varavīksnes» publikācijā komentējis Jānis Eren-
preiss³⁹. Otrs no «Dievišķīgajās rotaļās» ievietotajiem dzejo-
ļiem — «Aiz manis lielpilsētas kņada» vēstulē ir sešdesmit
četras rindas garš, tāpēc pilnībā to necitēsim. Nedaudz
sīkāk — tikai par galvenajām atšķirībām — vēstulē un
«Dievišķīgajās rotaļās». Krājumā izmests vēstules varianta
ceturtais pants:

Bet ko lai, sirds, tu citu dari?
Jo skatot Jūs es redzu pats
Ka manu seno pavasari
Man atkal atbur Jūsu skats.

Nākamie divi panti abos variantos, izņemot dažas sīkas
nianses, sakrīt. Tālāk vērojamas lielākas atšķirības. Manu-
skriptā seko četri panti, kas nav «Dievišķīgajās rotaļās»:

Uz turieni ikkatru rītu
Maigs mīlas sapnis mani vad'
Jo prieku toreiz izbaudītu
Man citur neatrast nekad.

Bet tik uz brīdī sirdi manu
Spēj aptumšot sērs šaubu vairs
Es redzu — slīd ar patikšanu
Par šitām rindām Jūsu smails.

³⁹ Varavīksne. — 62.—65. lpp.

Jūs visas manas dzejas rota,
Jums dziedāta ik dziesma tiks
Līdz Jūsu dvēse iešūpota
Pie manis laimē neiemīgs.

Nāks ziedons sens ar sapņiem seniem
Un mūžīgs būs un neaizmuks
Ar Jūsu matiem gaišdzelteniem
Jums gaišas rozes kopā juks.

Šo četru pantu vietā «Dievišķīgajās rotaļās» ir tikai divi:

Kad dārzs viss lapains saulē svila
Un sēsties krēslā nācās mums
Un cerīgziedu ēna zila
Uz gaišiem svārkiem krita jums

Jūs klausījāties manās dzejās;
Stars, no kā biezoknis bij šķelts,
Uz jūsu matiem iedzirkstējās,
Kā puteklains un mirdzošs zelts.

«Dievišķīgajās rotaļās» no vēstules variantā saglabāties tikai viens motīvs: — Vēstulē: «Ar Jūsu matiem gaišdzelteniem», krājumā: «Uz jūsu matiem iedzirkstējās». Nevar nepamanīt, ka «Dievišķīgo rotaļu» variantā šī dzejoļa daļa kļuvusi koncentrētāka, poētiski precīzāka.

Nākamais pants abos variantos daļēji sasauca, «Dievišķīgajās rotaļās» gan noņemta pārāk personiskā pieskaņa:

Bet iedvesma beidz mani kratīt
Un katris pants man iznāk slikts
Nāk prātā, kad jūs atkal skatīt
Būs jūsu salonā man likts.

Sal. vēstulē:

Beidz iedvesma jau mani kratīt
Un katris pants man iznāk slikts
Nāk prātā kad Jūs atkal skatīt
Būs Martas salonā man likts?

«Dievišķīgajās rotaļās» nav ievietotas arī nākamās divas četrindes:

Un gaidīšu es kluss pie galda,
Kad Jūsu lūpas runāt sāks
Un klausot aizmirstība salda
Man garu mulsinās un māks.

Bet kad tiks vakariņas sniegtas
Un Jūsu vārdi ritēt beigs —
Tad lūpas Jums pie rokas liektas
To visu ko es jūtu teiks.

Pēdējie divi šī dzejoļa panti ar nelielām tekstuālām nianšēm ir gan vēstulē, gan «Dievišķīgajās rotaļās». Pēdējā pantā atšķirība ir tikai noslēdzošajā divrindē.

Vēstulē:

Kur Jūsu rokās iemidzinās
Uz mūžu mani milas miegs.

«Dievišķīgajās rotaļās»:

Kur mani mūžam iemidzinās
Pie jūsu kājām rožu miegs.

Vēstules tekstā vairāk akcentēts pantu skaniskais plūdums, tā, piemēram, katras rindas sākuma vārdā ir garš patskanis (Kur dārzs; Kā stīgas; Kur Jūsu; Uz mūžu). Dzejoļu krājuma tekstā lielāka uzmanība pievērsta tēlu sistēmai, to savstarpējai saskaņai. — Tēli pantos virknējas no abstraktākiem, vispārīgākiem uz konkrētākiem, piemēram, nakts — dārzs — koki. Vēstules teksta pēdējās rindas ar aliterāciju maģiski sasaistītā vārdsavienojuma «mīlas miegs» vietā «Dievišķīgajās rotaļās» dzejnieks izvēlēties poētiski nenodeldēto «rožu miegs».

Šis dzejolis palīdz arī iezīmēt risinājumu strīdīgajam jautājumam par to, kur «Dievišķīgajās rotaļās» ir robeža starp dzejoli un dzejoli. Minētajā krājumā daudziem dzejoļiem nav virsraksta, nav arī nekādu grafisku zīmju, kas

iezīmētu dzejoļa beigas vai jauna dzejoļa sākumu. Tajos gadījumos, kad blakus lappusēs ir dzejoļi, kas tematiski, arī metriski atšķirīgi, problēmas nerodas. Sarežģītāk ir ar dzejoļiem, kas metriski identi un tematikā tuvi. Nupat kā analizētais dzejolis «Aiz manis lielpilsētas kņada» krājumā «Dievišķīgās rotaļās» sadalās divās simetriskās daļās — viena ietilpst vienā, otra — nākamajā lappusē. Tā kā «Dievišķīgajām rotaļām» nav satura rādītāja, E. Virzas «Rakstu» sastādītājiem bijušas grūtības nošķirt dzejoļi no dzejoļa. Pieminētais dzejolis «Rakstu» satura rādītājā uzrādīts kā divi atsevišķi: «Aiz manis lielpilsētas kņada» un «Jūs klausījāties manās dzejās».

Vienā no Klārai Stakenai adresētajām vēstulēm E. Virza ievietojis četrindi dzejā:

Es guļot manīju, ka man pār sirdi vijies
Bij sen jau nesajusta, salda murga svars,
Kā toreiz sapnī tu man parādījies —
Dārzs naktī smaržoja un bija pavasars.

Šis ir «Dievišķīgajās rotaļās» ievietotā četr pantu dzejoļa «Sirds savu uztraukumu apslēpt nevarēja» pēdējais pants. Atšķirības nebūtiskas. — Krājumā pirmās rindas sākums ir citāds: «Un atkal manim likās, ka man pār sirdi vijies». Arī trešās rindas sākums atšķiras: «Kad tā kā līgava tu manim parādījies».

Šķiet, hronoloģiski pats pēdējais no J. Ērenpreisa rīcībā esošajiem dzejoļu sūtījumiem viņa mātei ir «Dzejnieks un bēglis». Par šī dzejoļa iespējamo sacerēšanas laiku izsacījām minējumu jau raksta sākumā. «Dievišķīgajās rotaļās» tas ievietots pēdējā — ceturtajā nodaļā — pie patriotiskās dzejas. Tā kā šis dzejolis ir ļoti garš, piezīmēsim tikai galvenās atšķirības starp rokraksta un publicējuma variantu. Pirmkārt, vēstules tekstā nav četrindes:

Un visa Kurzeme bij ceļā! Skati mikli
Pat vīriem metās kad aiz mežstūriem
Saulrietam dziestot lauku māju stikli
Vēl pēdjo reizi iemirdzējās tiem.

Otrkārt, bēgļa pēc skaita piektā replika vēstules tekstā papildināta ar pantu, kas nav ietverts ne «Dievišķīgajās rotaļās», ne «Rakstos»:

Un nu no Augstā Virsvadoņa rokas
Ir latvjiem dāvāts nesavīstošs krons,
Ko izkarojs pie Ikšķiles un Slokas
Ir savai tautai latvju bataljons.

Iespējams, ka no «Dievišķīgajām rotaļām» šī četrinde izņemta diezgan neveiklās otrās rindas («Ir latvjiem dāvāts nesavīstošs krons»), kā arī samocīto atskaņu (krons: bataljons) dēļ. Pārējās atšķirības abos tekstos ir nenozīmīgas.

Pēdējais no Klāras Stakenas arhīvā atrastajiem E. Virzas dzejoļiem ir «Colloque sentimental»:

Nakts laikā vecā parkā vientuļā un baigā
Pa aizaugušām ejām divi tēli staigā.
Tiem acis mirušas un lūpas tiem bez maņas
Un tikko sadzirdamas viņu vārdu skaņas.
Nakts laikā vecā parkā vientuļīgās ejās
Tie pagājušos laikus abi atcerējās:
«Vai mūsu seno lūgsnu atminēt tu spētu?»
«Kāpēc jūs domājat lai es to atminētu?»
«Ja manu vārdu min — vai sirds tev sit vēl tad?»
«Vai manu dvēseli sapnī redzi vēl?» — «Nekad!»
«To skaisto dienu laimi izsacīt ir grūt
Kad lūpas skūpstā vienojas...» — «Varbūt».
«Tik zila debess bij, tik lielas ilgas mums —
Nu ņēmis ilgas beigtās debess jums».
Tā ritē velgā zālē viņu staigāšana
Un apkļususi nakts tik viņu vārdus mana.

Sis teksts nav publicēts, atsevišķi motīvi, tēli pavīd «Dievišķīgo rotaļu», «Laikmets un lira» dzejā. Krājumā «Laikmets un lira» nodaļā «Francijai» ir dzejolis «Kādreizējie», kur dialoga daļā ir līdzīgs motīvs: «Vai atminat vēl mani?» — «Neatminu es». Savukārt parka, aizaugušu, senu eju, zilās debess, nakts semantēmas visai bieži izmantotas gan «Bīķerī», gan «Dievišķīgajās rotaļās», «Laikmetā un lirā».

E. Virzas Klārai Stakenai sūtītie dzejoļi aptver divus viņa daiļrades posmus: 1) pašu agrīno, vēl pirms «Bīķera» publicēšanas. Šie dzejoļi pārsvarā vēl skolnieciski, veidoti no tai laikā dzejas apritē populārām sentimentālās izteiksmes klišējām. Divi dzejoļi, kas mākslinieciskajā ziņā ir galvas tiesu pārāki par pārējiem, pēc tam ievietoti «Bīķerī» — dzejnieka pirmajā grāmatā; 2) «Dievišķīgo rotaļu» tapšanas laiku, kad dzejnieks pāriet no simbolismā veidotiem tēliem uz sadzīves detaļu nianšu tēlojumu (akmeistiskā posma sākums). Šo tekstu salīdzinājums ar vēlāk «Dievišķīgajās rotaļās» publicētajiem dzejoļiem rāda, ka E. Virza gājis domas koncentrācijas, īsināšanas ceļu, noņemot pārāk tiešas, personiskās norādes par dzejoļu adresātu.

E. Virzas dzejoļu pirmparaugi, ko viņš sūtījis savai jaunības gadu simpātijai Klārai Stakenai, palīdz ieskatīties viņa dzejas mākslinieciskajā attīstībā. Dzejoļi, kas pievienoti klāt vēstulēm vai sūtīti vēstuļu vietā, liecina, ka E. Virzas no cītiem tālaika dzejoļiem atšķirīgā pieeja interpunkcijai nav nejaušība, nav nevīžīgu, paviršu burtliču kļūdu virkne, bet gan apzināti veidota poētiskā īpatnība. — Proti, dzejnieks liek vai neliel komatu, punktu, daudzpunktus, domu zīmi u. c. tur, kur to prasa viņa dzejas domas iekšējā loģika, nevis tur, kur tas pieklātos pēc interpunkcijas normām. Tikai daudz vēlāk — sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados, šķiet, nenojaušot par E. Virzas pirmajiem mēģinājumiem šai virzienā, ar bezpieturzīmju dzeju lasītājus pārsteigs gan U. Bērziņš, gan K. Skujenieks, J. Kunoss, L. Livena u. c.

(Par līdzīgu mēģinājumu liecina arī E. Veidenbauma vienīgais rokrakstā saglabājies dzejolis «Kad niknas vētras dzīvei postu draud».)

E. Virzas dzejoļu rokraksti palīdz risināt arī vairākus tehniskas dabas jautājumus — pirmām kārtām par neskaidrajām robežām starp dzejoļiem «Dievišķīgajās rotaļās».

Nobeigumā gribu pateikties Klāras Stakenas dēlam Jānim Erenpreisam par šo vērtīgo atradumu un ieinteresētību publikācijas tapšanā.

AUGUSTA SAULIEŠA DZEJA

Neadekvāti novērtēta daudzus gadus bijusi Vidzemes dzejnieka, rakstnieka un dramaturga, arī esejista Augusta Saulieša (1869—1933) literārā darbība. Pats viņš kādreiz bijis pret politisku partiju interešu aizstāvēšanu literāros darbos, uzskatīdams, ka augstākais bauslis ir cilvēka un sirdsapziņa. Nereti gan savos darbos Augusts Saulietis atmaskojis (varbūt pat neapzināti) politikāņu «ievērojamās» idejas. Saulietis nebija īsti vēlams Latvijas Republikas laikā (par to liecina arī viņa darbu izmešana no skolu literatūras programmām), jo labi saskatīja, ka aiz materiālās dzīves uzplaukuma bieži slēpjas cīņa par krēsliem, par varu utt. Bet galvenais — gara degradācija, tikumisko, reliģisko principu nievāšana un atmešana. 1925. gadā apcerē «Aizbērts avots» Saulietis rakstīja: «Pašlaik gandrīz aizbērti netīriem grūžiem tas avots, bez kura veldzes mūsu garam jāpārvēršas par posta tuksnesi.»⁴¹ Vai šodien esam tikusi tālāk? Un varbūt tieši tāpēc baidāmies Saulieša darbus atzīnīgi vērtēt, ka līdz ar to jāatzīst — tālu vēl līdz patiesam

⁴⁰ Sanita Dāboliņa dzimusi 1970. gadā Cesvainē. 1988. gadā beigusi Cesvaines vidusskolu, 1993. gadā — Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultāti. Strādā Cesvaines vidusskolā par latviešu valodas un literatūras skolotāju.

Raksts veidots uz diplomdarba «Augusta Saulieša dzeja» pamata izvērsti analizējot mazāk zināmo rakstnieka mūža pēdējo posmu, bet visu iepriekšējo — līdz 1925. gadam — dodot pārskata veidā.

⁴¹ *Saulietis A.* Dzimtenes ceļmalās // *Kopoti raksti*, 15. sēj. — R. 1927. — 217. lpp.

Augusts Saulietis ar sievu Mariju, dēlu Jāni un meitu Ilzi
«Sauliešos» 1930. gadā

(galvenais — ētiski skaidram) cilvēkam mūsos? Parasti jau atceramies tikai tos gaišreģus, kas pareģojuši karus un labklājību. Jo — kas gan ir cilvēks, kas gan ir tautas dvēsele? Praktiski neizmantojama, tāpēc nevajadzīga lieta...

Vēl smagāks šajā ziņā latviešu tautai bijis pēdējo piecdesmit gadu laiks. Un vai tad varēja atzīt Saulieti, kurš jau toreiz, tālajā 1925. gadā, rakstīja: «Bet ne vācu verdzība, ne krievu vara, pat ne abējas kopā ņemot, nav bijušas tik lielas bēdas kā šās pēdējās — zociālisma un tautas dvēseļu un izlaupīšanas bēdas, jo nekas nav tautas dzīvību un viņas nākotni tā apdraudējis kā šās bēdas.»⁴² Vai gan padomju varas gados tādus «zaimus» pret pastāvošo iekārtu varēja ciest? Tāpēc arī tika teikts, ka Saulietis rakstījis reālistiskus stāstus, neizdevušos dramatiskus darbus, nomācošu dzeju un nav izpratis ģeniālās vēsturiskās pārmaiņas — gadsimta sākuma revolūcijas. Bet vai var atrast vēsturiskās situācijas labāku izpratni kā Saulieša esejās un apcerēs, viņa satīriskajā dzejā, «Pasakā» un «Revolūcijā Prātaņos»?

Jāsaka «paldies Dievam», ka Saulietis nepieredzēja padomju varas atdzimšanu 1940. gadā. Toties viņa ģimene ar Sibīrijas gadiem samaksāja visus sentēvu un arī nākamā paaudžu grēkus... Labi, ka Saulietis nepieredzēja, kā viņa grāmatas, vēstules, rokraksti tika izsvaidīti pa grāvmalām. Un paldies Dievam, ka viņa kundzei Marijai pietika spēka kofēriti ar rakstnieka rokrakstiem izglabāt visu garo Sibīrijas laiku.

Augusts Saulietis dzimis gleznainajā Cesvaines apkārtnē. Grašu «Sauliešos» (baznīcas grāmatās un citos tālaika dokumentos gan minēts «Kūrēnu» vai «Saules Kūrēnu» vārds). Viņš ir jaunākais bērns piecu bērnu ģimenē, tāpēc jāsamierinās ar pagasta un draudzes skolu (Cesvaine, Kārzdabai izglītību. Vēlāk, kļuvis par skolotāju, Saulietis ar rūgtumu

⁴² Turpat. — 253. lpp.

šo faktu spiests atkal un atkal izdzīvot, jo skolotāja darbu vērtē pēc diploma kabatā...

Sarūgtina arī daudz kas cits — dzimtas nesaskaņas, mātes agrā nāve, paša slimība (gadsimta lāsts — tuberkuloze), kas, palaikam atkāpdamās, uzticīgi pavada visu mūžu, kā arī apkārtējo ļaužu neatsaucība, nesapratne, kas nomāc Saulieti gan skolotāja, gan rakstnieka darbā.

Viņa dvēsele, kurā «krājušās gaisma un ēnas», veidojas jūtīga, melanholiska, pat padrūma. Augstākais dzejnieka vadītājs dzīvē — sirdsapziņa, ko spodrīna no bērnības nākušais gaišums — dziļā dabas izjūta, reliģiski ētiskie ideāli un — jo īpaši — mātes mīlestība — lielākais svētums pasaulē.

Nav brīnums, ka jūtīgās dvēseles pārdzīvojumus gribas projicēt ārējā pasaulē, apkārt notiekošajā. Starp Saulieša rokrakstiem un piezīmēm atrodama burtnīca ar uzrakstu:

Dzejoļu un stāstu burtnīca

1.

A. Plikaus.

1980. jūlijā 12. d.⁴³

Ko tajā laikā dara un domā divdesmit gadus jaunais Augusts Plikauss? Kas pamudinājis viņu dzejot?

Pabeidzis skolotāju kursus Valmierā (tajos iepazinies ar Apsīšu Jēkabu), pabijis palīgskolotāja amatā dažādās Vidzemes vietās un nolīcis tautskolotāja eksāmenu Rīgā 1890. gadā, jaunais skolotājs sācis darba gaitas Straupē. Pats pirmais burtnīcinā ierakstītais dzejolis šķiršanās skumju apēnots — «Atvadīšanās no brāļa». Tātad viens no impulsiem rakstīšanai — atšķirtība no dzimtās puses, tuvajiem cilvēkiem. Otrs radošās darbības impulss — vēlēšanās iedziļināties savā dvēselē, izprast sevi. Bez tam ierosinātāja jau pirmajiem dzejoļiem ir daba: tā «darbojas līdzī» dzejnieka

⁴³ RLMVM, inv. № 7047 (dzejoļi gan datēti tikai ar 15. oktobri).

tapšanā. Vēl gan daudz neveiklu rindu, mēģinājumu, tomēr starp tām rodamas arī gluži saulietiskas:

Jau meži kā pelēkos autos
Snauz drūmā pakrēslā,
Un vēsmiņas lēni šalko
Caur retajām lapiņām.

(17. oktobri)

Turpat atrodami arī dzejoļi, kuros Augusts Plikauss centies izteikt vārdos šķietami vienmuļās ziemas gleznas (vēlāk viņš izveidosies par īstu «ziemas meistar» dzejā), dzejoļi, kuros manāma pateicība tiem garu rosinošajiem, spirdzinošajiem avotiem, par kuriem jaunajam tautskolotājam vajadzēja prast ieinteresēt arī savus skolēnus, — tautasdziesmām («Dziesmu svētums», 1890. g. 29. okt.) un Merķeļim («Merķeļa piemiņa», 1890. g. 19. nov.). Šķiet varbūt mazliet neparasti, ka divdesmitgadīgais skolotājs nesāk vis ar didaktiskiem dzejoļiem vai salkanām mīlas dziesmām, bet ar dziļu mīlestību velta rindas mātei, aizdomājas līdz dzīvības un nāves problēmām un pauž ticību Dievam.

Saulietis audzis ģimenē, kurā allaž godā turēta Dieva mācība. Arī skolā ar to nākas saskarties. Tolaik nākamais dzejnieks iemācās pat no galvas daļu bībelstāstu, kā arī cauri laikiem saglabā patīkamas atmiņas par bagāto Bībeles valodu. Grūti spriest par Saulieša reliģiskajiem uzskatiem, jo ārišķības viņš nemīlēja, taču dvēselē Saulietis bija kristīgs cilvēks. Tam apliecinājumu rodam arī dzejā: gan dzejas noskaņā un ideālu izvirzīšanā, gan dzejoļos ar kristietības tēliem, simboliem. Izmantoto Bībeles motīvu apstrādē dzejnieks arvien paliek Jaunajā vai Vecajā derībā dotajā aplocē, radot gan sasaukšanos ar sava laika dzīvi, bet neliekot tajā nekā no jauna. Tam varētu būt divi iemesli: pirmkārt, Saulietis ļoti respektējis Bībeli kā pirmavotu; otrkārt, tālaika dzīve likusies identa Bībelē tēlotajai.

Turpmāk krājas burtņīcas un piezīmju grāmatiņas. Viena no tām pirmoreiz salasāms paraksts SAULIETIS — zem

1891. gada 27. oktobrī rakstītā dzejoļa «Arāju vakars». Pseudonīma izvēlē būtiski divi momenti: pirmkārt, dzimtās mājas ir «Saulieši»⁴⁴, un pats autors tolaik atrodas projām no tām, tātad — vēlēšanās saistīt savu vārdu ar tēva sētu; otrkārt, Saulietis arvien ir bijis īsts saules dzejnieks. Latviešu literatūrā gan par saules dzejnieku dēvēts Rainis, bet šajā ziņā pilnīgi aizmirsts rakstnieks no «Sauliešiem». Protams, viņu dzejas pasaulēs tai ir dažāda loma un vieta: Rainis par sauli raksta visaptverošāk, filozofiskāk, Saulietis — piezemētāk, sirsnīgāk, mīlāk. Gribētos teikt — latviskāk; viņš nekad nesauc saulei «ave, sol», bet — «saulīt mīlā, baltā»...

Vēl ar pagājušā gadsimta 90. gadiem saistīti divi zīmīgi fakti: 1893. gada 16.(28.) jūnijā publicēts pirmais Saulieša dzejolis «Vejš, tu netrokšņol!» (Balss, 1893, № 24), bet 1897. gadā Pēteris Bisnieks (1853—1911) ar cenzora visžēlīgu atļauju iespīež pirmo dzejoļu krājumu «Meža šalkas». Visa krājuma pamatmotīvs — skumjas, vietām dzidras, caurspīdīgas, bet dažkārt kā smacējošu tvaiku sablīvējums. Tādā pamatnoskaņā iezīmējas galvenie (arī vēlāk Saulietim raksturīgie) dzejas motīvi: izgaissušas mīlestības atspīdumi, līdzcietība dzīves grūtdieniem, mātes pielūgsme, vientulības izjūta, dabas un dzimtenes mīlestība. Nedaudzi dzejoļi piešķaitāmi pie t. s. atziņu jeb pārdomu tipa dzejas.

Augusta Saulieša devums dzejā patiešām bagāts: jau minētais krājums «Meža šalkas» (1897), krājumi «Klusas dienas», «Dzeltēnas lapas», «Pa melnu nakti», «Sniega laukos», «Te un tāli» (visi 1904), «Tālas vēstis» (1924), kā arī divas kopoto rakstu grāmatas, kuras veidojot jau minētie krājumi papildināti ar citiem tālaika dzejoļiem. Npublicēts diemžēl vēl līdz šim dzejnieka sakārtotais krājums «Vakara

⁴⁴ Kā jau minēju, senāk dokumentos tās sauktas par «Kūrēniem» vai «Saules Kūrēniem». Apkārtne bija vairākas mājas ar vienādu nosaukuma otro daļu, tāpēc, iespējams, mājvārds «Saulieši» ir paša dzejnieka izlolots.

cēliens». Lielākā daļa pēdējo gadu dzejoļu, kas nav ietverti nevienā no krājumiem, publicēti periodikā, nedaudzi saglabājušies rokrakstos. (Dzejā sarakstīta arī traģēdija «Ķēniņš Zauls», 1929).

Saulieša dzejā savijušies divi virzieni — romantisms (ilgas, cēlinieka, meklētāja, zilās puķes tēls, ideāla, sapņa nesakritība ar īstenību) un reālisms (dzīves grūtību, ikdienības tēlojums). Gadsimta sākumā vairāki dzejoļi veidoti simbolisma manierē. Tomēr par simbolisma reprezentantu Latvijā Saulieti nav pamata dēvēt, jo dzejā pavīd tikai atskailas no tā. Atsevišķos motīvos un noskaņās viņa dzeja sasaucas ar citu gadsimta pirmās puses dzejnieku liriku: Te minami Poruks, Skalbe, Blaumanis, Niedra, Rainis u. c.

Dominējošā Saulieša dzejas noskaņa — elēģiska; skumju diapazons — no dzidrām līdz pat smacējošām, dvēselei veldzi liedzošām. Dzejas pamatmotīvi — mīlestība, mātes pielūgsme, līdzcietība nelaimīgajiem, nesaprastajiem, dabas un dzimtenes mīlestība, dziļa vientulības izjūta, mūžīgā daļuma un laimes meklēšana, kā arī ticība augstākam dzīves vadītājam (Dievam) un mūžības apcere. Lirikas varonis bieži ir pats autors. Īpaši pēdējo gadu lirika veido savdabīgu dienasgrāmatu dzejā.

It nemanāmi gandrīz visu Sauliešu dzeju vieno vientulības motīvs; tas dziļi niansēts: no vientulības kā dramatisku, pat traģisku jūtu radītājas (galvenokārt pirmā un otrā cēliena dzejā) līdz vientulībai kā ceļam uz patību, uz mūžības jautājumu atklāsmi («Vakara cēliens»).

Mainās arī varoņa — mīlētāja skatījums: sākotnēji mīlestība ir tikai sāpīgu izjūtu devēja («Meža šalkas»), kurai seko mīlestības noliegums («Te un tāli»), tad — atskārsme par tās visspēcību, nemirstību («Tālas vēstis») līdz pat mīlotās sievietes pielūgsmei (pēdējo gadu dzeja). Mīlas lirikā īpaša loma baltajai — nevainības, skaidrības, tīrības, sapņu — krāsai.

Vairāki tēli Saulieša dzejā gūst filozofisku piesātinājumu un ir pielīdzināmi simboliem: nakts, saule, koki, ceļš. Dzejai

raksturīgi zemteksti, plaša domtelpa lasītāja iztēlei. Bieži izmantotas arhetipiskas situācijas emocionālās noskaņas veidošanai (vētra dabā un cilvēka nāve, svece mājas logā u. tml.). Kā dzejas tēlainības un gleznu veidošanas galveno paņēmieni Saulietis izmanto lirikas varoņa dvēseles noskaņu projekcijas ārējā pasaulē — dabā. Dzejas gleznas Saulietis veido galvenokārt pretstatos, kur nozīmīga loma precīzajiem, niansētajiem epitetiem, kā arī atkārtojuma figūru lietojumam.

Dzejas devumā ir arī satīriski dzejoļi, kas savu aktualitāti nav zaudējuši vēl šodien. Tajos lirikas varonis sastopams gan kā gaiša humora pilns cilvēks, gan kā precīzs dzīves vērotājs, kas notiekošo uztver arī groteski.

Dzīves vakarpusē Saulietim uzsmaida laime, viņš nodibina ģimenes dzīvi. Pēc bērnu piedzimšanas top jauki bērniem veltīti dzejoļi. Tiesa, tādus dzidrus, skanīgus, ar bērnu uztveri piemērotiem tēliem veidotus dzejoļus Saulieša dzejas ražā atrodam arī agrāk. Pēdējo gadu dzejā tiem, protams, klāt nākušas personiskas izjūtas.

Pats dzejnieks savu dzejas ražu sadalījis pa cēlieniem: pirmais — kopoto rakstu grāmata «Meža šalkas» (1890—1904), otrais atbilst kopoto rakstu sējumam «Tālas vēstis» (1905—1925), bet trešo Saulietis nodalījis īpaši — ar krājumu «Vakara cēliens». Pie pēdējā jāmin arī krājumos neietvertie dzejoļi, kas sarakstīti no 1925. gada līdz 1932. gadam. Visos cēlienos saglabājas Saulieša dzejai raksturīgā tēlainība un motīvi, niansējoties un padziļinoties. Jūtama virzība uz filozofisku piesātinājumu, izteiksmes vienkāršību, skaidrību.

Kaut gan rakstīts savulaik par Saulieti un viņa dzeju ne mazums, nopietna pētījuma joprojām nav. Vismazāk apzināta tā lirikas daļa, kas sarakstīta mūža pēdējos gados. To apguvuši, apcerējuši un popularizējuši tikai nedaudzi pētnieki — literatūrkritiķis Edgars Damburs, teoloģijas profesors Roberts Akmentiņš, Madonas Novadpētniecības un mākslas muzeja Literatūras un mākslas nodaļas vadītāja Dace Zvirgdiņa un varbūt vēl kāds retais.

Tuvāk pakavēšos tieši pie pašiem pēdējiem radošā mūža gadiem.

Savu pēdējo dzejas grāmatu ar simbolisko nosaukumu «Vakara cēliens» Saulietis sastāda pēc vecajām, labajām Vecā Stendera tradīcijām — tajā apkopotas dziesmas, resp. dzeja un stāsti. Pirmajā daļā ietverta lirika — apmēram simts dzejoļu, kas sacerēti laikā no 1921. līdz 1930. gadam (izņemot dzejoli «Piemiņai», kurš datēts ar 1914./16. gadu). Otrajā daļā dzejnieks paredzējis ievietot 14 stāstus un tēlojumus, kas tapuši 20. gados (1920—1928).

Rūpīgi atlasīti apkopojamie darbi, kaligrāfiskā rokrakstā pārrakstīti. Titullapā norādīts izdošanas gads — 1930. Diemžēl Jānis Roze (kā bija paredzēts) šo grāmatu iespiedis nav. Pašlaik krājums glabājas «Sauliešos» (kopā ar citiem rokrakstiem tie atstāti dzejnieka meitas Ilzes gādībā; dzīves biedre Marija, kura visu šo bagātību glabāja garus gadus mira 1992. gada pavasarī 101. dzīves gadā un tika apbedīta blakus rakstniekam).

Saulietis saviem darbiem lāvis «nogulēties» — to atceras vairāki dzejnieki laikabiedri. Pēc kāda laika, dažkārt pat pēc dažiem gadiem — viņš garadarbus cēlis atkal dienas gaismā pārskatījis, labojis, tad tikai devis publicēt. Ka dzejnieks labojis uzrakstīto, var pārliecināties, salīdzinot melnrakstus ar tīrrakstiem, kā arī publikācijām. Dažkārt tie atšķiras kaut vai ar pieturas zīmēm — acīmredzot mirkļa noskaņojums bijis citāds nekā sarakstīšanas brīdī.

Kaut arī krājums kopumā nav publicēts, šodien tikai retais no tajā esošajiem dzejoļiem nav iespiests. Mūža novākarē labas attiecības un sadarbība Saulietim izveidojās ar daiļliteratūras žurnāla «Piesaule» redaktoru Kārli Skalbi. «Piesaulē» arī publicēta virkne «Vakara cēliena» dzejoļu un stāstu. Otrs Saulietim tuvs izdevums — bezpartijiskais nacionālais laikraksts «Latvis»; Saulieša dzejoļi tajā publicēti, sākot ar «Latvja» parauga numuru. Nedaudz dzejoļu

atrodams «Daugavā», «Ilustrētā Žurnālā», «Zeltenē», «Atpūtā», «Jaunatnes Ceļā», kā arī dažādos kalendāros.

Isu recenziju, kas būtībā ir tikai iepazīstināšana ar manuskriptu, 1973. gada «Varavīksnē» publicējis Edgars Damburs. Turpat iespiesta virkne dzejoļu no krājuma. (Profesors Roberts Akmentiņš sarunā atcerējās, ka E. Damburs ļoti augstu vērtējis Saulieša daiļradi un izteicies, ka, ja krievi būtu tāds Saulietis, viņš būtu zelta burtiem ierakstīts...) Savukārt 1989. gadā (dzejnieka 120. dzimšanas dienas sakarā) Dace Zvirgzdiņa ar «Vakara cēlienu» iepazīstina žurnāla «Karogs» (nr. 12) lasītājus un arī tur publicē dažus dzejoļus.

Vakara cēliens. Jau nosaukums liek nojaust, ka tajā sakopota Saulieša pēdējo gadu dzeja, kas nepretendē uz kaut ko oriģinālu. (Tikpat nepretenciozi savulaik «Meža šalku», kā arī pārējo dzejoļu krājumu nosaukumi). Nē, tie ir dzīves vajāta, bet sev, savai tautai uzticīga cilvēka dzejoļi, kurus viņš godprātīgi sakopojis kā atskaiti (vairāk gan pats sev!) par padarīto. It kā nojauzdams, ka šis ir pēdējais krājums, Saulietis dod tam nosaukumu «Vakara cēliens». Tajā gan nav ievietoti visi tālaika dzejoļi, bet ar atlasīti.

Saulietim bijusi iecere sarakstīt plašu autobiogrāfisku darbu «No rīta līdz novakarei»⁴⁵. Tā otrajai daļai paredzēts nosaukums «Rīta cēliens», kurā autors domājis stāstīt par saviem zēna gadiem. Un nu — «Vakara cēliens»; īsa atelpa pirms aiziešanas, pirms saulrieta, pirms ziemas...

«Vakara cēlienā» Saulietis paliek uzticīgs dzejas motīviem, kuri ieskanējušies jau pirmajā krājumā. Bet dzejoļi tomēr visai atšķirīgi: dzeja kļuvusi emocionāli dziļāka, frāze — ietilpīgāka, bagātinājusies zemtekstu valoda; meža šalkas pārvērtušās lirikas varoņa dvēseles šalkās. Arī dzejoļos, kuru centrā ir dabas tēli, jūtas filozofiskākas, dziļākas apakšstrāvas. Ieskanas gaišākas, priecīgākas stīgas, bet tās ir salīdzinoši retas. Dominē meditatīvā lirika. Brīžiem

⁴⁵ RLMVM, inv. № 8793.

Saulietis kļūst asi satīrīks, brīžiem — patīess maigās bērna dvēseles izpratējs, bet vienmēr — savas tautas cienītājs. Un pāri visam — pārdomas par mūžā veikto, atziņa, ka viss ir no Dieva un viss atgriežas pie Dieva. Nav bezcerīguma, izmisuma, bet ir stingra pārliecība, ka palicis pats sev uzticīgs.

Iespējams, ka nav saglabājušies visi pēdējos gados tapušie dzejoļi. Tomēr zināmie veido interesantu dzejnieka dienasgrāmatu dzejā. Šī dzeja lielākoties izkaisīta Latvijas laika periodikā. Daži dzejoļi palikuši nepublicēti — acīmredzot Saulietis tos nav atzinis par publicējamiem (vai: īsti vērtīgiem).

1925. gads. Sis ir pirmais gads, kad Saulietis vairs nestādā skolā (no darba Cesvaines vidusskolā viņš aiziet 1924. gada sākumā). Rīt 56. mūža gads. Daudz laika un enerģijas dzejnieks velta kopoto rakstu sakārtošanai: labo korektūras, izsaka aizrādījumus, ieteikumus.⁴⁶ Kaut arī ar daudz ko dzejnieks nav apmierināts, tas tomēr ir prieka darbs; arī honorāri par rakstu sakārtošanu pienākas pašam.

Sis ir ražīgs gads arī dzejā. Daļa dzejoļu ietverta krājumos «Tālas vēstis» un «Vakara cēliens», daļa saglabājusies rokrakstos. Vairums dzejoļu rodas mežu norās — plaviņā, kas atrodas starp «Sauliešu» mežiem un laukiem:

Un mežu norās tālās
Man tikas ilgi iet;
Plēn blāzmas debesīs bālās
Un retas zvaigznes zied...

(«Mežu norās», 22. jūl.)

Tur aug arī dzejnieka tik bieži apdzejotais bērzs, kuram viņš uztic savas sirds sapņus.

⁴⁶ Par to liecina vēstules un pastkartes J. Vitiņam. — RLMVM. inv. № 114259, 114261—114263, 114365, 114366.

Daudz dzejoļu veltīts nākamai dzīvesbiedrei. Piezīmju burtnīciņā slīpi stūrī savā skaistajā rokrakstā Saulietis uzraksta — MARIJAI (apmēram pusei dzejoļu). Dzejnieks radis tomēr savas jūtas paturēt sevī — tīrrakstā šo vārdu neatrodam... Liela ilgošanās, klusa apbrīna, svēta pielūgsmē — tāda atnāk mīlestība. Un reizē ar to — arī ticība mīlestības skaidrībai, visspēcībai, mūžīgumam.

Visdziļākos skumju brīžos Saulieti joprojām nodarbina pārļaicīgas domas, kas īpaši ieskanas kapsētā pie tēva un mātes kapa sacerētajos dzejoļos. Un tomēr arī kapsētas balta sniegā dzejniekam «plaukst sirdī ziedīnš zīls» — cerība uz jaunu dzīvi, ko apgaismo vēlīnās mīlestības romantika.

Savu darbu turpina arī Ansis Gaudarvalks — Saulieša dubultnieks, satīrisko dzeju autors. Rodas izsmējīgas epigrammas.

1926. gads. Dzejnieka dzīves pavērsiena gads. Jau Jaungada naktī top dzejolis «Uz jaunu dzīvi», kas veltīts Marijai. Laimīgākā diena noteikti ir 27. februāris, kad Saulietis saululājas ar Mariju Valteri no Zaļeniekiem. Nu «Sauliešos» atspīd mīlestības saule. Nepamet sajūta, ka sasniegts bezgala daudz — atrasts uzticams cilvēks, rasta mājas vieta pašam un dvēselei, ka tas ir dzīves vainagojums.

Saulietis tomēr nezaudē spēju skatīties uz dzīvi arī ironiski. Līdz pat groteskai sakāpināts tēlojums «Latvija un žīdi» (19. aug.), kurš sarakstīts Baldonē (dzejnieks tur ārstējas), kur, domājams, ierosmei kalpojuši kūrortā sabraukušie dažādie ļaudis. Labvēlīgs humors vēdī no dzejoļa «Svētki un bites» (17. jūn.), kurš izskan ar vērtīgu pamācību:

Vai arī tas notiek tā dzīvē arvienu:
Uz diviem kad gaida, tad neredz nevienu?
Bet mums ar sievu gan mācība te:
Vai bites vai svētkus, tik abus vien ne!

1927. gads. Tas ir īpašs gads dzejnieka dzīvē: Jāņa Rozes apgādā beidz iznākt kopotie raksti 15 grāmatās — gandrīz vai viss mūža darbu kopojums (pats autors gan reiz esot

izteicies, ka tur sakopota apmēram trešā daļa no uzrakstītā) — un — 1. maijā līdz ar pavasara gavilēm sirdī skan gaviļes arī par meitas Ilzes ierašanos šaisaulē:

Meitiņ mana, ziedonīte,
Tu atnāci vakarā,
Lai tiek gaiša man dzīvīte
Pēdīgai cēlienā!

(«Meitiņ mana, ziedonīte!», 2. V)

Rodas sirsnīgas «Rīta un vakara dziesmas Ilzītei» (25. sept.), bet reizē uzmācas arī skumjas, jo Saulietis jūt, ka viņa dzīve tuvojas loka otram galam, ka īsts sargs un dzīvē ievadītājs savam bērnam pats vairs nevar būt.

Reizē ar mūža dārgumu — bērnu — jo spēcīgāk iekvēlojas atziņa, ka viss, arī bērns, nāk no Dieva. Turpina skanēt arī ceļa un ceļinieka motīvs, kas īpaši izcelts jaunības dzejā. Šoreiz tas, iespējams, vairāk saistīts ar dzejnieka izjūtām, gandrīz ik vasaru atrodoties projām no ģimenes Baldonē.

1928.—1929. gads. Atkal liels notikums — 1928. gada Jānos piedzimst dēls Māris Jānis. Saulieša sirds pieder bērnam — pat vēl nedzimušam, jo tā — caur dēlu — ir stīga, kas saista viņu — jau sirmgalvi — ar citu pasauli: bērns nāk uz šosauli «ar gaismu un ar smaidu, / Kas citā saulē krāts» («Gaidāmais», «Jānudienā»). Mūžīgajā aprītē Dievs — cilvēks — Dievs Saulietis nu ir tuvu abiem loka galiem — caur dēlu un caur saviem jau mirušajiem vecākiem, pie kuru kapa arvien vēl mīl uzkavēties un kur arvien vēl top dzejoļi.

Kaut arī daļa no tiem ir ar ironisku nokrāsu, tomēr savu ziedu nenovēršami atver vakars:

Kad, skumju puķes nesdams,
Pret rietu vakars iet,
Pa vienai projām mezdams,
Viņš saka: saņemiet!

(«Skumju puķe», 24. aug.)

Sāpīga atskārsme, ka citi viņam tuvie cilvēki jau aizgājuši uz mūžīgām mājām, ka turp arvien straujāk tiecas arī paša gaita. Tomēr dzejnieks vēl mēģina saslieties, nelaist sevī iekšā pasauli, jo dvēsele dzīvo līdz ar cilvēku, tā nav domāta plosīšanai.

1930.—1931. gads. Divi smagi gadi Saulieša mūžā, jo norit tiesāšanās par paša celto māju: milzīga neizpratne par cilvēku aplamiem goda un taisnīguma priekšstatiem, sāpes, sāpes...

Top tomēr dziļa maiguma caurstrāvotais cikls «Kur bērni tekā»: dzejoļi «Gailītis» (1930. g. aug.), «Mielasts» (1930. g. 15. nov.), «Armatēvs» (1931. g. 10. maijā), «Stabuļu dienās» (1931. g. 11. maijā). Tie gan atšķiras no citu autoru, piem., Plūdoņa bērnu dzejoļiem, jo jūtama pieauguša cilvēka attieksme, klātbūtne, atmiņas.

Dzejnieks arvien milējis savus dzejoļus apvienot kopās, ciklos. Bērības atmiņu piesātināts ir divu dzejoļu cikls «No bērības»:

Bēda caur mūžu,
Bērībā justa —
Piemiņa svētā:
Kristus pie krusta.

(I. «Bildīte», 1931. g. 19. martā)

Caur bērības atmiņām dzejnieks pietuvojas arī savu bērnu pasaulei; bērnus viņš uzskata par dārgāko. Gan bērnu pasaule, gan mūžīgās dvēseles mājas — tās ir gaišuma caurstigotas, bet dzīve — dzīve arvien vairāk iegūst tumšās krāsas.

Top arī no šīs saules jau gluži atsvešināti dzejoļi. Cauri tomēr jūtama cerība — cerība uz mūžību aizsaulē, ne pilnīgu izzušanu.

1932. gads. Pēdējais Saulieša radošā mūža gads. Kaut arī pirmais gads, kopš dzejnieks ir pilntiesīgs saimnieks savās mājās, kaut arī saņemta atzinība no apkārtējās pasaulē.

les — rakstnieka pensija, kaut arī bērni vēl mazi, — pēdējais gads. Kādas jausmas tā ritējumā skārušas dzejnieka sirdi?

Cerība, ka

Kā murgi zudīs,
Kas tumšs un baigs,
Un silti zeltains
Kļūs dzīves vaigs...

(«Jauns mēness», 14. janv.)

Bet gandrīz visos nedaudzajos šī gada dzejoļos vēsmo baiga nolemība. Saulietis, kā jau tas viņa dzejai raksturīgi (ne tikai dzejai vien, bet arī dziļajai pasaules izjūtai, kas dzejā rod atbalsi), to neuzņem ar sāpju vaidiem, bet latvisku, zemniecisku mieru. Kā atvadoties dzejnieks nodzied himnu zemei, kura arī viņu ņems savā klēpī («Zeme», 21. maijā), aizdomājas vēl tālāk («Trīs sauļas smilšu», 22. maijs) ... Sāp katra stunda, kura nav pavadīta kopā ar mīļajiem cilvēkiem, jo «kas zina, vēl cik dienu». Tāpēc — «pie mirkļa mirkli sienu» («Dārgais laiks», 20. maijā) ...

Viens no pēdējiem dzejoļiem saucas «Ceļa jūtis» (18. jūn.) un gluži simboliski koncentrē sevī Saulieša mūža domu par dzīvi kā ceļu:

Nu Dievs man šķiris dzīvei jaunu loku
Bez senā viltus, valšķības un moku:
Ak, jaunu spēku arī ceļa jūtīs
Liec just man krūtīs!

Jaunajā dzīves lokā Saulietis ieiet jau 1933. gada 27. janvārī, un zemes mēri un vērtējumi viņu vairs neaizsniedz.

«Vakara cēliens» un arī ārpus krājumiem esošās dzejas sniedz ieskatu Saulieša dvēselē, neļaujot īsti šķirt dzejnieku no viņa liriskā varoņa. Viņš neaiziet projām no dzīves, no dabas, bet salīdzinājumā ar radošā mūža sākuma dzeju ieiet dzīves, dabas un cilvēka dvēseles dzīlēs, kļūdams metaforiskāks, lakoniskāks un filozofiskāks.

AUGUSTS SAULIETIS

***DZEJOĻI⁴⁷**

(Publicēšanai sagatavojusi Sanita Dāboliņa)

TAD

Ik nakts es eju tāli,
Kur Tevi sirds tik zin:
Te mēness blāzmo bāli,
Te tumsa visu tin...

Sirds prieka bailēs vēro,
Kā Tu pie miera nāc:
Par ko Tev prieks vai sēro —
Un laimīgs es vai rāts...

Es drebu vēsās ēnās
Un mājup nāku vēls,
Kad miega aijās lēnās
Tavs augums iegrimst cēls.

Man prieks ceļ spārnus baltus
Un augšup vēlas nirt;
Bet klāj kas autus saltus —
Un klusi vēlos mirt...

⁴⁷ Šiem Augusta Saulieša dzejoļiem galvenokārt literatūrvēsturiska vērtība. Tie ir pirmpublicējumi. Acimredzot pats dzejnieks tos par īpaši vērtīgiem nav atzinis, jo nav devis publicēšanai.

Būs ilgām salti viltām
Svētlaimīgs vienreiz gals,
Tad Tev pie krūtīm siltām
Sauks mani Tava balss!

S., 30. un 31. VII 1925.⁴⁸

PIE BĒRZA MEŽMALĀ

Marijai

Pie tevis stāvu, un man šķiet —
Draugs, vienādi mums abiem iet:
Tev vētras ņemts tavs rudens zelts,
Viss, kā es gājis, šķietas velts...

Nu mums, kad rudens vakars tumst,
Pret dziļu nakti jānoskumst:
Ak, bēdu draugs, kam sirds lai sūdz,
Ka tāds mums nolemts liktens grūts!..

Mēs klusēsim, kad sniegi krīt,
Bet dzīvs lai tas, kas sirdī mīt:
Tu šalksi zaļš, gaišs debess nams,
Un es šurp nākšu smaidīdams.

Mežu noras,
Zem rudens bērza,
12. okt. 1925.

⁴⁸ Zem dzejoļiem saglabātas Saulieša piezīmes. — S. — «Saulieši».

PIE TUVĀM SIRDĪM

Sedz segas balti maigas
Šos miera mājokļus,
Kur viņpus stundas baigas
Man mīlas sirdis dus.

Kaut it kā nāves miegā
Snauž apkārt tumšais sils,
Man šinī baltā sniegā
Plaukst sirdī ziediņš zils.

Viņš sola pavasari,
Kad balta saule mirdz;
Ak, svētiēt jūs to arī,
Kam tuva mana sirds!

Kapsētā pie tēva un mātes
23. (11.) decembrī 1925.

ASARAS

Lai vājību to saka esam
Un gudri ļaudis pasmejas,
Ja tas, ko grūti sirdī nesam,
Sev ceļu meklē asarās,
Tak svētidams es viņas svētu,
Sirds pateicas šai vājībai —
Ko, šķiet, nekad vairs necerētu,
Te asaras vēl gādā tai:
No krūtīm viņas ārā skalo
Tās mokas, kas tur karsti grauž,
Un jaunas dzīves gaišai čalai
Sirds spēku krāj un saldi snauž.

S., 16. XI 1928.

AIZ TĀLIEM MEŽIEM SAULE SPĪD

Aiz tāliem mežiem saule spīd,
Mirdz laipni pretī kalni, lejas,
Un gaiši smaida ļaužu sejas,
Te, krēslībā, cits citu nīd.

Aiz tāliem mežiem saule spīd...
Kur viņa gaišā laimes mala,
Sirds, naida mocīta, bezgala
Būt ilgojas tik mīlu brīd.

Aiz tāliem mežiem saule spīd...
Ak, mani draugi, tur mēs nāksim
Un jaunu dzīvi laimei sāksim —
Kur saulē mīl, ne tumsā nīd.

10.04.31.

N. B. So dziesmu mēs sacerējuši kopā ar dēlu;
viņam pieder labākā daļa — pirmais teiciens,
man tas cits.

SIRDS GAIDA

I

Kā augšup kalnā,
Kā dziļi lejā,
Tā vien nu mana gaita iet;
Te saule sola
Vēl garu dienu,
Te skumja tā un tumša riet.

Vai vēl ko cerēt?
Vai vēl kam ticēt?
Vai arī viss tik māņi vien?
Bet sirds vēl gaida,
Dievs zin, kā gaida, —
Un raudot šaubu jūru brien.

II

No visa atsacīties,
Kas brīvam garam dārgs,
Man dzīve bargi prasa —
Un jūtos slims un vārgs.

Un tādu mani viņa
Nu vergu gaitās dzīs.
Kas nāks ar stipru roku
Un mani atpestīs?

Bet sirds vēl gaida, gaida...
Ak, esi žēlīgs, Dievs,
Un kaut jel vēlā stundā
Tai neliec pievilties.

S., 24. maijā 1932.

JA TIK SAPNIS...

Zila migla, romantika,
Sapņu dziesmas, kas tur skan, —
Visu, visu atstāt lika
Salti ļauna dzīve man.

Raugos viņas akmens vaigā,
Ko ir viebīš nirdzīgs smaids,
Un kā naktī sapnī baigā
Krūtīs grūts man lauzās vārds.

Ja tik sapnis dzīve šitā —
Kā no viņa ārā nirt?
Ak, vēl justies vietā citā
Un, kur dzimis, arī mirt!

S., 25. maijā 1932.

CIEMĀ

Marijai

Kad pār ik kalnu, leju
Kluss vakars krēslu met,
Uz tālu ciemu eju,
Kur ilgas mani ved.

Un nezināms es esmu,
Kur Tev būs dusēt iet;
Un saldu ziedu dzesmu
Sirds sevī plūstam šķiet.

Es sildos uguntiņās,
Kas acu naktīs Tev, —
Un dzīvību tik viņās
Sirds nu man zinās sev.

Un brūno matu gaisu
Sirds elpo drebot vien,
Kad roka Tev tos raisa
Un naktij vaļā sien.

Un krūtis vieglā dusā
Kad ceļas Tev un grimst,
Sirds skūpstā, svēti klusā
Vai dzīvotlaimē rimst...

Cik laimīgs mājās eju,
To zin tik mēnestrīš,
Pār kalnu un pār leju
Kad mani vada viņš.

Mežu norās
6. jūlijā 1925.

JA TU —

Marijai

Ja Tu roku sniegtu man,
Sakot, ka Tu mili mani, —
Ak, es dzirdu jau, kā skan
Jauna pavasara zvani!

Ja pie savām krūtīm Tu
Manu galvu silti glaustu,
Dzīves saules mirdzumu
Pirmoreiz es dzīvē jaustu!

Ja Tu šķīstas asaras
Manām sāpēm pāri lietu,
Plauktu zaļas /laimes/ vasaras,
Kur mēs, mūža draugi, ietu!

Ak, ja Tavā sirdī skan
Dziesma, kura manai rada, —
Sniedzi savu roku man,
Lai tās mūs uz laimi vada!

Mežu norās
15. VII 1925.

SVĒTĀ STUNDA

Marijai

Pret drūmiem ziemeļiem bij gaita man,
Kur vientulīgāki ik dienas ceļi kļuva,
Un saltā nāves valsts jau bija tuva,
Kur dziļā klusumā tik gāles lūzums skan.

Man mūža mokas slimā sirdī kvēl:
Nekam vairs neticu, jo tikai jaunu viltu
Es mantoju pret ticību reiz siltu, —
Un, ka es aizeju, nevienam nava žēl!

Tad mani atpakaļ uz zaļu dzīvību
Tu sauc un mīlā uzticībā sniedz man roku...
Es visu piedotu, cik bijis grūtu moku:
Ak, mana svētā stunda, — un to nesi Tu!

Sauliešos
15. okt. 1925.

ZEM RUDENS BĒRZA

Marijai

Tu skumsti, manis sagaidot,
Mans meža draugs, arvien;
Tu zīni: man tik bēdas dot
Māk liktens mūžadien...

Un, kad tu brīnies gaidīdams:
Kāds spēks nu mani nes?
Pie tevis nāku smaidīdams
Ar mūža prieku es!

Es bagāts šodien atnāku,
Kā vien var cilvēks būt:
Es viņu — viņu atradu,
Kam sirds kā mana jūt!

Nav bijis velti glabājams
Mans sapnis mīļš un balts:
Mans skumju biedrs uzticams
Nu manai laimei šalc!

Zem rudens bērza
mežu norās
15. okt. 1925.

UZ JAUNU DZIVI

Marijai

Kad mūža naktī baigā
Man, šķīta, nācās zust,
Prieks gaišs man sitās vaigā,
Dots Tevis — svēti just.

Kā grimdams roku cēlu:
Man iznīkt vēl par grūt!..
Nu tuvu Tavu tēlu
Vien sirds kā toreiz jūt.

Mans draugs un māsa mana,
Un līgava — mans prieks —
Ar Tevi visa gana,
Un cits man viss ir lieks!

Jaunā gadā
1926.

MŪSU JUBILĀRI

250

Johans Frīdrihs Stefenhāgens	1744. 4. III—1812. 10. II
Aleksandrs Johans Stenders	1744. 4. XI—1819. 20. XI

100

Fridrihs Gulbis	1894. 19. I—1951. 21. VI
Herberts Dorbe	1894. 15. III—1983. 25. VIII
Jānis Sudrabkalns	1894. 17. V—1975. 4. IX

«PIE J. V. STEFENHÄGEN UN DĒLA»⁴⁹

Toreiz hirurga pienākumos ietilpa arī bārdas skūšana ievērojamiem ļaudīm. Godājams Jelgavas pilsonis grāmatiespiedējs Kristiāns Lītke labprāt šai vajadzībai izmantoja hirurga Stefenhāgena pakalpojumus. Jauneklis bija patīkams, zinātkārs, interesējās par Lītkes arodu, reizēm iemēģināja roku viņa tipogrāfijas darbos un pat ierunājās, ka derētu pārkvalificēties par iespiedēju. Abi sadraudzējās, un, kad Lītke savārga, Stefenhāgens pie viņa gultas vadīja cauras naktis. Kādā 1766. gada vakarā, Stefenhāgenam ierodoties pie Lītkes, slimnieks ieplēta acis — ārstētājs bija uzcirties greznā uzvalkā, jostas un kurpju zelta sprādzes spīdēja vien. Viņš teicās izsaukts pie paša hercoga Ernsta Johana Bīrona, jo galma mediķis neprotot hercoga kājā uztāustīt āderi, lai nolaistu asinis (toreiz to uzskatīja par gandrīz vai universālu līdzekli pret visām kaitēm). Pili Stefenhāgena rīkošanos pa durvju spraugu vēroja hercogiene un pēc veiksmīgas operācijas viņam sasolīja visādus labumus. Atsteidzies atpakaļ Lītkes namā, Stefenhāgens tikai

⁴⁹ Daudz vērtīgas informācijas sniedz Stefenhāgenu ģimenes un firmas arhīvs, kas daļēji saglabājies un tagad atrodas Latvijas Nacionālajā bibliotēkā (šifrs R X 110). Dokumentu izlase krājumā: Steffenhagen und sein Haus. — Mitau, 1912. Nozīmīgākie jaunlaiku apcerējumi: Apinis A., *Siško S. Jelgavas izdevēji Stefenhāgeni latviešu grāmatniecībā* // Bibliotēku zinātnes aspekti. — R., 1979. — 2(7). — 150.—184. lpp. Labrence L. Jelgavas grāmata. — R., 1984. — 13.—29. lpp.

paguva uzklaut mirēja pēdējo vēlēšanos, lai viņa jaunais draugs nepametot atraitni un tās ģimeni. Tas tad galīgi pamudināja Stefenhāģenu mainīt profesiju. Pēc slepenas saderināšanās un mācību laika Vācijā viņš apprecēja Lītkieni (toreiz šādā formā oficiāls sievas vārds, tāpat kā vācu valodā — *Liedtkin*) un 1769. gadā, izmantojot kopš āderes laišanas laikiem iegūto hercoga Ernsta Johana labvēlību, kļuva par grāmatiespiedēju Jelgavā.

Johans Frīdrihs Stefenhāģens (jelgavnieki saka — Stefenhāģens) bija dzimis 1744. gadā Rīgenes salā (Ziemeļvācijā), dzimtenē mācījies pie kāda hirurga, divdesmit divu gadu vecumā ieradies Jelgavā meklēt darba lauku un laimi. Kad Stefenhāģens stājās tipogrāfa amatā, Jelgavas spiestuvei jau bija vairāk nekā simt gadu. Pirmais iespiedējs Mihaēls Karnals Kurzemes metropolē pārnāca no Toruņas (Polijā) rosīgā hercoga Jēkaba laikā 1666. vai 1667. gadā. Viņš kļuva par hercoga tipogrāfu — iekārta piederēja Karnalam, tas algoja arī palīgus, bet vienlaikus bija hercoga kalpotājs. Šāda pa pusei feodāla, pa pusei kapitālistiska kārtība Baltijā turējās vēl ilgi. Pirmajam Jelgavas iespiedējam sekoja Georgs Radeckis, tad Johans Heinrihs Kesters, tomēr ne vienam, ne otram neizdevās izveidot lielāku, vērienīgāku uzņēmumu. Veiksmīgāks bija Lītke, kas galīgi nokārtoja spiestuves juridisko stāvokli. Hercoga tipogrāfam bija jāpilda valdnieka uzdevumi, jāpakļaujas cenzūrai, par to pēdējais apņēmās sargāt viņa tiesības — izdeva vairākas privilēģijas, kas Lītkem vienīgajam atļāva iespiest un pārdot ābece, katehismus, kalendārus, baznīcas dziesmugrāmatas (tie visi bija ienesīgi lieltirāžas masu izdevumi, monopolstāvoklis šai jomā nodrošināja ievērojamus ienākumus). Hercogs ne tikai deva brīvu dzīvokli, bet arī maksāja gan regulāru algu, gan atlīdzību par atsevišķiem iespiedumiem, taču vienlaikus noteica produkcijai cenas, ar atļaujām ierobežoja spiestuves strādnieku skaitu. Tipogrāfs drikstēja grāmatas iespiest arī par saviem līdzekļiem un no tām iegūt peļņu, tātad uzņēmums vienlaikus bija gan spiestuve, gan

kapitālistiska tipa apgāds. Arī Johans Frīdrihs (latviskajos izdevumos tolaik — Jānis Vridriķis) Stefenhāgens palika «lielakunga grāmatu spiedējs» ar tādiem pašiem noteikumiem.

18. gadsimta 70. un 80. gadi Kurzemes un Zemgales hercogistes vēsturē bija labklājīgs klusuma brīdis pirms galīgās katastrofas — valsts likvidēšanas. Muižnieki cēla pilis un iekārtoja parkus, plauka baroks un rokoko. Viesojās itāliešu dziedoņi, hercoga galmā spēlēja teātris, iznāca laikraksti, darbojās Akadēmija. Dzejošana un gleznošana sev par prieku, zinības kļuva par modi, tapa privātkolekcijas un muzeji. Hercogisti pastāvīgi skāra Vācijas un vēl tālākas Rietumeiropas apgaismes laikmeta kultūras strāvojumi. Gaišākie prāti iesaistījās slepenās brīvmūrnieku ložās, «literāti» — garīga darba darītāji — sabiedrībā iemantoja cieņas pilnu stāvokli. Augstāko slāņu ikdienas dzīve aristokrātiski intīmās formās guva to īpatnējo raksturu, ko vēlāk apzīmēja ar izteicienu «*kurländisches Stilleben*». Arī zemnieki dzīvoja turīgāk nekā otrpus Daugavas; daudzas muižas piederēja hercogam, un attiecības starp dzimtļaudīm un kungiem ne tuvu neveidojās tik asi saspringtas, kā, piemēram, Vidzemē. Vācu tautības inteligenti rosīgi darbojās ar tulkojumiem latviešu valodā, veica nozīmīgu daļu latviešu raksniecības attīstībā. Tālaika Kurzemes kultūra it kā lokalizējās divos polos — eiropiskajā un latviskajā, jau kopš 17. gadsimta beigām Jelgavas spiestuve atradās starp šiem poliēm.

Savukārt politiskās dzīves polus Kurzēmē veidoja, no vienas puses, hercogs un viņam tuvās aprindas, no otras — muižniecība, kas centās valdnieka varu ierobežot. Šo abu «dzirnakmeņu» starpā iekļuva Stefenhāgens. Tā reiz Akadēmijas profesori pieprasīja iespiest jaunajam hercogam Pēterim Bīronam labvēlīgu rakstu, bet cenzori, kas bija muižniecības aizstāvji, to liedza. Iespiedējs aizliegumam pakļāvās, hercogs saniknojās, padzina Stefenhāgenu no dzīvokļa, un tas bija spiests nopirkt namu Kanģizeru (Kannulējēju) ielā, tolaik galīgi pārpurvotā vietā. Citreiz pats Pēteris Bī-

rons neatļāva iespiest muižniecības landtāga protokolus. Tad šī reakcionārā dzimtkungu sapulce, gluži kā mūsdienu nīknieki «cilvēktiesību aizstāvji», atbildēja, skaļi kliežot: «Brīvā valstī vajag būt preses brīvībai!» Ar laiku Stefenhāgens sev atbalstītājus ieguva stiprākajā — muižniecības pusē. Kad Akadēmijai tika iegādāta sava spiestuves iekārta, kas varēja viņam tikt par nopietnu konkurentu, muižniecības amatpersonas panāca, ka iekārta pat netika izsaiņota.

Iespiedēja darbu Stefenhāgens uzsāka, atlaižot veco personālu, kas pretojās jaunā šefa nodomiem, viņš strādāja tipogrāfijā pats, vispirms ar vienu mācekli. Taču drīz vien pie viņa mācīties nāca, piemēram, J. K. D. Millers un tā dēļ — vēlākie Rīgas lielākās spiestuves vadītāji, vai M. G. Grenčiuss, kas ievēribu guva Dienvidigaunijas tipogrāfijās — Peltsamā muižā un Tērbatā. Ātri Stefenhāģenu firma izvirzījās pirmajā vietā starp latviešu grāmatu ražotājiem. Lielie kapitālieguldījumi labi atmaksājās. Vēstulē audzudēlam Stefenhāģens rakstīja, ka finansiālie apstākļi ievērojami uzlabojušies, taču — tam jāpaliekot noslēpumam...

Stefenhāģens bija ļoti darbīgs. Slikšņaino zemes gabalu viņš pārvērta košā dārzā. Pats vadītājs arvien rosījās spiestuvē, kaut tur jau bija vairāk nekā desmit strādātāju. Pats viņš braukāja pa lauku apvidiem, iztirgodams grāmatu ražu, pats tirgu būdās dzenāja rokā savu izdevumu nelikumīgus pārdrukājumus. Nekaunīgi konkurenti atļāvās Vācijā nelegāli pasūtīt tādas pašas latviskas dziesmugrāmatas, kādas hercoga privilēģija noteica ražot vienīgi Stefenhāģenam, un tad tās ievadāja Kurzemē «vezumiem». (Mūsulaiku vēsturniekiem svarīga liecība par grāmatu popularitāti tautā.) Ar viņiem tiesādamies, Stefenhāģens centās atgūt zaudējumus, ko sagādāja šādi pārdrukājumi.

Stefenhāģenu ģimenes tradīcijā turējās nostāsts, ka firmas labklājību iedibinājis tieši kāds latvisks izdevums. Tiešām, latviešu masu grāmatām, īpaši dievvārdiem, ko organizēja baznīcas vadība, tirāžas bija daudzārt lielākas nekā

Kurzemes vāciem adresētai literatūrai. Tās deva spiestuvei un apgādam galvenos ienākumus. Ipaši ienesīgi kļuva atkārtotie metieni no neizjaukta salikuma, jo to pašizmaksa iznāca pavisam maza. Lieltirāžas grāmatu izgatavošanai pieņēma vairāk zeltu un mācekļu. Taču, kad šāds izdevums tika pabeigts, agrākā tipa spiestuvēs darba trūka, un jaunie darbinieki atkal aizklīda kur kurais. Lai starplaikus aizpildītu, Stefenhāgens sāka vairāk pieņemt apgādāšanas pasūtījumus no privātpersonām. Latviešu grāmatniecībā šādi privātu autoru pasūtījumi tikko aizsākās. Vispirms, 18. gadsimta 60. un 70. gados tā dažas latviešu grāmatas laida klajā īslaicīgi apgādātāji, kam nepiederēja savas tipogrāfijas, piemēram, tirgonis J. F. Hincs Jelgavā un Aizputē, iesējējs J. G. Rihters Jelgavā. Pēc neilgas vilcināšanās šādu praksi uzsāka un jo naski turpināja Stefenhāgens. Tas ir viņa galvenais jauninājums Jelgavas spiestuves darbā, svarīgākais pakalpojums latviešu literatūras attīstībai.

Zinīgais laikabiedrs mācītājs K. V. Brokhūzens vēlāk liecinājis, ka Stefenhāgens «latviešus mīloja un, ne tik skops uz savu tūdaliņ ienākdamu pelni vien lūkodams, arī ko gudri paspēlēt zināja, priecādamies jau par to, ka latvieši sāce vairāk lasīt un vairāk grāmatas pirkt». Cits liecinieks — Stefenhāgena audzudēls vēstī, ka viņa audzūtēvs ļoti vēlējies zemnieku atbrīvošanu no dzimtniecības (tas taču arī veicinātu izglītību, lasītprasmi un grāmatu noietu). Kad 19. gadsimta sākumā radās nodoms Kurzēmē dibināt latviešiem draudzesskolas, firma tūdaļ piedāvājās tām dāvināt mācībgrāmatas (gan Baltijas muižnieku pretestības dēļ skolas tā ir netika nodibinātas). Šādu Stefenhāgena noslieci uz latviskās kultūras polu var viegli izskaidrot ar komerciāliem apsvērumiem, taču rezultāts bija latviešu grāmatniecībai visai nozīmīgs.

18. gadsimta pēdējā trešdaļā Stefenhāgena apgāds deva apmēram pusi visas latviešu grāmatu kopējās ražas (piešķaitot pat Vidzemi un Latgali.) Ar privilēģijām nodrošinātie izdevumi — dziesmugrāmatas, katehismi, ābece — visumā

palika saturā nemainīgi, turpretim privātpasūtījumu grupā vērojama liela dažādība un dzīvīgums. Inteligencē spēcīgi strāvoja racionālisma uzskati — viena no apgaismes laikmeta izpausmēm. Racionālisti līdz naivitātei nopietni ticēja, ka zināšanas un izglītība ir galvenais, kas vajadzīgs dzīves uzlabošanai, tāpēc sastrādāja daudzveidīgu literatūru tautas valodā. Markantākā figūra viņu vidū — Vecais Stenders. Un Stefenhāgens Kurzemē nu bija tas, kas viņiem pavēra iespēju uzrunāt latviešu zemnieku lasītājus. Daļa Stefenhāgena apgādāto racionālisma darbu vispār aizsāka kādu nozīmīgu līniju latviešu grāmatniecībā. Piemēram, G. F. Stendera «Jauna ABC» (1782) un «Bildu ābice» (1787) centās ieviest jaunas metodes lasīšanas apmācībā, viņa dēla A. J. Stendera «Lustesspēles no zemnieka, kas par muižnieku tape pārvērsts» (1790) bija pirmais lugas izdevums latviešu valodā, M. Stobes rediģētā «Latviska Gada Grāmata» (1797—1798) — pirmais vispārīga satura žurnāls, K. J. Meiera «Mācības priekš bērnu saņēmējām» (1783) — pirmā medicīnas grāmata, K. D. G. Gercimska «No zemes un māju kopšanas» (1783) — pirmā lauksaimniecības mācība latviski. Daži citi racionālistu darbi, ko Stefenhāgens pārņēma no agrākajiem apgādiem un laida klajā atkārtotos vai pārstrādātos izdevumos, ar saviem daudzveidīgajiem kultūras, sociālpsiholoģiskajiem, gnozeoloģiskajiem izstarojumiem joprojām labi saskatāmi divu gadsimtu perspektīvā, piemēram, būtiska daļa Vecā Stendera veikumā — dzejas krājums «Zīņu lustes» (1783), īsprozas kopojums «Pasakas un stāsti» (1789), bībelstāsti «Maza Bībele» (1790), enciklopēdija «Augstas gudrības grāmata» (1796), latviešu valodas gramatika (1783) un vārdnīca (1789). Racionālistisks ir arī kalendārs «Jauna un veca laiku grāmata» ar pielikumu; kalendāru izstrādāja Akadēmijas profesori, un Akadēmija šā izdevuma iespīšanu un realizēšanu tirgū iznomāja Stefenhāgenam par visai augstu maksu.

Vai Stefenhāgens pats pēc pārlicības bija racionālists? Tā varētu domāt, vērojot viņa pārdomāto, lietišķīgo darbo-

šanos, tāpat racionālistu grāmatu tipogrāfisko apdari ar rokoko stila vinjetēm, kas radikāli atšķīrās no standartisko reliģisko izdevumu smagnējā baroka un liecina, ka iespiedējs kaut vai instinktīvi apjauta pasaules skatījumu atšķirību.

Lapojot nodzeltējušos arhīva dokumentus, acu priekšā izeīmējas Johana Fridriha Stefenhāgena figūra: tipisks grinders — vācu pilsoniskās kultūras lokā pazīstamais sava nama, uzņēmuma, savas ģimenes labklājības dibinātājs, raksturs, ko tik labi attēlojis T. Manns romānā «Budenbroki». Darboties griba pāris enerģiskās līnijās ap muti un zodu, skaidrs skatiens pasaulē, iekšējs briedums — tāds izskatās Stefenhāgens portretā, ko zīmējis Drēzdenes žurnālists latvietis K. K. Kraukliņš un varā grebis Jelgavas gravieris J. G. Sefners (portrets ievietots G. Manceļa «Jaunas latviešu sprediģu grāmatas» 1823. gada izdevumā). Katru gadsimtu Eiropā izcēlās raksturīgs grāmatiespiedēja un apgāda tips: sākotnēji, 15. un 16. gadsimtā — kādas reliģiskas, sociālas vai nacionālas idejas cīnītājs; 17. gadsimtā — sīks, no feodālā kunga vai absolūtā valdnieka žēlastības atkarīgs naudas rausejs komersants, apgaismotajā 18. gadsimtā — «filozofu draugs». Tāds, piemēram, Rīgā bija J. F. Hartknohs. Līdz «filozofu drauga» augstumam Stefenhāgens nepacēlās, taču līdz atkarīga pakalpiņa vai sīkmanīga komersanta līmenim nenolaidās. Viņš bija kulturāls biznesmenis ar skaidru savu apgāda kultūrpolitiku.

18. gadsimts tuvojās nogalei, gals pienāca arī hercogistei — 1795. gadā to pievienoja Krievijas impērijai kā Kurzemes guberņu. Tai vajadzēja savas spiestuves, tāpēc 1799. gadā Stefenhāģenu pieņēma par guberņas valdes tipogrāfu ar pienākumu iespiest oficiālos materiālus, līdztekus atļaujot arī privātuzņēmēja darbību. Izdevumu uzraudzība 1797. gadā tika uzdota Rīgas Cenzūras komitejai, kur saimniekoja aprobežots, austrumnieciski drakonisks ierēdnis. (Vēlāk latviešu grāmatas pārlūkoja Tērbatas Cenzūras komitejai pakļautais Rīgas atsevišķais cenzors.) Ne mazāk nozīmīga pārmaiņa ap gadsimtu miju risinājās arī firmas vadībā.

Rīgenes salā Stefenhāgenam bija palikusi māsa, kas agri kļuva par atraitni un dzīvoja trūcīgos apstākļos. Viņas dēlēns Johans Martīns, uzvārdā Pēterss, dzimis 1766. gadā un audzis vecāsmātes ģimenē, divpadsmit gadu vecumā atbrauca Jelgavā. Tēvoča uzņēmumā jaunietis labi apguva visu, kas nepieciešams iespiedēja un grāmatapgādātāja arodā. Pēc tam viņš savu prasmi papildināja vairākās vietās Vācijā, visilgāk uzturoties pie plaši pazīstamā galma virstipogrāfa G. J. Dekera Berlīnē. Uzticamo un vērtīgo palīgu Stefenhāgens adoptēja, viņa uzvārdam pievienojot savējo, un 1801. gadā uzņēma par firmas līdzīpašnieku, pats pamazām atkāpdamies otrā plānā. Tagad uzņēmums saucās «J. F. Stefenhāgens un dēls». Raksturā Johans Martīns Pēterss-Stefenhāgens bija līdzīgs tēvocim, varbūt vēl vērienīgāks, jaunlaicīgāks, inteligentāks. Ir patikami arhīvā lasīt viņa pārdomātos apcerējumus un uzmetumus, vēstules, vērot pētīgās acis portretā, ko pēc pazīstamā Baltijas vācu mākslinieka K. Minkeldes zīmējuma izgatavojis litogrāfs Vāgbergs. Devīgi Johans Martīns piedalījās labdarībā, dāvināja grāmatas, arī Tērbatas universitātei. Viņš bija viens no Kurzemes Provincas muzeja dibinātājiem 1818. gadā un ierādīja tam telpas savā namā, vēlāk pat izbūvējot otro stāvu speciāli muzejam. Rakstnieks F. B. Alberss stāstiņos bija attēlojis dzimtkungu nežēlību pret latviešu zemniekiem. Muižnieki, protams, autoram uzbruka par bruņniecības apvainošanu rakstos. Izrādījās, ka Albersam patiesus nostāstus savā rokrakstā nodevis Johans Martīns Pēterss-Stefenhāgens; tas apliecina viņa sociālo godaprātu. Par latviešu rakstniecību Johans Martīns rūpējās vēl aktīvāk nekā tēvocis. «Vecos laikos mācītājiem pie viņa bija sanāksšanas, kur viņš tad prate tos skubināt arī kopīgiem būt iekš tam, ka tie savu gudrību nodotu ne vien savām draudzēm dzirdēt, bet arī visai tēvu zemei lasīt, lai gaisma plešas un ticība vairojas», vēlāk atcerējās mācītājs V. Pantēniuss.

Vēl tēvocim dzīvam esot (tas mira 1812. gadā), Johans Martīns ar labvēļa Dekera atbalstu iegādājās spiestuvei jau-

nus burtstabiņus. Viņš nodarbināja nepārtraukti jau 12 ārzemju zellu un vēl citus strādniekus, tāpat piecas preses — vairāk nekā jebkurā Baltijas tipogrāfijā, vēlāk darbību vēl paplašināja līdz septiņām spiedēm. Pasūtījumus pieņēma no dažādām Krievijas valsts vietām arī ārpus Baltijas. Tā pamazām spiestuves produkcijā latviešu izdevumu īpatsvars mazinājās, tomēr tie joprojām deva lielus ienākumus. Taču, analizējot Stefenhāģenu latviskās ražas cenas, konstatēts, ka 19. gadsimta pirmajā pusē tās jūtami kritās (ražošanas racionalizācijas rezultāts), tātad grāmatas kļuva lasītājiem pieejamākas. Ar pilnīgajiem krājumiem Stefenhāģenu veikals Jelgavā ieguva labu slavu, firma deva savus ražojumus arī citām tirgotavām, praktizēja komisijas tirdzniecību laukos.

Latviešu grāmatu klāstā vairojās individuālo autoru privātpasūtījumi, toreizējās autoru un apgādu attiecības ļāva pēdējiem ļoti brīvi rīkoties ar viņu rīcībā nonākušiem darbiem. Tas tad deva Stefenhāģenu firmai jo lielas iespējas pēc savas gribas ietekmēt latviešu grāmatniecības kopainu. Taču — nu uzņēmums jau vairāk baidījās no riska. Sava stāstiņu krājuma lasītājiem V. Pantēniuss paskaidro: «Kad no vienas zurtes daudz pirk, tad to grāmatu var lēti pārdot, bet, kad daudz savādas grāmatas jādrukā, tad maza peļņa. Tie bokstābi pie mums ir dārgi, un bokstābu salicējus nevar aplam dabūt, papīris jāved no tālenes šurp, drukas spiedēji visi, kas pie šī darba ir, grib ēst un dzert, un ģērbties, grib, cauru nedēļu istabā kā cietumā ieslēgti bijuši, pa svētdienām kur iziet palustēties, un viss tas maksā naudu.» Šai sakarā raksturīgs gadījums: mācītājs K. R. Girgensons 1804. gadā piedāvāja savā tulkojumā J. H. Kampes stāstu «Robinsons Krūziņš». Tas iznāca — pēc divdesmit gadiem, jo sākumā «ikviens to par zudušu naudu turēja, ko viņas driķēšana maksā» (J. M. Pēterss-Stefenhāģens ievadā). Tā, atsakoties no viena otra piedāvājuma un — galvenais — aktivizējoties citiem apgādiem, Stefenhāģenu uzņēmuma daļa latviešu grāmatu kopprodukcijā pēc nosaukumiem no 49% gadsimta 20.

gados nokritās 50. gados līdz 20%, kamēr pēc eksemplāru skaita (lieltirāžas izdevumi, atkārtotie metieni!) līdz 30. gadiem turējās pirmajā vietā.

Par pastāvīgu nozari Stefenhāgeniem palika skolas literatūra — ābece, «priekšraksti» (rakstīšanas mācības) un lasāmgrāmatas, aritmētikas mācīblīdzekļi, pāris darbu vēsturē. Dažs autors te lauza jaunus ceļus, piemēram, G. G. Mīlihs «Jaunā skolas grāmatā» (1803) ievietoja primitīvas ziņas pat par pasaulē tikko dzimstošo mikrobioloģiju, L. O. K. Sulca «Kurzemes stāstu grāmata» (1832) ir pirmā latviski iespiestā grāmata par Latvijas vēsturi. Samērā daudz Johana Martina laikā izdots praktisku pamācību, maz — populārzinātnisku darbu (apgaismošanas centieni vairs nebija modē). Liela ir daiļliteratūras grupa — gan atkārtotie izdevumi, gan jaundarbi. Meklējot lētākas ražošanas iespējas, V. Pantēniuss ierosināja grāmatiņās sakopot viņa agrāk laikrakstā iespiestos stāstus. Kad viņš ar Pētersu-Stefenhāģenu sprieda par jaunā krājuma nosaukumu, iespiedējs nošķaudījās, klātesošie uzsauca: «Lai iet uz laimi!», un tā jaunais izdevums dabūja nosaukumu «Pirmais solis uz laimi» (1838). Kalendārs tagad saucās «Veca un jauna laiku grāmata», jo Krievijā atšķirībā no Kurzemes hercogistes spēkā bija vecais kalendāra stils. Gadskārtējo «laiku grāmatas» laidieni tirāžas arvien auga. Pēc dzimtniecības atcelšanas (1817) Pēterss-Stefenhāģens un mācītājs K. Vatsons 1821. gadā lūdza atļauju izdot laikrakstu latviešu valodā. Tā radās «Latviešu Avīzes», ko sākumā rediģēja Vatsons, gandrīz visā ilgajā pastāvēšanas posmā līdz 1915. gadam iespieda Stefenhāģeni (kādu laiku izdošanas tiesību nomājot no Ģimnāzijas, kā tagad sauca agrāko Akadēmiju). Tālaika zinātnēs par latviešiem — valodniecībā, literatūrpētniecībā, folkloristikā — nozīmīgo rakstu krājumu «Magazin...» sastrādāja vācu mācītāju Latviešu literārā biedrība, pirmos 20 sējumus (1828—1913) iespieda Stefenhāģenu tipogrāfija.

Līdz 19. gadsimta 20., 30. gadiem starp latviskām grāmatām ar atzīmi titullapā «Jelgavā, pie J. V. Stefenhāģen

un dēla» vēl iznāca novatoriski darbi, kas risināja jaunus informatīvus, estētiskus, idejiskus uzdevumus. Vēl bija iespējamās personības un pasākumi, kas orientējās uz abiem kultūras poliēm.

Pēc Johana Mārtina Pētersa-Stefenhāgena nāves 1839. gadā par firmas īpašnieku un guberņas valdes tipogrāfu kļuva viņa dēls Vilhelms, dzimis 1803. gadā, pēdējos desmit gadus darbojies par tēva palīgu. Labā izglītība, ieskaitot filozofijas studijas Tērbatā, ievirzīja Vilhelmu nopietnos Baltijas vācu kultūras pasākumos — Provincēs muzejā, Kurzemes Literatūras un mākslas biedrībā, dažādās komisijās. Kad 1873. gadā aizsaulē aizgāja Vilhelms, vadību pārņēma viņa dēls Gustavs, taču jau pēc diviem gadiem nomira arī tas. Nākamais firmas īpašnieks Vilhelma mazdēls Heinrihs Šāks (1859—1945) stājās darbā, sasniedzot pilngadību 1880. gadā, tad pat savam uzvārdam pievienoja vēl dzimtas uzvārdu Stefenhāgens. Viņa laiks — līdz uzņēmuma darbības beigām 1919. gadā.

Pēdējā pusgadsimtā dzimta vērtās arvien nozīmīgākā šējienes vācu sabiedrībā — Johana Mārtina brālēns iepriecējās Rīgas iespaidēja Millera ģimenē un kļuva par šī senā uzņēmuma īpašnieku, Stefenhāgeni radojās ar ievērojamiem baltvācu darbiniekiem, Šāki sasaistījās ar reakcionārākā spārna vācu žurnālistiku («*Tageszeitung*», «*Düna-Zeitung*»).

Līdzīgi priekštečiem Vilhelms Pēterss-Stefenhāgens, stādamies darbā, ieviesa vairākus tehniskus jauninājumus — vienu no pirmajām ātrspiedēm Baltijā, burtu lietuvī, plaši lietoja stereotipijas paņēmieni. Viņa personālā bija arī latviešu strādnieki. Nodibinoties patstāvīgai guberņas tipogrāfijai, Stefenhāgeni firma 1858. gadā kļuva par pilnīgi privātu uzņēmumu. Vēl ilgi Jelgavā un pat visā Latvijā tas palika lielākais un ražot spējīgākais. Taču gadsimta beigās jau tika manāma un arvien pastiprinājās tehniska atpalicība.

Attālināšanās no latviešu kultūras pola sākās, gan turpinot agrāko nozaru literatūras izdošanu, bet tajās pievērsties maznozīmīgiem sacerējumiem, konservatīviem autoriem

un darbiem. Mūsu tautas pirmā atmoda 19. gadsimta 50. un 60. gados Stefenhāģenu latviskā produkcijā nemaz nav saskatāma, tāpat fenomenāli straujais latviešu kultūras kāpums 19. gadsimta otrās puses laikā līdz modernas eiropiskas nācijas limenim. Firmas latviešu grāmatu izlaide 20. gadsimta sākumā tik strauji saruka, ka gadā nāca klajā tikai viens līdz trīs izdevumi, dažugad pat vienīgi kalendārs. Cēloņi? Laikam gan vesels komplekss. Pirmkārt, Stefenhāģeniem, tāpat kā lielum lielajam šejienes vāciešu vairumam, jaunā latviešu kultūra kopš pirmo atmodas darbinieku uzstāšanās palika pilnīgi sveša un pat nīstama. Otrkārt, firmas komercializēšanās — Stefenhāģeni arvien vairāk tipogrāfiju uzskatīja tikai par ienākumu avotu (dziņa pēc ātras peļņas vērojama latviešu grāmatu nevižīgajā tipogrāfiskajā apdarē, vēl ilgi Stefenhāģenu latviskajos izdevumos velti meklēt tolaik modernās ilustrāciju tehnikas kokgrebumu un litogrāfiju). Treškārt, dzimtas iekšējā garīgā novecošanās. Īpašnieki vairs nepiedalījās tiešajā spiestuves un apgāda darbā. Arhīvā šā laika sarakstes ir daudz, bet visa tā tikai personiska un rāda tipiski pilsonisku, pat mietpilsonisku pārtikušu eksistenci ar tīri sadzīviskām rūpēm un rūpītēm. Stefenhāģenu grāmatniecības uzņēmums beidza eksistēt 1919. gada rudenī, kad Bermonta armija sapostīja viņu spiestuvi.

*

Latviešu grāmatniecībā Stefenhāģenu spiestuvei un apgādam pieder eksistences ilguma rekords — 150 gadu. Nozīmīgākais bija Johana Frīdriha Stefenhāģena un Johana Mārtina Pētersa-Stefenhāģena periods — nepilna puse kopējā pastāvēšanas laika, tā nozīmi nespēj dzēst arī vēlākie ilgie «liesie» gadi. Šai sākumposmā uzņēmums bija lielākais latviešu iespiedprodukcijas ražotājs, ļoti jūtami ietekmēja visu izdevumu kopainu apgaismes laikmetā, kad latviešu grāmatniecība neatlaidīgi virzījās pretī jaunlaiku garadzīvei.

BENEDIKTS KALNACS

DAŽI JAUTĀJUMU LOKI AP NEMIRSTIGO «ŽĪPU BĒRTULI»

I

Aleksandrs Johans Stenders un viņa veiktais
«Kalna Jepes» lokalizējums — ierosmes un motīvi

A. J. Stenders (1744—1819) latviešu literatūras vēsturē visbiežāk pieminēts kā viens no sava tēva, Gotharda Frīdriha Stendera epigoņiem, kurš pēc studijām Vācijā un mājskolotāja gaitām Kurzemē pārņēma arī tēva mācītāja vietu Sunākstes un Sēlpils draudzē. Ernests Blese šajā sakarā norāda, ka Jaunā Stendera darbība tikpat daudzpusīga kā viņa tēva darbība, bet tā mazāk oriģināla un rit pa jau nospraustu ceļu. Kā zīmīgs Vecā Stendera darbības turpinājums pieminams «Augstas gudrības grāmatas» 3. izdevums 1796. gadā, ko A. J. Stenders papildinājis ar jaunām nodaļām par Kurzemi, Vidzemi un Igauniju, tāpat citām ģeogrāfiskām un vēsturiskām ziņām. Jaunā Stendera idejās vietumis tomēr iezīmējas atšķirības, piemēram, uzskatos par nepieciešamību latviešiem pārvācoties, kas, kaut labi domāti, nesimpātiski kļūst nācijas attīstības perspektīvā. Tomēr, par vienu no uzdevumiem ceļā uz šo mērķi uzlūkojot latviskās rakstniecības līmeņa paaugstināšanu, radot tajā lielāku daļādību, A. J. Stendera praktiskajā darbībā vērojama dažu literatūras loku paplašināšana — pirmām kārtām jaunu žanru apguvē.

Nopietns mēģinājums sniegt latviešu lasītājiem plašu apjoma stāstu ir A. J. Stendera pēc vācu pedagoga K. Zalcmaņa parauga lokalizētais darbs «Pilnīga izstāstīšana, kādā vīzē Auzān Ernests no zemnieka par brīvkungu cēlies» (1807), kur autors orientē lasītāju uz pašaudzināšanu, uzskatot, ka, pārvarot kārdinājumus un savaldot kārības, arī

zemnieks pakāpeniski spēj nonākt pie turības. Arī citos literatūras žanros strādājot, Jaunais Stenders pārsvarā darbojies kā tulkotājs un lokalizētājs. Par viņa nopelnu var uzskatīt mēģinājumus atdzejot labākos vācu dzejniekus (F. Silneru, G. Birgeru), bet par A. J. Stendera populārāko tulkojumu kļuva brīvi atdzejotā studentu himna «Gaudeamus igitur». 19. gadsimta sākumā A. J. Stenders vairākos izdevumos sakopojis un publicējis savas dziesmas un pasakas, tomēr par viņa paliekošāko veikumu izrādījies pats pirmais sacerējums — 1790. gadā publicētais dāņu dramaturga Ludviga Holberga lugas «Kalna Jepe jeb pārvērsta zemnieks» lokalizējums — «Lustesspēle no zemnieka, kas par muižnieku tape pārvērsts». Šo veikumu nemirstīgu padarījusi latviešu teātra vēsture, jo ar Stendera sacerējuma izrādi 1868. gadā aizsākās latviešu profesionālā teātra laikmets, un tas atkārtoti izrādīts arī vēlākajā laikā. Kopš Stendera lokalizējuma otrā izdevuma 1867. gadā, ko rediģēja tulko-tājs un recenzents Kārlis Bertrams, iesakņojies nosaukums «Zūpu Bērtulis», un zīmīgi, ka tas parasti lietots arī tur, kur runa faktiski ir par Holberga oriģināldarbu — gan Augusta Melnalkšņa (ar pseidonīmu Melnais Alksnis) 1911. gadā publicētajā L. Holberga lugas tulkojumā, gan iestudējumu afišās, piemēram, 1924. un 1933. gadā Nacionālajā teātrī. Tieši lugas nozīme latviešu teātra pirmsākumos, kā arī tās interpretāciju vēsture, kura šobrīd sniedzas līdz 1978. gadam, kad «Zūpu Bērtulis», pievienojot tam laikmetīgas aktualitātes, iestudēts Valmieras teātrī, izskaidro tai pievērsto uzmanību, kas izrādījusies lielāka nekā sacerējuma specifiskais svārs. No otras puses, Ludviga Holberga vārds, viņa daiļrades analīze allaž palikusi it kā ēnā, un latviešu valodā nav plašāka apcerējuma par Holberga dramaturģiju, kam būtiska loma latviešu lasītājiem un rakstniekiem allaž tik tuvās skandināvu rakstniecības attīstībā.

A. J. Stendera lokalizējums parasti saistīts tikai ar konkrēto L. Holberga darbu, atzīmējot lokalizējumā izdarītos vienkāršojumus un nereti uzsverot tā ideoloģisko tendenci.

E. Blese un A. Johansons priekšplānā izvirza «Lustesspēles» didaktisko nolūku — aizrādīt uz dzeršanas ļaunajām sekām un veikt pretalkoholisma propagandu; savukārt K. Kundziņš un it īpaši L. Stepiņš runā par A. J. Stendera «reakcionāriem» uzskatiem, kas izpaužas aicinājumā zemniekiem palikt savā kārtā. Iezīmējot atšķirību no L. Holberga darba, K. Kundziņš uzsver, ka atziņa, ka vīze nevar tapt par zābaku, lokalizējumā izskan nevis kā pārbiedēta aristokrāta doma, bet visas lugas istā morāle. O. Čakars pieļauj, ka izteikt šādu atzinumu A. J. Stenderu mudinājusi šķiru pretrumu saasināšanās 18. gadsimta pēdējos gadu desmitos. Tomēr atšķirīgu skatījumu uz Jaunā Stendera viedokli var rosināt viņa ironiskie laimes vēlējumi kungiem 1793. gadā (t. i., Francijā jakobiņu terora kulminācijas posmā) izdotajā grāmatā «Jauna gada vēlēšanas», ko iespējams iztulkot pat kā aicinājumu uz zemnieku neapmierinātības izpausmi. Te Stenders skar arī «Lustes spēlē» aplūkoto tēmu, nosodot krogus kā vēl vienu iespēju zemnieku izsūkšanai:

Neskaitāms krogu pulks, pilns dzērēju!
Kas aplam alu dzer, jo vairāk brandvīnu
Un Tevim sanes pēd'gu vērdu.

Necenšoties sniegt galīgo atbildi uz jautājumu, kādi bija Jaunā Stendera idejiskie nolūki, lokalizējot «Kalna Jēpi», pārmetumus par apzinātu reakcionāru tendenci netieši mēģināsim atspēkot, uzsverot tās konkrētās paralēles, kas saista A. J. Stenderu ar L. Holbergu un kas Jaunajam Stenderam loģiski ļāvušas daudzu problēmu risināšanā izmantot tieši dāņu dramaturga darbu.

Vispirms atgādināms fakts, ka G. F. Stenders no 1762. līdz 1765. gadam uzturējās Kopenhāgenā, kur saņēma karaļa piešķirtas subsidijas un izgatavoja divus globusus. Kopā ar dēlu viņš apmeklēja 1748. gadā atjaunotā dāņu teātra izrādes, kura repertuārā bija arī Holberga darbi, un, kā pētījumā par G. F. Stendera dzīvi Kopenhāgenā uzskata Ojārs Jēgens, nav šaubu, ka šie trīs gados gūtie iespaidi

astoņpadsmitgadīgajam A. J. Stenderam bija pietiekami spilgti, lai pie tiem atgrieztos trīs gadu desmitus vēlāk. Nav izslēgts, ka Jaunais Stenders pirms «Lustesspēles» lokalizēšanas pētījis Holberga darbu uzbūvi, taču pilnīgi iespējams, ka to kopumā skaidro struktūru pamatos viņš bija izpratis jau Kopenhāgenā.

Zīmīgi arī tas, ka 1789. gadā (gadu pirms «Lustesspēles» publicēšanas) Vecā Stendera «Pasakās un stāstos» ar 11. numuru apzīmētais stāsts «Piedzēris zemnieks», gan neminot nekādu personas vārdu, aptver visus Bērtuļa piedzīvojumus līdz brīdim, kad viņš pēc notikumiem muižā atmostas turpat, kur sākumā aizmidzis. Ir pamats Andreja Johansona izteiktajam pieņēmumam, ka pievērsties lokalizējumam (kas kļuva par viņa pirmo literāro darbu) A. J. Stenderu mudināja tēva padoms un konkrētais paraugs.

Tēma par dzeršanas postu, kas skarta «Lustesspēlē», bija viena no būtiskākajām jau Vecā Stendera darbos, un arī viņa dēla sacerējumos ideāls (kā to raksturo Aleksejs Apinis) — pārticis, darbīgs, kungam paklausīgs, dievbijīgs zemnieks, kas aktīvi pārveido apstākļus ap sevi sabiedrības pieļautajās robežās, dzīvo jēgpilnu, priecīgu dzīvi — ļauj tos piepulcināt apgaismes mērenākajam novirzienam, racionālismam, kas sevišķu uzmanību pievērš cilvēka personībai un viņa iztūrešanās ētikai. Viens no būtiskākajiem jēgpilnas dzīves priekšnoteikumiem (kas, kā rāda arī Auzānu Ernesta piemērs, var novest pat pie turības) ir — neaizrauties ar pārmērīgu alkohola lietošanu, un, kā «Bildu ābicē» mācīja G. F. Stenders,

Ozols top no uguns izdilis,
Un no brandvīna dilst jauneklis.

Si abu Stenderu daudz aplūkotā tēma arī «Lustesspēlē» iegūst raksturīgo didaktisko nokrāsu, un L. Holberga lugā (gan ar citiem akcentiem) tā tāpat iezīmēta nepārprotami un spilgti. Paturot prātā, ka savus uzskatus A. J. Stenders

allaž vislabprātāk paudis lokalizējumos, te iezīmējas vēl viena taka, kura tieši ved no Jaunā Stendera pie Holberga, «Kalna Jepes» un citu komēdiju autora, kas nesaudzīgi izsmēja sava laika netikumus.

II

Ludvigs Holbergs (1684—1754)

Pusotra gadsimta laikā pēc savas nāves dāņu dramaturgs bija iekarojis visu sabiedrības slāņu simpātijas gan Dānijā, ar kuru viņš bija saistīts visu dzīvi, gan dzimtajā Norvēģijā. Taču arī viņam, tālu paceloties pāri 18. gadsimta Skandināvijas gara dzīvei, ilgi nācās gaidīt atzišanu. Kad Holbergs mira, viņa zārku vilka četri mūļi, kurus pavadīja divi zemnieki. Mūža nogalē Holbergam piešķīra barona titulu, bet galvenokārt tāpēc, lai pēc viņa — vecpuiša — nāves varētu konfiscēt īpašumus. Sešu gadu laikā — no 1722. līdz 1728. gadam, kad darbojās dāņu nacionālais teātris, uzrakstījis lielāko daļu no savām lugām, pēc teātra slēgšanas Holbergs palika bez skatuves un komēdiju rakstīšanas iespējas; 1748. gadā, kad izrādes atjaunojās, viņu jau smagi spieda gadu nasta. Laikā, kad viņa lugas tika spēlētas, dramaturgs Holbergs, vienlaikus būdams Kopenhāģenas universitātes profesors, bija spiests piedalīties studentu vajāšanā, kuru līdzdalība izrādēs tika uzskatīta par netikumīgu. Visbeidzot, pati metafizikas profesora vieta, ko Holbergs pieņēma iztikas nodrošināšanai, saistījās ar disciplīnu, kas būtībā bija viņam dziļi neticama. Viņa dzīve bija tā laika Dānijas sabiedrībai raksturīgu paradoksu pārpilna, un Eiropas kultūrā svaidītais Holbergs komēdijās apkaroja šīs reāli eksistējošās divainības.

L. Holbergs piedzima Bergenā — skaistā, pakava veidā ap dziļu līci novietotā, lepnu kalnu ieskautā pilsētā, vis-

eiropeskākā no 18. gadsimta Norvēģijas centriem. Pilsētā, kuras iedzīvotāji bija ļoti dažādas izcelsmes, darbīgi un iespējami atvērti jauniem iespaidiem. Holbergs agri zaudēja vecākus, apmeklēja vācu skolu, sāka studijas Kopenhāgenā, kuras nācās pārtraukt nabadzības dēļ, un deviņpadsmit gadu vecumā kājām devās savā pirmajā ceļojumā, ar neilgiem pārtraukumiem šajā periodā ārzemēs nodzīvodams sešarpus gadus. Dānijā viņš atgriezās, pats pieredzējis svaigas laikmeta vēsmas. Delartiskās komēdijas izrādes Holbergs skatīja, kad aktieri Ziemassvētku laikā saradās Romā, Moljēra lugu uzvedumi Parīzē viņu iepazīstināja ar moderno dramaturģijas mākslu, viņš pabija Amsterdamā, Oksfordā un Dženovā, saskārās ar Dekarta, Ņūtona u. c. jaunākajām teorijām, bet atgriezies Holbergs atrada dāņus nodarbojamies ar tukšiem teoloģiski šolastiskiem jautājumiem. Līdzīgi 19. gadsimta skandināvu klasiķim Henrikam Ibsenam arī Holbergs sāka ciņu par cilvēku gara atmodināšanu. Tieši viņš lika pamatus filozofiskajai, juridiskajai, ekonomiskajai un vēsturiskajai literatūrai Dānijā, pārstāvēdams dāņu un norvēģu jaunatni centienos pēc patiesas izglītības. Prazdams izteikties latīņu, vācu, holandiešu, angļu, franču un itāliešu valodās, viņš nereti pieļāva kļūdas savos dāņu izteicienos, tomēr viņš mīlēja un centās izkopt savas zemes valodu.

Holberga komēdiju sižeti lielumā lielajā vairumā ņemti no Dānijas dzīves, tie liecina par viņa prasmi spoži attēlot realitāti, un vienlaikus daudz kas Holberga dramaturģijas principos, viņa izmantotajās situācijās aizgūts no citiem autoriem. Viņš līdzīgi daudziem dramaturgiem nebaidījās savu dzērienu liet jau gatavā traukā, un viņa darbos ir atskaņas no Plauta, Moljēra, delartiskās komēdijas un 18. gadsimta angļu rakstniekiem. Tomēr par «ziemeļu Moljēru» dažkārt dēvētais Holbergs šo apzīmējumu izpelnījies ne jau ar atdarināšanu, bet ar līdzīgu pieeju dramaturģijai un ar savu izcilo lomu skandināvu teātra izveidē.

Kaut pirmās lugas Dānijā sacerētas jau 16. gadsimtā — agrāk nekā citās ziemeļu valstīs —, nākamā simtgade attīstī-

bas ziņā bija tukša, un līdz pat 18. gadsimta 20. gadiem teātri spēlēja tikai iebraucēju trupas; izrādes dāņu valodā nenotika. Dāņu teātra pirmo, īso posmu no 1722. līdz 1728. gadam ievadīja Moljēra lugu izrādes, bet pamatā repertuāru veidoja teātrim dāvātās Holberga komēdijas. Un, kaut gan — arī savas pret sabiedrību vērstās ironiskās intonācijas dēļ — tās netika pienācīgi novērtētas (lielāku interesi par jaunajām lugām publika izrādīja tikai pirmajā sezonā), šis laiks nepārprotami lika pamatus dāņu teātrim, kas kļuva par stūrakmeni skandināvu dramaturģijas tālākajā attīstībā. Ne velti 19. gadsimta vidū L. Holberga komēdijas bija viena no Henrika Ibsena mīļākajām lasāmvielām, bet draugu lokā Kristiānijā vēlākais norvēģu klasiķis tika dēvēts par Hertu Vestfālieti — kādas Holberga lugas varoņa vārdā.

Būdams cieši saistīts ar Moljēra dramaturģijas likumbām, L. Holbergs pamatos uzlūkojams par klasicisma tradīciju turpinātāju. Viena no raksturīgākajām īpatnībām viņa darbos — īpaši akcentēta personas galvenā kaislība, tās analīzi izvēršot visā lugas gaitā. Mazliet vēlāk, 18. un 19. gadsimta mijā, iezīmējās radikāls lūzums drāmas teorijā un praksē, kad radās pirmās modernās dramaturģijas strāvas, kurās daudz vairāk tika akcentēta cilvēka gara suverenitāte, tā daudzveidība un mainība. Holberga komēdijas pieder agrīnam 18. gadsimtam, tās rakstītas apgaismes klasicisma manierē, ir izteikti racionālas un tēlu veidojumā izvirza īpašību dominantes, kas nerada priekšstatu par tēlotā cilvēka gara dzīves daudzveidību, nepārprotami kalpojot tieši autora iecerēto akcentu atklāsmei. Holberga darbiem vietumis ir it kā sausa pedantisma pārvalks, no kura tomēr spraucas ārā dzīvi fiksētas situācijas, reālistiski vērojumi, spīrgtas replikas.

Holberga satīras objekts ir visdažādākās viņa laikmeta dzīves sfēras, bet īpaši asi dramaturgs kritizē sausu sholas-tiku, pārspīlētas ambīcijas, interešu seklumu un pārprastu klanīšanos svešzemju priekšā. Pēdējā tendence, kas spilgti izsmieta komēdijā «Žans de Franss» (1722), kur jauneklīs

pēc Francijā pavadīta laika atgriežas, pilns nepamatota nicinājuma pret savu valodu un nācijas īpatnībām, liecina par Holberga spēju atšķirt vērtīgas, pārņemamas lietas no tukšas un plātīgas atdarināšanas — arī viņam pašam (par spīti lugā ietvertajiem pašironijas akcentiem) svešumā gūtās mācības nebija gājušas secen vai sagrozījušas galvu. Komēdijā «Erasmus Montans» (sar. 1722) Holbergs tēlo mācīta zemnieku jaunieša ierašanos vecāku mājās, nicinājumu, ar kādu viņš uz tiem noraugās, un šīs pārgudrības krahu. Savukārt komēdijā «Dons Ranudo de Kolibrados» (sar. 1723), vienā no nedaudzajiem Holberga darbiem, kura norises pārceltas uz citu zemi (Spāniju), nepārprotami izsmietas dāņu aristokrātijas ambīcijas, kas dzen nelaimē pašu bērnus.

Holbergs uzskatāms par dāņu nacionālās literatūras pamatlicēju, un diezgan zīmīgi, ka viņa skartās tēmas — acimredzot kā mazai tautai būtiskas — raksturīgas arī latviešu literatūrai tās nacionālās apziņas rašanās procesā, sākot no 19. gadsimta. Piemēram, Žans de Franss atpazīstams brāļu Kaudzīšu radītajā Švaukstā, bet «Erasma Montana» atbalsis ieskanas Andreja Upīša viencēlienā «Homo Sapiens».

Dzīves atspoguļojumam lielākajā daļā darbu L. Holbergs izmantojis mērķtiecīgu plānu, veidojot izvirzītās tēzes pierādījumu ķēdi. Sākumā dramaturgs parasti apraksta galveno personu, kas ir komiska kāda aizsprieduma, tukšu fantāziju vai citu nepilnību dēļ; šīs centrā izvirzītās īpašības dēļ kā tēvs vai sāncensis traucē diviem mīlētājiem savienoties. Intriga balstās uz galvenās personas vāmajām vietām, un noslēgumā notiek mīlošo savienošanās, varonim apzinoties savas kļūdas. Lielākoties Holberga komēdijas rezultāts ir **morāla pamācība**, ko guvis galvenais varonis; dramaturgam svarīgs gan šis morālais aspekts, gan precīza kopējā lugas formālā izveide. Pēdējās problēmas iztirzājums varētu vest tālāk, līdz pat iespējai salīdzināt, kā Holberga komēdijas tradīcija atgriežas (līdzās franču «labi veidotās lugas» ietekmei) Henrika Ibsena lugu suverēnajā formā; un Holberga

ēna varbūt būtu saskatāma arī aiz H. Ibsena būtiskajām ietekmēm Mārtiņa Zīverta dramaturģijā. Šī raksta tēma virza mūs citur. Jautājumā par Holbergu — morālistu, kurš līdzās spilgtām situācijām pēc noteikta plāna veic arī personu pār-
audzināšanu un sniedz to rīcības novērtējumu, atgriežamies pie «Kalna Jepes» un «Žūpu Bērtuļa» atbilstēm.

III

«Jepe» un «Bērtulis» — atšķirīgais un radniecīgais

Vispirms apstāsimies pie Aleksandra Johana Stendera lokalizējuma. Fabuliskā viela te izkārtota trīs cēlienos. Pirmajā Bērtulis pie žīda Maušela nodzer negantās sievas Annes doto naudu un, ārā izgājis, aizmieg uz atkritumu kaudzes. Te viņu atrod muižnieks un junkurs, nolemj nogādāt muižā un izjokot, iegērbjot kunga drānās un arī izturoties pret Bērtuli kā pret kungu. Otrais cēliens aizrit pilī, kur Bērtulis pamazām pierod pie domas, ka viņš varētu būt kungs, taču cēliena beigās ilūzija zūd — Bērtulis atkal piedzeras, iemieg un tiek nolikts atpakaļ mēslu gubā. Atmodies Bērtulis domā, ka sapņojis, bet drīz pie viņa ierodas tiesnesis ar palīgiem, lai inscenētu līdzīgu procesu, ar kādu Bērtulis muižā, kunga kārtā būdams, draudējis citiem, un pasludina sodu — zemnieku vispirms noindēs un tad pakārs. Sodu izpilda fiktīviem līdzekļiem, un Bērtulis drīz atpopas, uzzinājis, ka viņš patiesībā izjokots; muižnieks, beigās sarunādamies ar junkuru, solās paaugstināt degvīna cenu un darīt labu alu, jo tad ļaudis mazāk nodošoties žūpībai, un apņemas arī atvieglināt zemnieku klaušas.

Darba izveidē tādējādi gandrīz pilnībā atpazīstama Holberga komēdijās parasti izmantotā shēma, kurā sākumā tēlota kāda personas vājība, ko lugas gaitā pārējie varoņi iz-

manto un izsmej ar intrigas palīdzību. Varam runāt arī par darbības kāpinājumu, sākumā muižā Bērtulim šķietami nonākot visvarena soģa lomā, lai trešajā cēlienā šāds pats process — pēc kārtējā žūpības brīža — vērstos pret viņu pašu. Nav noliedzams, tā ir sekošana L. Holberga darbu vispārējiem principiem; no otras puses, ir pamats arī jau teiktajiem spriedumiem, ka konkrēto dāņu rakstnieka sacerējumu A. J. Stenders lokalizējumā vienkāršojis.

Ludviga Holberga lugā «Kalna Jepe» ir pieci cēlieni, un Stenders, tos pārvēršot trijos, to izdarījis loģiski un veikli. Lokalizējumā pilnībā saglabāta atbilstme oriģināla pirmajam cēlienam un skatu izkārtojumam (Stenders gan lieto apzīmējumu «runa»); «Kalna Jeyes» otrais un trešais cēliens, kuros darbība risinās muižā, apvienoti «Zūpu Bērtuļa» otrajā cēlienā; savukārt «process» pret Bērtuli un tā iznākums, kas dāņu dramaturga ceturtajā un piektajā cēlienā ir mazliet pastiepts, A. J. Stendera lokalizējumā ietilpst trešajā cēlienā.

Arī konkrētu teksta posmu pārveidojumi A. J. Stendera darbā ir visnotaļ loģiski. Viens no zīmīgākajiem — Holberga tēlotā barona beigu monologa un didaktiskā pantiņa vietā, kur skartas Latvijas dzīvei pavisam tālas reālijas (ši daļa pavisam atmesta A. Melnalkšņa veiktajā «Kalna Jeyes» tulkojumā), Stenders liek ļoti konkrētu muižnieka un junkura sarunu par iespējām ierobežot dzeršanu un uzlabot zemnieku dzīves apstākļus.

Savukārt abu darbu pirmā cēliena astotā skata dialogu, kur «Kalna Jepē» ir runa par to, ka, jo vairāk zemniekiem ir naudas, jo vairāk viņi dzer, Stenders papildina ar problēmas tālāku iztirzājumu:

Junkurs. Kāpēc jūs to brandvīnu tik lēti pārdodat?

Kungs. Ko var darīt — kad uz robežu lēti pārdod, tad man ar vajag, citādi mani krogi būtu tukši.

Junkurs. Ko jums tas palīdz, cienīgs kungs, ka jums no krogiem daudz ienāk un jums vajag pavasarā ļaudīm bez gala maizes un sēklu dot, un ka turklāt ļaudis vēl iznīkst.

Kungs. Voi ziniēt padomu, kā ļaudīm to var noradināt?

Viens sulainis. Vajadzētu krogus noplēst.

Kungs. Tu esi gan gudrs — kā tad lai varētu par labību vien tik daudz naudas izplēst, cik man ir vajadzīgs?

Ironisku pavērsienu te piešķir Stendera darba trešajā cēlienā improvizētajā prāvā pret Bērtuli izteiktais vagara apgalvojums, ka viņš to patiešām nav pazinis kunga drēbēs:

Vagars. I voi jūs tad neziniet, ka mūsu cienīgs kungs sen gadiem lielā Jelgavā augstā kārtā dzīvo un savu mantu iztērē, un kaut ar uz pāru dienām atnāk, tad viņu reti dabū redzēt, to pulku viesu dēļ, kas kā vārnas tūlīt saskrien.

Tādējādi Stendera smīnīgā attieksme pret kungiem «Zūpu Bērtuli» nebūt netiek slēpta, kaut gan viņš uzsver to, ka zemnieks, kurš nododas dzeršanai, ātri var kļūt nožēlojams un smieklīgs. Didaktiskais nolūks te nepārprotams, bet skaidra arī spēja redzēt tēlotās parādības otru pusi, pārmetot muižniekiem dzeršanas pabalstīšanu. Savus galvenos akcentus Jaunais Stenders salicis visnotaļ loģiski, un «Zūpu Bērtuļa» izveidē nav tādu pretrunu, kas acīm redzami mazinātu tā vērtību. Tātad būtiskā atšķirība starp «Zūpu Bērtuli» un Ludviga Holberga «Kalna Jēpi» meklējama citur. Un tā eksistē divu rakstnieku talanta atšķirībās un īpatnējā vietā, kādu paša Holberga tēlu galerijā ieņem Jēpe.

Georgs Brandess izvērstā Jēpes rakstura analīzē akcentē, ka no visiem Holberga varoņiem tieši šajā zemniekā dramaturgs visvairāk spējis iezīmēt viņa iekšējo neviennozīmību, dažādās dabas, kā pašu sakāpinātāko un vienlaikus komiskāko izvirzot kontrastu starp «es» un «ne es», kad Jēpe sāk šaubīties par savu eksistenci; sajūtu, kas Jepem rodas muižā un saasinātā veidā atgriežas pēc tam, kad Jēpi noņem no karātavām. Šo iekšējo pretrunu psiholoģiski spilgti saasinājumu Brandess min kā vienu no laimīgākajiem gadījumiem, kad Holbergs atšķirībā no citkārt racionāli realizētās pieejas ar ģēnija enerģiju un drosmi (pats to nemaz neapzinoties) sarāvis klasicistiskā prāta važas un izpratis un attēlojis cilvēka dabu ne atsvešināti, bet vienotā, sarežģītā veselumā un ar visu fantāzijas spēku.

Aleksandrs Johans Stenders savā vienīgajā dramaturgiskā formā sacerētajā darbā līdz tādām gara lidojumam nepacēlās un (viņa talanta robežas ievērojot), arī nevarēja pacelties. «Zūpu Bērtulī» viņš iztīrīja dažas, kā Stenderam šķita, būtiskas noteiktā laikmetā valdošu attiecību problēmas, tiecoties tās novērtēt un brīdināt no nevēlamām aplamas rīcības sekām. Viņa tēlotajos raksturos neiezīmējās pret-runīgums un daudzveidība, bet būtiski, ka Kārlis Kurcalts «Zūpu Bērtuļa» analizē saskatījis dažas epizodiskas atbilstes (īpaši starp Bērtuli un Kenci), kas latviešu literatūrā tēlotajos raksturos izrādījās dzīvas turpat gadsimtu vēlāk.

Jaunā Stendera lokalizējumā tāpat bija ietverts Latvijas īstenībai un cilvēkiem pietiekami daudz tipiska, lai pēc gariem gadu desmitiem šis darbs augšāmceltos arī kā pamats pirmajai profesionāli veidotajai latviešu teātra izrādei.

LITERATŪRA

Grāmatas

- Apinis A. Grāmata un latviešu sabiedrība līdz 19. gadsimta vidum. — R., 1991.
- Blese E. Latviešu literatūras vēsture. — Hanavā, 1947.
- Čakars O., Grigulis A., Losberga M. Latviešu literatūras vēsture. — R., 1987.
- Holbergs L. Zūpu Bērtulis. — Jelgava, 1911.
- Johansons A. Latviešu literatūra. — Stokholma, 1953—54.
- Johansons A. Latvijas kultūras vēsture 1710—1800. — Stokholma, 1975.
- Kundziņš K. Latviešu teātra vēsture, I sēj., — R., 1968.
- Stenders A. Lustesspēle no zemnieka, kas par muižnieku tape pār-vērsts. — Jelgava, 1790.
- Stenders A. Zūpu Bērtuls. — Jelgava, 1867.
- Stepiņš L. Latviešu un dāņu literārie sakari. — R., 1989.

Raksti

- Jēgens O. Vecais Stenders Kopenhāgenā. — Daugavas rakstu krājums. Upsala, 1957.
- Kurcalts K. Latviskās drāmas sākums. — Daugava, 1933, 12.

LATVIEŠU (BALTU) LIGA

(Pieminot «Latvju Dainu» pirmās burtņicas
simtgadi)

Vārds «līga», svešvārdā «religija», apzīmē cilvēku vienotību ar Dievu un savā starpā. «Līgots» nozīmē veikt darbības, kas šo vienotību nostiprina un padziļina. Līga ietilpina sevī divas daļas: ceļu uz kādu mērķi un šī mērķa — Dieva īstenošanu sevī — sasniegšanu. Tas tādēļ, ka jebkura būtne ir vienota ar Dievu, bet to apzinās tikai dažas. Liela daļa pat skaidri nezina, kas ir Dievs, un to nemaz nav tik viegli cilvēkam izstāstīt. Lai cilvēks apzinātos to slēpto saiti, kas saista cilvēku ar Dievu un — caur Dievu — cilvēku ar cilvēku, nepieciešama noteikta audzināšana un apziņas veidošana: līgājā audzināšana. Šī audzināšana arī ir ceļš, un, tāpat kā katrā audzināšanas gaitā, arī līgājā audzināšanā mums ir darišana gan ar pagātnei, gan ar nākotnei. Mūsu pagātne ir mūsu ieradumi un raksturs, bet nākotne — tie ideāli, tās labās izmaiņas mūsu ieradumos un raksturā, kurus mēs gribētu redzēt īstenotus sevī un citos. Katrs no mums ir kaut kur ceļā — tuvāk vai tālāk no mērķa īstenošanas, un šai ceļā mums ir vajadzīga palīdzība, tādēļ mēs dzīvojam, apvienojušies grupās — tautās. Šī palīdzība sākas jau ar valodas mācīšanos. Valoda rada saiti ar apkārtējo pasauli, ar cilvēkiem, ļauj mūsos ieplūst informācijai, kas nodrošina izdzīvošanu, sadarbību un uzzināšanu par lietām, kas tieši jutekliski nav dotas. Valoda dod mums iespēju strauji attīstīt savu domāšanas lauku (domu ķermeni). Bet valoda — tā ir pagātne, tā ir kādas tautas atmiņa un atziņa, tajā vārdu un jēdzienu veidā ir pieplūdusi daudzu

paaudžu pieredze. Ar šīs valodas palīdzību mēs uzzinām ne tikai faktus no mūsu tautas pagātnes, bet izjūtam arī mūsu tautas raksturu, jo katrai valodai ir sava iekšējā mūzika un ritms, kas atbilst šīs valodas veidotājas tautas raksturam, tās dvēseles dziesmai.

Valoda, pagātne, saaugšana ar noteiktu dabas vidi, raksturs un noteikta pakāpe Dieva atziņā ir pamats, kas vieno cilvēkus tautā, tādēļ man vienmēr ir likusies nedabiska citas tautas līgas atribūtu pieņemšana, cenšoties izstumt savējos. Tas nekad nevar notikt nevarmācīgā ceļā, jo tas nav dabiski, tas vājina tautu, grauj viņas sekmes Dieva atziņas ceļā, perspektīvā draudot pārvērst to par kādas citas tautas sastāvdaļu. Tādēļ es domāju, ka mūsu tautai tā īsti pieder tikai tie, kas ir uzticīgi mūsu pašu ceļam un līgai, bet kristieši nav īsti latvieši, bet gan kārkluzīdi, tāpat kā liela daļa no latviešu komunistiem pārvērtās par kārklukrieviem, bet pirms tam bija kārkluvācieši. Ar tiem kārkliem mūsu zeme mūsdienās ir pieaugusi tik pilna, ka diženajiem latviešu ozoliem un smuidri kuplajām liepām sāk pietrūkt vietas.

Mūsu Dainās, pasakās, teikās un paražās ir izteikta mūsu Dieva atziņa. Mēs varam pieņemt, ka Dievs visai cilvēcei ir viens, bet Dieva vārds un atziņa ir atšķirīgi. Kā šī atziņa jeb dievišķais Padoms⁵⁰ ir veidojies latviešu tautā? Pavisam vienkārši — Tas ir atklājies latviešu tautai, tai ejot cauri laika nesto pārdzīvojumu straumei un augot savā apziņā. Katrā tautā vienmēr ir bijuši cilvēki — zinātnieki jeb zintnieki, kuri specializējas šīs pieredzes apkopošanā, paplašināšanā un nodošanā tālāk, — nākošajai paaudzei. Mūsu tautas garamantas ir mūsu senās inteligences radītas un lolotas, kura, kā liecina šīs senās mantas, bija augsta un cildena, un tā spēja aizraut tautu uz ilgiem gadsimtiem.

⁵⁰ Lielo burtu lietojumā atstāta autora rakstība.

Ne šausmas, ne ilgstošā nebrīve nespēja izdzēst no mūsu tautas atmiņas šo senās intelīgenes iedegtās gara gaismas mirdzumu. Vienkāršos, uzskatāmos tēlos — simbolos kā dzīvos modeļos senie viedie prata izskaidrot tautai visdziļākās filozofiskās abstrakcijas. Šie simboli mums ir saglabājušies, bet vairs nav šo viedo, kuri mums parādītu, kā ar tiem ir jāstrādā mūsu apziņā. Vai mums ir cerība atjaunot šīs reiz bijušās dziļās zināšanas par Dievu, Dabu un cilvēku?

Jā, mums ir šīs cerības, jo citur pasaulē šīs zināšanas nav zudušas. Varbūt tās nav zudušas arī mūsu tautā, taču to droši apgalvot nevar, jo šīs dziļās zināšanas arī senatnē bija slepenas — tās bija **ezotēriskas**, t. i., dabiski nepieejamas tiem, kuri nebija tik tālu tikuši savā atziņas ceļā, lai varētu tās iegūt. Simbolos ietērtās senās zināšanas vajadzēja **atminēt**, ja vien nebija kāda vieda Skolotāja, kurš varēja sniegt saprašanas atslēgas.

Ja mums šodien ir nepieciešams atdzīvināt seno baltu ligu tautiskās vienotības atjaunošanai un nodrošināšanai, tad mums ir vajadzīgs paņēmieni, kā to izdarīt. Mēs no Latvijas Viedas Šadraudzības sakām, ka mums ir jāizmanto pasaules ezotēriskās kultūras mantojums, kura dabiska sastāvdaļa ir arī mūsu tautas līga. Tā ir pašsaprotama lieta tiem, kuri ir iedziļinājušies ezotērikā, un viņiem nav vajadzīgi kādi pierādījumi teiktajam, jo pastāv uzkrītoši daudzas simbolu paralēles mūsu senču mantojumā un citu tautu ezotērikā. Diemžēl šim viedoklim ir pretinieki, un īpaši rūgti to apzināties tādēļ, ka pretinieku vidū ir tādi, kuriem vajadzētu būt mūsu dabiskajiem sabiedrotajiem. Pirmām kārtām es šeit domāju dievturus, kaut arī ceru un esmu gandrīz pārliecināts, ka, vairojoties sapratnei, mēs kļūsim tuvāki.

Pretošanās cēlonis mūsu uzskatiem meklējams mūsu pretinieku apzinātajā vai zemapzinīgajā materiālismā. Nu jau pāris gadsimtus ilgusi materiālistiskā audzināšana ir radījusi sekas: ticība dievišķajam ir iedragāta. Cilvēki tic

materiālistiskajai zinātnei, nevis Dievam. Dievturi latviešu senajā līgā saskatīja galvenokārt ideoloģisku ieroci, folkloristi — mākslinieciskas vērtības; abu kustību mērķis vairāk bija tautiskās identitātes nostiprināšana un tuvināšanās dabai, nevis līga ar Dievu; abas kustības lielāko uzmanību pievērša čaulai, kas bez dvēseles dominantes — tieksmes ligot ar Dievu — ir nedzīva vai mākslota. Latviešu līgas dziļākā būtība palika nepamanīta. Protams, tautiskā līga ir arī ideoloģija, arī tikumības un daiļuma mācība, taču ne jau šīs sastāvdaļas veido līgas mērķi. Mūsu galvenais uzdevums ir paplašināt savu apziņu un sirdi, līdz tās spējīgas ligot ar Dievu, un viss pārējais labākajā gadījumā ir palīglīdzekļi, bet sliktākajā — šķēršļi ceļā uz šo mērķi.

Seno līgu viediskajā daļā mums ir darīšana ar Istenības izpēti, ar reālām lietām, nevis ar dzejiskām fantāzijām. Tas ir pats pirmais, kas ir dziļi jāatzīst, pirms mēs ķeramies pie mūsu seno garamantu izpētes. Simboli nav vienkārši dzejiski tēli, bet gan tādi, kuros tieši atspoguļojas Augstākā Istenība, kuriem tādēļ ir **reāla saite** ar šo Augstāko Istenību, un tādēļ šos simbolus var izmantot kā atziņā, tā arī maģijā. Vieliskajās lietās darbojas dievišķi spēki, kuri ir šo lietu apslēpti, bet arī atklājas caur tām. Tas dod iespēju rasties zinātnei par dievišķo dabā un cilvēkos — Viedai.

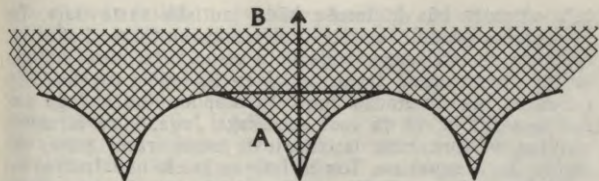
Vieda atšķiras no materiālistiskās zinātnes ar savu motivāciju. Pēdējā pēta visu galvenokārt ar egoistisku nolūku pakalpot cilvēku varaskārei, baudkārei un ērtībām, bet Viedas nolūks ir atklāt slēptos dievišķos spēkus un likumus, lai veicinātu cilvēku līgu ar Dievu. Viena meklē juteklisku, otra — garīgu laimi, kaut arī pēdējā nenoliedz juteklisko, vienīgi uzskata to par visai nepilnīgu un nedrošu. Vieda ir zinātnes un līgas vaiņagojums.

Tas, ko mēs saucam par reāli pastāvošajām (eksotēriskajām) līgām, labākajā gadījumā ir Viedas daļa, kas paredzēta vispārējai lietošanai. Tā ir salīdzināma ar populāro zinātni. Zināšanas, kuras, nonākot egoistu rokās, var radīt

lielas nelaimes, stingri glabā noslēpumā: vārds «okults» tulkojumā nozīmē «apslēpts». Kā redzam, nekā «sātaniska» te nav, jo «sātanisms» ir egoisma un tā seku alegorija. «Sātaniska» ir vienīgi okulto zināšanu egoistiska lietošana, ko spēj apkarot vienīgi okultisti paši, un viņi to arī dara. Cilvēci par laimi, arī pats Dievs ir parūpējies, lai okultās zināšanas neiegūtu egoisti, jo egoisms sašaurina apziņu, un tādai apziņai šīs zināšanas nav pieejamas. «Melnie burvji» ir cilvēki, kuri pašaizliedzības ceļā ir sasnieguši augstas garīguma pakāpes, bet tad paklupuši un krietni augstāko spēku savtīgas izmantošanas dēļ. Šajā krišanas procesā viņi savas zināšanas un spējas zaudē. Sabiedrībā daudz runā par tumšajiem spēkiem, taču šie spēki, kaut arī patiešām pastāv, patiesībā spēj iegūt un izmantot tikai drusciņas no Viedas galda, kas gan arī reizēm spēj radīt ievērojamu postu.

Līga ir pareizi būvēta, ja tajā **katrs** kopības — tautas loceklis atrod sev savu vietu un sev atbilstošu dvēseles attīstības ceļu. Pasaule pazīst pat zagļu un ielasmeitu dvēseles attīstības **līgājo** ceļu. Nav tādu dvēseļu un profesiju, no kurām izejot, nevarētu attīstīties gaismas virzienā. Neviena, lai cik tumša viņš arī būtu, nav izslēgta no visaptverošās kopības, no Dieva mīlestības, kura līdzīgi Saulei apspīd kā viszemāko, tā visaugstāko. Pareizi izkārtots līgājās audzināšanas darbs sniedz palīdzību katram, palīdzot viņam atrast viņa īpatnējo, **individuālo** ceļu pie Dieva. **Nevis tiesājot, bet palīdzot! Pasaule ir tāda, kādai tai arī jābūt, citādi Dievs nebūtu Dievs!** Tajā nevar būt nekā tāda, ko Viņš nebūtu paredzējis. Visa mūsu dzīve ir pakārtota vienam mērķim — dvēseles izaugsmei viedumā, mīlestībā un spēkā, lai kļūtu par dievišķu instrumentu Garam.

Līdzīgi cilvēkam, kurā ir personība ar tās prāta struktūrām, kas palīdz izdzīvot uz zemes, adaptēties sabiedrībā, un individualitāte — dvēsele, kurā ir ieplūdusi visu mūžu pieredze jau no pasaules pirmsākumiem, tā arī katrā līgā ir divas daļas — tautiskā (tradīcija) un pārtautiskā (universālā līga daļa jeb Vieda). Uzlūkosim sekojošo zīmējumu.

A — shematiski apzīmē to līgas daļu, kas ir iegremdēta materiālo nosacījumu pasaulē, kurā ir diezgan stingras robežas, kurā nevalda mīlestība un vienotība; tā ir cīņas un attīstības spēles pasaule. Vārda stingrajā nozīmē to varētu arī nesaukt par līgu, bet tikai par sagatavošanās daļu līgai, jo istā līga sākas tikai ar robežas pāriešanu, kas atdala nogriezni A no B. Aiz šīs robežas vairs nav atdalītības, viss tiek uztverts Visa Vienotības Gaismā, jebkura atsevišķība tiek uzlūkota kā jutekļu maldi.

Rodas jautājums, vai nacionālā līga vispār ir vajadzīga, ja jau garīgā Īstenība sākas tikai aiz A un B robežas? Jā, bet kā tad lai nokļūst līdz šai robežai bez palīdzības, ko dod tauta, kurā tu esi piedzimis? Pie tam liktenis darbojas tā, lai dotā tauta būtu vislabākajā saskaņā ar konkrētā cilvēka dvēseles raksturu; citā tautā viņa progress būtu lēnāks. Līdz ar to es vēlreiz gribu atgādināt — ja jūs gribat pēc iespējas sekmīgāk izlietot savu dzīvi šeit uz zemes, — **jūs nedrīkstat nevērigi izturēties pret savu tautisko piederību!** Visi mēs esam savai tautai pateicību parādā par to palīdzību, ko tā mums ir devusi nosacījumu radīšanā mūsu attīstībai. Mūsu labklājība ir mūsu dvēseles attīstības ātrumā, nevis priekšmetos, kuri sniedz ērtības un juteklisku baudu; kaut arī tie var būt mūsu attīstības ceļa daļa, taču tie nav būtība.

Stingri ņemot, tīri ezotēriskas vai viedīgas daļas līgā arī nav, jo tā nevar pilnībā iztikt bez vārda un tēla, tādēļ

tajā vienmēr būs klātesoša kāda tautiska sastāvdaļa. Tas liek mums pasaulē meklēt ezotēriskās kultūras, kuras pēc rakstura un izteiksmes veida būtu vistuvākās mūsu kultūras (rājuma) un līgas tradīcijai. Mēs kā pašu tuvāko esam noteikuši indiešu Radža Jogu. Stāsta, ka Radža Joga esot radusies Indijā, un tā esot specifiska Joga, kuru pirmoreiz cilvēces vēsturē esot izstrādājusi āriešu rase; pirms tās Radža Jogu nepazina. Tomēr Indijas ārieši nav Indijas pamatiedzīvotāji, un tādēļ strīdīgs ir jautājums, vai Radža Joga radās pirms āriešu ieplūšanas Indijā vai pēc tās. Latviešu Dainās skaidri noteicamā Radžas Jogas elementu un simbolu klātbūtne, kuri ir tuvi tiem, kādus lieto Jogas klasiķis **Patandžali**, ļauj mums domāt, ka Radža Joga ir radusies āriešu rases pašā senākajā pirmsdzimtenē, kas varētu būt arī Baltija tās senajās robežās (baltu cilšu apdzīvotajā teritorijā). Tieši Baltija varētu būt bijusi pirmā Rāmas zeme (bija vēl otrais Rāma, par kuru stāsta «Rāmajāna»). Par viņu stāsta daudzas ezotēriskās leģendas (skat., piem., **E. Šurē** «Dižie Iesvētītie»). Tātad, neraugoties uz daudzu un dažādu kultu esamību senajās baltu zemēs, kuru pēdas mēs vēl varam manīt, mūsu līgāja tradīcijā dominē Radža Joga un mūsu garamantu sakārtošanā vislielāko palīdzību var sniegt **Patandžali** sistēma, tādēļ principā ļoti apsveicama būtu Brahmas Kumari Pasaules Garīgās Universitātes darbība Rīgā, kura māca latviešiem Radža Jogu.

Kā zināms, jebkurai līgai ir trīs daļas: filozofiskā jeb viediskā, tad mitoloģiskā un visbeidzot rituālā daļa. Attiecībā uz latviešu līgas mitoloģisko daļu, manuprāt, malā nebūtu atstājams arī Pumpura «Lāčplēsis», kas ir senā mantojuma iestrāde vienotā sižetā, un tam ir ne tikai literāra, bet arī līgāja vērtība un nozīme. Lāčplēsis ir mūsu mitoloģiskā Jāņa analogs, kurš ir iestrādāts latviešu tautas vēstures tradīcijā.

Rituālās daļas atdzīvināšanu jau ir sākuši dievturi un folkloristi, cenzdamies atjaunot seno saglabāto ritu pielietošanu. Šis darbs ir jāvērs plašumā, pakāpeniski bagātinot

šos ritus ar dziļāku un viedāku domu, jo rīts nozīmē ne tikai noteiktas ārējas, bet arī iekšējas darbības — rituālam ir jātiek apveltītam ar apzinātu jēgu, ar pārliecību par rita maģisko un psiholoģisko iedarbīgumu. Blakus tam jāatjauno vai jārada no jauna tie riti, kas pie mums nav saglabājušies, piemēram, Sv. Uguns un Pērķona kults. Tikai tad, kad no jauna tiks iedegta un nemitīgi uzturēta Sv. Uguns, mēs varēsim teikt, ka mūsu senā līga ir atdzīvojusies un turpina savu pastāvēšanu pēc ilgās dusas. Sv. Uguns ir kā Sv. Gara redzamais un jūtamais simbols un pārstāvis mūsu tautas vidū.

Būtiska, bet mūsdienās varbūt pat pati būtiskākā senās līgas atjaunošanas darba sastāvdaļa ir vispārējā ezotēriskā pasaules uzskata apgūšana. Bez tās runāt par mūsu Dainu simbolu izpratni vispār nav vērts. Šai nolūkā Latvijas Viedas Sadraudzība izlaiž ikmēneša biļetenu «Viedas Vēstis», kas ir mācību līdzeklis ezotēriskā pasaules uzskata apgūšanai un sagatavošanai latviešu (baltu) tautas garīgā mantojuma izpratnei.

ILGONIS BĒRSONS

IESKATS FRIDRIHA GULBJA ESEJĀS

Tā ir pēckara laika klade, kurā Fridrihs Gulbis rakstījis esejas. Pirmā lapa ir izplēsta, tajā acīmredzot bijis šā darba virsraksts. Žanra apzīmējumu esmu izvēlēties pats.

Kladē ir divdesmit trīs esejas, un tajā ieliktas vēl vienpadsmit (tās esmu sagrupējis pēc alfabēta), tātad kopā iznāktu vesela grāmata.

Komentēšu atsevišķas esejas.

Sarunas ar ēnu. Fridrihs Gulbis dzimis 1894. gada 19. janvārī, miris 1951. gada 21. jūnijā. Tātad šis pārdoms rakstītas īsi pirms nāves, jo viņš pārtrauca publicēties 1944. gadā, vācu okupācijas laikā. Nav tiesa, ka padomju okupācijas laikā «nav radīts gandrīz nekas». 1947. gadā pabeigta autobiogrāfiska poēma «Aizslēgtie vārti», kas aizsākta rakstīt 1939. gadā. 1948. gadā no 1. aprīļa līdz 8. maijam F. Gulbis uzraksta poēmu «Saules vasara» par Rīgu pirms sarkanās armijas ienākšanas 1944. gada rudenī. 1991. gada «Varavīksnē» Anna Egliena publicēja viņa mūža pēdējo gadu dzejoļu kopu.

Sūtība. Autors filozofē par šo jēdzienu un secina, ka ikvienu pārāk vientuļo beigās sagaida tikai sarunas ar paša ēnu.

Par dzejnieku un domātāju. Piezīmēsim, ka dzejnieks, prozists un kritiķis F. Gulbis atstājis mums dzejoļu grāmatas «Vīziju varā» (1929), «Nakts triumfs» (1931), «Baltās strēles» (1935), «Saules tilts» (1938), «Vilkābele» (1942), sakār-

Fridrihs Gulbis savā darba istabā 1939. gadā

totu krājumu «Krustceļi miglā» (manuskripts rakstnieka arhīvā) un daudzus dzejas darbus rokrakstā.

Cilvēks. F. Gulbis izsaka galēji noliedzošas domas par cilvēku: «Bet nekā skaista, laba un mīla cilvēkā nav.» Autors citē Hermani Bangu, dāņu prozistu, kritiķi un teātra darbinieku (1857—1912). Daļa no esejas teksta nogriezta.

Sejas un purni. Cilvēkam ir seja, kustonim — purns, bet tāds esot arī daudziem cilvēkiem. «Seja pauž ideālu tieksmi pēc labā un skaistā. Purns — materiālu kāri pieēsties.»

Čaula un kodols

Par atkāpšanās ceļu. Autors domā, ka «atzīt maldīšanos, kad atzišanās ir vienīgais glābiņš, ir cilvēka atkāpšanās ceļš».

Ironija un žults. Ironiju izmantojis arī pats F. Gulbis, ar segvārdiem Don Federico un Jukums Svilpe publicēdams humoristisku prozu un dzeju, ar īsto vārdu dodams Pārdau-gavas teātrim komēdiju «Krīzes velns» (1932).

Patiesība. «... ikvienu jēdzienu var staipīt pēc patikas.» To dara arī autors, nonākot līdz secinājumam, ka «ikvienam ir sava patiesība, kas citu patiesības noliedz».

Mērķi un bezmērķība. «Visi mērķi ir labi, ja tie izvēlēti atbilstoši gājēja spējām. (..) Visnelaimīgāki dzīvē tie, kas iecerējuši nerasniedzamus mērķus.»

Pātaga. Tā ir līdzeklis, ar kuru dzīves valdnieki dzen uz priekšu kūtros, turklāt it kā labākas nākotnes vārdā. Tā ir izsmalcināts ierocis, ar kuru šaustīt cilvēka garu.

Varoņu radīšana. Šī eseja sastāv no divām daļām: pirmajā autors runā par varoņu pielāgošanu, otrā — par to, kāpēc himnu tekstos sastopami neloģismi un domu neskaid-rība.

Ciešanu robežas. Eseja par trim jautājumiem — par ciešanām, kurām nav robežu, par esību, par pašapsūdzību.

Klusēšana. «Vislabākā pašsavaldišanās un varonība ir spēja klusēt tad, kad citi visvairāk runā.»

Vērtīgais un mazvērtīgais

Lielo stubeņu cilts. Tie ir ļaudis, kas «vairāk tic tam, ko citi apgalvo, nekā tam, ko paši redz».

Par gribu, varu un varētājiem. Secinājums ir šāds: «Vara vienmēr vēršas pret īpatni. Vara nolīdzina, griba izceļ atšķirīgo. Tamdēļ cilvēka augšana iespējama, tikai savu gribu vērsot varēšanā, nenokļūstot zem varas spaida.»

Vēl par cilvēku. Šajā esejā autora domas gaišākas nekā «Cilvēkā». Cilvēka dzīves un domu virzītāji tagad esot politiskie demagogi, kas ved prom no cilvēcības. «Ikvienas gaismas stars jānovada sirdī, līdz tā kļūst pilna no siltuma un gaismas un uzņemto spējīga izstarot savai apkārtnēi. Tas ir vienīgais ceļš uz cilvēcību, uz labo un daiļo.»

Par sevi

Jaunība un vecums

Valdnieki un valdāmie

Vēl kādas atziņas par cilvēku. Eseja sākas ar teicienu «Cilvēks — tas skan lepni!» no Maksima Gorkija lugas «Dibenā». Vidū citēts Frīdrihs Nīče. Kādā vietā runāts arī par rakstniecību. «Daudzi garreģi, kas dziļi ieauguši savā laikā (kurus vēsture sauc par rakstniekiem), atklājuši cilvēkā spilgtas līnijas, kas spoži raksturo garu un kas nav vienam laikmetam vien piederošas. Viņu zīmētie tēli izrādījušies tik cilvēciski būtiski un cilvēku garīgo esenci izteicoši, ka šo tēlu vārdi kļuvuši pat par īpašību apzīmējumiem. Mēs pazīstam donkihotisko, faustisko, pergintisko u. c. cilvēku.» Frīdrihs Gulbis kritiski izsakās par sociālisma laiku un paredz cilvēka atdzimšanu: «Pūļa laikmetā neviens vārds vairs neskan ar tīru skaņu un cilvēks pats vainīgs, ka tas sevi un dzīvi nonivelējis uz leju un ka primitivisms tam kļuvis par dzīves mēru. Taču tas tikai sasirgums. Cilvēkā gul

lielas dotības vērst sevi uz augšu. Un, kad viņš būs diezgan izsirdzis, tad viņš to darīs. Jo citādi viņš kļūs liekais pasaulē.»

Mazas pārdomas par lielo dzīvi. Kad cilvēkam ir vairāk nekā piecdesmit gadu, viņam jāapzinās, ka dzīves skaistākais laiks aiztecējis. Mūžs sadalīts cīņai un mierīgai esības apcerei. «Piecdesmitie gadi iezīmē gara gatavību.» Ar šo eseju noslēdzas klade, kas pierakstīta ar melno tinti.

Aiziešana. Apcere par nāvi, par dažādiem aizgājējiem. «Lielā viesnīca, ko saucam par dzīvi, kādreiz ikvienam jāatstāj.»

Draudzība. Arī draugi ir ļoti dažādi. «Draudzību var iedomāties kā gara tuvības pārvēršanos gara kopībā.»

Gaismas brīnums. Lielā pasaules gaisma ir lielā Cilvēka dvēsele. «Cilvēki ir mikrokosma putekļi, bet Cilvēks — makrokosma lielā zīme. Kaut šo zīmju būtu vairāk!»

Ienaidnieki. Šī esēja, tāpat kā viena otra cita F. Gulbja esēja, sirgst ar pārāk lielu abstraktumu un slēdzienu pretrunīgumu. Autors pilnīgi nojauc atšķirību starp draugu un ienaidnieku. Vislielākais ienaidnieks cilvēkam esot viņš pats.

Intīmais. Autors atkal sarunājas ar savu ēnu, pauž dziļu skepsi par savu drūmo dzīvi. «Telpa, kurā tu vadi atlikušās dzīves dienas, ir tukša. Viņā vairs neskan tavu mīlo balsis. Viņā nav vairs tavu kluso draugu — grāmatu, kurās varēji gremdēties izmisuma un nemiera stundās, meklējot atziņas dzīvošanai.» Trūcības dēļ F. Gulbim vajadzēja savas grāmatas pārdot. Nomāc tuberkuloze. «Tā dzīvība, kas tevī, ir tikai lēnas pamiršanas process, jo tevī iesēdušās kaites, no kurām valā nekad vairs netiksi, tamdēļ ka visgudrākās galvas pasaulē vēl nav atradušas līdzekļus, kā viņas ārstēt.» Istenībā apturēts viņa radošais darbs: «Vērtību apmaiņa ir izslēgta, jo tavš radošais darbs nevienam vairs nav vajadzīgs un tas tev liegts.» Rakstnieka meita kopš 1947. gada atradās politiskā apcietinājumā.

Jautājumi. Arī šī eseja atspoguļo padomju laika traģiku. Lai varētu eksistēt, cilvēks dzīvo ar nelgas masku. «Es runāju, ko nedomāju, izsaku jūtas, ko nejūtu, paužu simpātijas, kādu man nav, zemu noliecu savu galvu, kad viņa nicībā tiecas augšup, un smaidu tiem, kuri pelnījuši, ka viņiem iespējauj se jā.»

Kaut kas par humoru. Starp citu izteikts arī šāds vērojums: «Cilvēks bez humora izjūtas spējīgs ienīst līdz nāvei to, kas viņa nopietnību uzņem par joku. Viņa naidis kļūst bīstams tad, ja tas ir stāvokļa kungs, jo viņa juteklība aizvien kāpināta. Viņš vēlas, lai visi būtu tam līdzīgi un smietos tikai par to, par ko viņš pats grib smieties.» Eseja publicēta žurnālā «Karogs» 1989. gada 4. numurā.

Laime. Katram ir sava laimes izpratne, un pastāv arī Lielā Pasaules Likuma kārtotāja griba.

Mimikrija. Autors velk paralēles starp kustībām un cilvēkiem. Arī pēdējie var glābties, piemērojoties videi, t. i., uzliekot sev kādu masku.

Rezultāti. «Kad cilvēks izgudroja mašīnas, tās stājās vergu vietā. Taču nekad viņš nav atteicies no varmācības un vergu darba, lai gan viņš pasludinājis cilvēku līdztiesību un izgudrojis humānismu.»

Vērtību pārbaude. Eseja par kritiķi, par viņa darbu.

FRIDRIHS GULBIS

*ESEJAS

Sarunas ar ēnu

Ir dziļa nakts. Klusumā dzirdu savu sirdi sitam, un, viņā klausoties, kļūst baigi. Sarāvusies un maza man līdzās sēd mana ēna — laikam arī viņai ir mazliet baigi naktī un klusumā. Lai nedzirdētu savas sirds aso dauzīšanos, es sāku sarunas ar ēnu, jo neviena cita man nav, ar ko šai stundā runāt.

Lai kādreiz nepaliktu viens, savu dzīvi sākdam, cilvēks rada ģimeni. Dzīvi viņš grib dzīvot saviem bērniem un pēc aiziešanas no tās kādu brīdi dzīvot viņu atmiņās. Bet bērni izaug un aiziet dzīvot pašu dzīvi. Redzēdams viņu aiziešanu un pieņemdam to kā nepieciešamību, cilvēks saprot, ka savu dzīves uzdevumu ir piepildījis, un mierinās, vērodams bērnu dzīvošanu. Bet bieži bērnus viņam atrauj ar varu, kad tie vēl savā dzīvē nav aizgājuši. Vienu paņem baigais Marta dievs, otru Temīda, kuras svāri gadu simteņiem nav pārzīmogoti un tamdēļ pilnīgi nepareizi. Un cilvēks, kuram atrautas viņa atvases, var tikai izmisumā un naidā žņaudzīt rokas. Viņš ir kļuvis bez balss, jo kāda gan nozīme kliegt tur, kur visapkārt ir tikai kurlie. Kāda nozīme raudāt pūlī, kur redzi tikai trulas un stubas sejas? Cilvēks ir palicis viens. Viņam nav cita, ar ko runāt, kā tikai sava ēna.

Arī man ir palicis tikai manas skumjās dzīves draugs, tikpat garīgi salauzts un dzīves noguris kā es. Kāds prieks viņai klausīties manus paradoksus par esību un neesību. Mani uzklaut un saprast var tikai mana ēna. Tamdēļ kļūšās nakts stundās es vēl gribu mazliet parunāties ar viņu.

Mana dzīve aizskrējusi pārāk ātri. Mūžīgs nemiers un steiga liktenīgi dzinuši mani uz priekšu, un nekad man nav bijis laika. Liekas, ka dzīve man tikusi dota, lai ko izteiktu. Bet, kad paskatos uz veikto, tad maz ko saskatu no tā, kas domās celts, bet celtnē neizveidots. Viss saraustīts un fragmentārs. Septiņi pēdējie manas dzīves gadi ir tikpat kā izdzēsti no manas dzīves. Viņos nav radīts gandrīz nekas, nav izteikts tas, ko būtu varējis pateikt, jūtot domu briedumu. Mana sirds ir apzīmēta ar ārstu diagnozēm kā tāda, kas vairs nav pilnīgi vesela un kura prasa lielas saudzības, ja gribu savu dzīvošanu vēl vilkt garumā. Bet — kam, kāpēc, priekš kā? Man atlikusi tikai mana ēna, ar kuru sarunāties klusās stundās. Vai tās būs sarunas par grūtumu, par ciešanu slogu, par to, ka līdz galam nespēju būt tas, kas varēju būt, un ka nevarēju pateikt to, kas bija sakāms, lai savu esību attaisnotu? Varbūt. Es runāju ar savu ēnu, un nav svarīgi, ko es viņai saku. Viss runātais taču paliks zināms tikai mums.

Kādreiz man bija arī draugi. Gan neliels skaits, jo nekad neesmu milējis daudzumu tur, kur saskaršanās ar lielām un skaistām lietām. Tagad arī draudzībai nav vairs pilnas skaņas. Labākie draugi aizvien ir pārāk tāli no mums. Varbūt tā ir labāk, jo, reti viņus sastopot, jūtam lielāku sirds siltumu. Vislabākais draugs tomēr ir paša ēna, tamdēļ es runāju ar viņu.

Klusa nakts, dziļa vientulība un klusas sarunas par lietām, kuras ir ārpus manis...

Par dzejnieku un domātāju

Par dzejnieku parasti sauc cilvēku, kas kaut ko uzrakstījis vārmās. Istenībā dzejnieks ir cilvēks, kas skaidrāk un dziļāk redz un redzēto parāda citiem. Spējai redzēt jābūt līdzsvarā ar spēju parādīt. Lieli dzejnieki ir tie, kuru parādītām lietām tic.

Dzejnieka skatāmai pasaulei nav robežu; robežas tai liek viņš pats. Ja dzejnieks spēj atklāt acīm neredzamo pasauli, tad šo spēju apzīmē par fantāziju. Nereti gan tikai fantāzija rada dzejnieku un pārāk redzamu lietu atklāšana apliecina viņa neredzību.

Neredzamai pasaulei, kurā iespiedies dzejnieka skats, aizvien ir redzamās pasaules formas vai šo formu iespējami un neiespējami savienojumi. Tamdēļ fantāzijā aizvien ir monstros vai kroplība. Taču dzejniekam drīzāk piedod neredzamu lietu redzēšanu nekā redzamu lietu atklāšanu. No dzejnieka prasa, lai viņš laikā prot aizvilkt aizkaru ainai vai lai visu skata caur noteiktas krāsas plīvuri. To sauc par patiesības atklāsmi.

Līdz šim dzejniekam aizvien vajadzējis rakstīt tiem un par tiem, kas viņu saprot, — par cilvēkiem. Būdamas maza pasaule, cilvēks nav izraujams no lielās pasaules — vides, sociālā stāvokļa un laikmeta. Tā dzejniekam vajadzēja kļūt par psihologu, vēsturnieku, sociologu un mazliet arī domātāju. Jo vairs nepietika atklāt redzēto; vajadzēja to pamatot. Pamatot var tikai domājot, bet domāt aizvien bijis bīstami. Dzejnieki, kas domājuši, nereti kļuvuši par garreģiem un praviešiem. Protams, tādi viņi atzīti tikai tad, kad no viņu domāšanas nevienam vairs nav bijis jābīstas, kad tie godīgi bijuši piepulcēti senčiem.

Domāšana aizvien bijusi bīstama, taču aizvien bijuši tie, kas nav baidījušies domāt. Lielie domātāji milzu tvēriena dēļ nereti palikuši arhitektu lomās. Dodami grandiozas celtnes plānu, viņi gribējuši, lai šo plānu realizētu celtnē. Tā viņi tikojuši harmoniskāku veidot vidi, kurā cilvēkam jādzīvo. Lieliem aizvien sekojuši mazie. Tie apstrādājuši kādu detaļu vai pārlabojuši celtnes vietu laikmetam pieņemamākā gaumē. Bieži tie izlikušies pat gudrāki par plāna radītāju. Tie radījuši filozofu skolas, un ikviens skolnieks parasti mēdz būt gudrāks par savu skolotāju.

Domātāji aizvien bijuši un būs sārtos dedzināmi ķecerī, un vienmēr dzīvos tie, kas viņiem šos sārtus ar prieku sakur.

Dzejnieka domāšana nav filozofa domāšana.

Kam licies, ka dzejnieks var kaut kur derēt, tas aizvien licis viņam kalpot. Kas paši nemil kalpot, tie citu kalpošanu vienmēr uzskatījuši kā augstāko dzīves pienākumu. Labā kalpošanā aizvien slēpjas sulainisms, un daudzi nesaredz atšķirību starp kalpu un sulaini. Kur sākas sulainisms, tur vairs nav apzinīgas kalpošanas, bet gan verdziskums sunisma pakāpē. Arī dzejnieki spējuši noiet līdz šai pakāpei.

Kalpošana aizvien saistīta ar skaistiem vārdiem. Kalpot savai tautai, cēlai idejai, cilvēces labākiem tikumiem.

Tautu uzskata par cilvēku kopību ar vienu valodu un tradīcijām. Tautai pieraksta kādu kopēju asiņu balsi. Taču visi vienādi neredz un nejūt. Mūsu pasakās bieži sastopams velns. To līnijās un krāsās attēlojuši daudzi mākslinieki. Taču ikviens redzējis to savādāku, Zariņš, Brencēns, Saukums, Zeberīšs — visi tie devuši latviešu velna attēlu, bet ikviena skatījumā tas ir citāds. Kurš gan apņemsies apgalvot, ka tie viņu nebūtu attēlojuši tādu, kāds tas redzams pasakās? Viss atkarājas no skatījuma un izpratnes. Tā arī jēdzienu par tautu var stiept vai sašaurināt. Citi par tautu uzskata visu kopību, citi tikai gudros, vēl citi vienīgi muļkus. Neko neizteic arī jēdzieni mazākums un vairākums. Jo visi jēdzieni ir mainīgi un ikvienā var iekļaut dažādu saturu.

Kalpot cēlai idejai? Pazīstot ideju dabu, zinām, ka arī tās izvirst. Vakardienas skaistā ideja šodien var pārvērsties nelaimes idejā, jo pārāk ilgi dzīvo tie stulbie, kas tic ideju nemainīgam spēkam. Idejas pārāk bieži ir mēlneses, kuras veikli cilvēki pielāgo savām vajadzībām un mērķiem. Ideja grib, lai viņai tic. Kad tā pacēlusies reliģijas sfērā, neviens vairs nedrīkst apšaubīt tās nozīmīgumu un patiesīgumu. Tā daudzi ar idejām krāpj sevi un citus.

Kam tad dzejnieks lai kalpo?

Viņam jākalpo pašam sev un paša atrastām patiesībām, tad viņš vislabāk pakalpos savai tautai un cilvēcei.

Vai šķietamā, iedomās esošā pasaule nav tikpat reāla kā tā, kuru par reālu sauc? Ja pirmā pastāv domās — mūsu garīgā skatījumā — tā ir mūsu būtnes neatņemama sastāvdaļa. Bet ko es zinu par to pasauli, kuru par reālo sauc? Es redzu ainu ārpus sevis, un tas ir viss. Bet to pašu es redzu, skatot savu iedomāto pasauli. Arī tur ir aina, arī viņā raugoties, var izjust prieku vai sāpes. Viss, kas ir ārpus manis, taču dzīvo sava paša īpatno dzīvi, kurai ar manējo nav nekāda sakara.

Savu iedomu pasauli varam iedzīvināt arī citu apziņā, ja mums dota spēja to atklāt. To spējuši reliģiozie mistiķi un gaišreģi, to spēj arī mākslinieki. Gleznotājs, radīdams ainavu, kādas pasaulē nav, sava gara acīm skatīto pavēris tūkstošu skatītāju skatam. Rakstnieki, radīdami Donu Kihotu, Donu Zuanu, Faustu, Pēru Gintu u. c. tēlus, iedvesuši viņos vairāk mūžīguma, nekā to jaušam reāli kādreiz eksistējušās personās, lasot viņu dzīves gājumus. Ko mēs zinātu par lielām personībām, ja viņas mūžīgas mūsu uztverei nebūtu pasargājušas gleznotāju, tēlnieku vai rakstnieku acis? Bet ikviens rakstnieks, izstāstīdams kāda liela karavadoņa, valdnieka vai mākslinieka dzīvi, dara to samērā brīvi. Viņš gan patur vērā zināmus pieturas punktus — dzīves faktus, raksturu līnijas utt., bet ikviens no dotā materiāla var uzcelt celtnes, kas detaļās būs diezgan atšķirīgas. Pat vēsturiski pētījumi par kādu personu var nesaskanēt, ja dažādas ir pētījumu autoru simpātijas un atšķirīgas viņu pieejas uzdevumam. Ja mēs īsti gribētu zināt, kāda aprakstāmā persona bijusi, mums būtu jāizmanto daudzi pretrunu pilni avoti, jāmeklē kaut kāds vidus starp dažādiem viedokļiem un galā jāatzīst, ka istā patiesība aizgrimusi nebūtē līdzī minamam tēlam.

Es dzirdu kādu nākam un ironiski sakām: un tas pasīrmais kungs vēl raksta dzejas.

Jā! To viņš vēl dara. Vai tas nav skaists pierādījums, ka

pasaule ne par matu nav kļuvusi savādāka par to, kādu skatījām bērībā un jaunībā. Un arī vēl tas, ka cilvēki nekur nevar aiziet no tā, ko pasākuši, ka viņu prāts vēl pārāk gauss, lai gan šodien mēs mīlam runāt par tempu un trauksmi. Viens raksta dzejas un izbrīnījies vēro pasauli, lāgā neticēdams ne sev, ne citiem, ne vispār tam, kas notiek ārpus viņa. Otrs spēlējas ar tiem pašiem zaldātiņiem, kas viņu bērnu dienās sagaidīja bērnistabā. Kas par to, ka tagad tie ir lielāki un dzīvi, ka viņi kustas bez bīdīšanas, pavēli vien izdzirduši? Tas otrs arī jaunībā mīlēja gremdēt ienaidnieka kuģus, kaut arī tie bija tikai no priežu skaidām izdrāzti. Jēga jau netveras notikumu lielumā vai plašumā vien. Tā tveras faktos un vēlējumā notikumu radīt. Starp spēli un tiešāmību vienīgā starpība tā, ka ar svina zaldātiem vajadzēja apieties saudzīgāk, jo viņu nebija tik daudz kā dzīvo.

Čaula un kodols

Čaulai divējāds uzdevums: saglabāt kodolā dzīvības spēju un būt pietiekami pievilcīgai, patikt kārumniekiem. Mērķis paliek viens: sargāt sugu no iznīcības un sekmēt tās izplatību. *

Ir pievilcīgas un atbaidošas čaulas. Ir arī dažādas gaumes un interešu veidi. Dažu saista tieši ārēji atbaidošais, citu neuzkrītošais, vēl citu uzkrītoši izskaistinātais. Čaula aizvien ir maska. Baudāmā kodola čaula ir neuzkrītoša un vienkārša; nebaudāmam pievilcīga tikai čaula. Jāpazīst abi, lai gūtu pareizo priekšstatu.

Ir čaulas, kas pārāk cieti slēpj kodolu. Arī tā ir divējāda spēle. Vai nu kodols tiešām vērtīgs, lai to siksti sargātu, vai tik nevērtīgs, ka nepieciešami ar čaulas īpašībām radīt par to maldīgu priekšstatu. Dižvērtīgo kodolu čaulas ir neuzkrītošas un vienkāršas. Tā viņi grib sevi pasargāt no iznīcināšanas. Nevērtīgo kodolu čaulu skaistums domāts meklētā-

jiem: atrazdami kodolus nebaudāmus, viņi tos aizmet. Bet aizmesti tie iekrīt jaunā vidē un turpina sugu tur, kur pēc viņas nav vajadzības, kur tā labumu nenes nevienam.

Cilvēki gadsimtu gaitā radījuši kaut ko, ko sauc par kultūru. Kur tā izveidojusies kā cilvēku garīgās rosmes apliecinājums, tur kodola saturs augstvērtīgs. Nereti gan arī kultūra ir tikai čaula, kam jāapsedz mazvērtīgais vai nekur nederīgais kodols. Kur tas tā ir, tur nelietīgs jau uzkrītošais čaulas izskaistinājums vien. Parasti tā ir ar jaunām kultūrām, jo vislielākā nepieciešamība maskoties tam, kam sevi jāslepj atbaidošs saturs.

Ir mīkstčauli un bruņādainie. Abi vienlīdz bīstami, jo viss labums tiem ārpusē. Čaula ir, lai pasargātu kodolu — vērtīgo kodolu. Kur čaula kļūst pašmērķis, tur kodols aizmetams, jo tas neapliecina ne sugas vērtību, ne kultūras dižumu!

Ironija un žults

Pat vienu valodu visi nesaprot vienādi. Daži kļūst pietiekami uzmanīgi tikai tad, ja tos uzrunā ar superlatīviem, citi atmostas, jauzdami pret sevi vēršas ironijas bultas. Ironija ir kāpinātā izteiksmē pateikta patiesība divējādā nozīmē: pārdrošā un izsmejošā. Ironija ir ķirurga rīks — tā uzgriež vātis, kuru atsegšanu cietējs nevēlas redzēt. Bet ikvienam ķirurga rikam jābūt pietiekami asam un smalkam, jo arī ironija grib dziedēt. Rupja operatora trulais nazis var vainu gan uzplēst, bet nespēj izgriezt vainas sākni.

Cilvēki aizvien mazliet baidās paši no sevis. Daži ir pārāk jūtīgi pret izsmejošiem vārdiem. Tie ir nedaudzie, no kuriem nāk dzīves skaistums. Viss lielais vairums ir biežādainie, kas smalkus dūrienus nejūt. Viņi uztrūkstas vienīgi tad, ja tiem uzgāž verdošu piķi. Viņi spējīgi sajūst tikai žults rūgtumu un asumu. Un viss, ko viņi izverd, arī ir vienīgi žults.

Ironiju daži iemīlējuši kā rotaļu. Bet ir meistarīgi ironizētāji un atdarinātāji. Pēdējiem ironija nereti ir maska, zem kuras viņi paslēpj parupju dabu vai inteligences trūkumu.

Ironija ir radītāja, bet tad viņai jāizriet no patiesi radošas personības un skaidras apziņas, ka objekts ir ironijas vērts. Ar ikvienu jāprot runāt viņam saprotamā valodā.

Ja ironija ir smalka rotaļa, tad žults ir zirga kājas spēriens. Protams, daudzi vieglāk panes spērienus nekā sīkas adatas dūrienus.

Vērtīgais un mazvērtīgais

Visas ap mums esošās lietas mēs uzskatām kā vērtības. Arī vērtību noteikšanā pastāv skala: vērtīgais un mazvērtīgais. Kādas lietas vērtīgumu nosaka ne vien vajadzība pēc tās un materiāls, bet arī izstrādājums vai apdare. Cēlmetālu māksliniecišķi izstrādājumi, kas apliecina augstākas kultūras pakāpi, šīs kultūras lokā tiek uzskatīti par vērtīgākiem nekā vienkārša metāla fabrikas ražojumi, kaut gan abi vienādi izpilda mūsu ikdienišķās prasības pēc šīm lietām. Zemākas kultūras lokā nonākot, kur lietu vērtē vienīgi pēc viņas praktiskās nozīmes, pazeminās arī vērtīgās lietas vērtība. Mežonim viena alga, vai tas streb ar zelta vai koka karoti.

Uzskati par lietu vērtību aizvien rāda kultūras pakāpi.

Tieksmē pēc daiļā cilvēki darinājuši lietas, kuru praktiskā nozīme niecīga un bez kurām pilnīgi var iztikt. Tās viņi darinājuši savam priekam, apliecinot sava gara rosmi. Šīs lietas viņiem atņemot, to dzīve sašaurinās, kļūst pelēkāka un tukšāka. Tā tas ir ar cilvēkiem, kuri izgājuši no primitīvisma loka. Primitīvisma pakāpē esošie nejūt vajadzību pēc daiļām lietām — viņu apziņā tās kā vērtības neeksistē.

Visas zemākā kultūras lokā atrodošās cilvēku prasības koordinējas ap vienu mērķi: kailās dzīvības uzturēšanu. Vērtības viņiem ir tās pašas, kas kustoņiem: barība un tas, kas pasargā no aukstuma. Augstākās kultūras lokā esošie šādu prasību apmierināšanu uzskata par veģetēšanu, par nepilnīgu dzīvi. Cilvēks dzīvo, lai viņš kaut kas būtu, lai izteiktu sevi, lai veidotu ko savu, lai dzīvotu skaisti un labi. Bez šīm iespējām dzīvošana līdzinās kustoņu dzīvei. Taču šādu kustoņu dzīvi dzīvo bezgala daudzi, jo viņi nav izauguši līdz īstas un patiesas dzīves apziņai. Tie ir mazvērtīgie cilvēki.

Vērtību jēdziens neskar lietas vien. Visumā tas tveras kultūrā, kas ir visu materiālo un garīgo vērtību kopsumma, ko radījusi kāda tauta. Ir vērtīgi un mazvērtīgi cilvēki, kultūras un rases. Mazvērtīgais cilvēks ir standartizētais cilvēks, citu domu vergs, pūļa cilvēks, kuram nav nekā sava paša, viņam vien piederoša; tas ir darba skudra juceklīgā skudru pūznī, kur viņš izpilda vienīgi citu priekšā rakstītas funkcijas. Viņam nav savu domu, sava pasaules un dzīves uzskata, savas mērķtiecīgi iecerētas dzīves. Viņš var būt ar zināmām zināšanām un prasmi, kas tam ļauj veikt noteiktas nodarbības, taču tās ir vienīgi fiziskas rosmes izpausmes, kas neaplicina garu. Bez gara cilvēks nav nekas. Viņš ir iespiests šaurā lokā, kuram pāri redzēt tas nav spējīgs.

Par sevi

Mana ēna sarāvusies pavisam maža un kļuvusi nemierīga. Vai viņai auksti, vai tā nobijusies no mūsu sarunām — es nezinu. Bet tad es dzirdu, pārāk skaidri dzirdu, ka ēna, kuru turēju bez balss, man prasa:

— Kas būs ar mums?

— Kas būs ar mums? Mēs ejam savu likteņa ceļu. Ikviens iet savu likteņa ceļu, tas viņam jāiet, jo ir tikai viens ejams ceļš. Pa diviem ceļiem reizē neviens nav varējis iet

un neies. Kāds domātājs teicis: «Vai tad es prasu laimi? Es prasu savu darbu.» Arī es esmu prasījis tikai savu darbu. Bet nāk viens un smejas: «Savu darbu? Vai tavš darbs kādam vajadzīgs? Tavs darbs bijis domu risināšana, skaistu vārdu vārstišana, vizuļu vizināšana. Ists darbs ir akmeņu laušana, mālu mīcīšana, grāvju rakšana. Pēdējais laiks iztīrīt galvu no domām, ka iespējams arī garīgs darbs un ka kādam tas vajadzīgs. Tādi uzskati pašlaik iespējami tikai uz Jupitera vai Mēneša, bet ne uz Zemes, kuras materiālā pamatā mēs turamies no matērijas veidotām kājām.»

— Labi! — es atsaku. Arī es esmu diezgan akmeņu laužis un skaldījis, diezgan grāvju izracis, pa kuriem tecēt skaidra ūdeņa straumēm. Mālu mīcīšanu esmu atstājis citiem, jo tie saduļķo ūdeņus un man nekā nav bijis pretīgāks par duļķi. Dzidrā ūdenī cilvēks var saredzēt savu seju, priecāties vai nobīties no tās. Duļķaina straume nerāda neko, tamdēļ to iemilējuši visi tie, kas mazliet kaunas no sevis, kas baidās sevis atklāsmes, kam tikpat duļķainas dvēseles. Duļķaina straume, kas nes visu pieteku netīros ūdeņus, var imponēt ar straujumu, brāžmainību un haotisko spēku, bet aizvien tā būs tikai primitīva dabas spēku trakošana. Tamdēļ tie, kam dvēselēs nav skaidrības alku un kuri ir tikai noārdītāji, par darbu uzskata tikai rupjās matērijas pārvarēšanu primitīvai dzīvošanai.

— Labi! — es saku. Mans darbs nav bijis tāds, kas dod ērtības dzīvošanai. Bieži tas bijis pat pašmocība — tas, no kā visi tik ļoti vairās. Un tomēr tas bijis darbs, kaut arī ne šodienai. Pārāk sīks es būtu bijis, ja savu darbu būtu darījis tikai šodienas dēļ. Šodienā ir pārāk mazs lielums, lai ar to mērītu cilvēku. Kas rītdienas un mūžības neredz, nav dzīvotājs, bet dzīvnieks.

Es prasīju savu darbu, tamdēļ eju sava likteņa ceļu. Ar cietu vīrestību tas jānoiet līdz galam. Varbūt tas pavērs vēl vairāk ciešanu kā līdz šim. Varbūt tas draudēs ar vajadzību dzīvības glābšanas dēļ riskēt ar dzīvību — gulties zem operatora naža. Dzīvošana ir vislielākais nezināmais, visne-

skaidrākā varbūtība. Bet tam, kas šīs pasaules esībā saistīts, nav izvēles. Viņam jāiet sava likteņa ceļš līdz galam — smejojies vai sakniebtām lūpām, atkarībā no tā, cik liels būs viņa dvēseles spēks visgrūtākā stundā.

Tā, mana ēna, mēs iesim savu ceļu, un tev nevajag vairs vaicāt: kas būs ar mums?

Jaunība un vecums

Jaunības iestāšanos noteic gadu skala. Tā nav izdomāta, bet zinātniski pamatota. Jaunības izbeigšanos pati skala var noteikt tik vispārinoši teorētiski. Jo dažs jau jaunībā ir vecs, bet cits nosirmojis vēl pārāk jauns. Cilvēka jaunību vai vecumu raksturo viņa garīgā rosme, un gadi ir tikai pulksteņa ciparnīca tiem, kas tai uzmet paviršu skatu. Lai gūtu pareizo priekšstatu, jāredz mehānisms, ko ciparnīca sedz.

Vecuma iestāšanos mazāk rāda cilvēka fiziskā daba. Vairāk to izteic gara sabrukums. Kad tas parādās skaidri jaunšamā veidā, cilvēkam atliek vienīgi doma par kapiem.

Jaunības neatņemamā priekšrocība tā, ka viņa var darīt visvairāk piedodamu muļķību. Protams, gan tikai civilizētā pasaulē, kur jaunību saprot. Vecumam līdzīgas muļķības nekad nepiedod, jo ko tad jaunība darīs, ja vecums tīkos tai atņemt viņas priekšrocības.

Daudzi nepamatoti vecumā apskauž jaunību. Tie ir no tiem, kas nekad īsti jauni nav bijuši, kas nav uzdrīkstējušies izlietot savas jaunības tiesības tad, kad viņiem to vajadzēja darīt.

Jaunības gaita ir skriešanās ar laiku, vecums — laika esības aizmirstāšana. Jaunība ir trauksme. Vecums — apvaldīts miers un gurda atcere par kādu skaistu skrējieni. Jo viss aizgājušais ir skaists, tāpēc ka tas vairs nekad nebūs.

Jaunam būt ir visu gribēt un varēt. Būt vecam — aizmirst visas iekāres. Jaunība ceļ sapņu pilis, vecums tās

noārda. Jaunība jūt, vecums domā. Jaunība ieiet mājā pa parādes durvīm, vecums iznāk ārā sētas pusē. Kad vecums pietuvojas agras bērnības stāvoklim, noietā distance no bērna līdz sirmgalvja vārgulībai nemaz nav tik liela.

Jaunībai telpa aizvien liekas par mazu, un tai ir milzīgas ekspansijas tieksmes. Vecums mīl ieslēgties iespējami lielākā šaurībā, un plašums to baida. Jaunība grib maldīties, vecums atvaira ikvienu maldu kā savam stāvoklim nepiemērotu. Jaunībai pieder visas zvaigznes, vecumam nevienas.

Vistraģiskākais stāvoklis un lielākie pārpratumi dzīvē sākas tad, kad vecums negrib atzīt jaunības tiesības un nespēj atskārt vietu, kurā to nolīcis laiks. Kad vecums sāk mērot jaunību ar savu, jau nolietoto, mēru. Jaunam neviens neprasa laiku, kad tas atnāk. Vecam jāzina laiks, kad tam jānoiet no dzīves skatuves. Vislielākā māksla ir prast laikā nomirt.

Ir jābūt jaunam, lai kādreiz varētu kļūt vecs.

Cilvēces nelaime ir ar godkāribu slimojošie veci.

Valdnieki un valdāmie

Visos laikos pastāvējušas un dzīvi veidojušas divas cilvēku šķiras: valdnieki un valdāmie. Pirmie bijuši arhitekti un apmetuma veidotāji; otrie — mūrnieki un māls. Pirmie bijuši dārznieki, otrie — apgriežamie un potējamie kociņi. Pirmie — ielu bruģētāji, otrie — akmeņi, pār kuriem aizbraukt valdītāju ratiem. Pirmie — aktieri teātra izrādē, otrie — skatītāji. Pirmie — mūļu dzinēji, otrie — mūļi. Tamdēļ valdniekiem kā valdīšanas simbolu un rīku aizvien vajadzējis cieši turēt rokā kādu lietu, kas izteikusi valdnieka pārākumu vai spēku: cirkuli, nazi, āmuru, balagāna turētāja zvaniņu vai cietu un garu rīksti. Un ne vien turēt, bet prast laikā un vietā lietot.

Valdniekiem nekad nav prasīti nekādi tikumi, bet viņu netikumi apbrīnoti un izvērtušies pat par atdarināšanai pie-

ņemamām normām. No valdāmiem prasīta vienīgi paklausība, un labākais valdnieks bijis tas, kas valdāmo galvās spējis iedzīt atskārtumus par paklausības vajadzību. Ja viņš to panācis ar nežēlību, viņu dēvējuši par lielu; ja ar viltību — par gudru. Vislielākā gudrība aizvien bijusi un ir — radīt ilūziju, ka valdāmie paši sevi valda. Tad tie vismaz fantāzijā jūtas mazliet līdzīgi valdniekiem un spiež uz paklausību tos sev līdzīgos, kuriem galvās taisās ieperināties dumpības gars.

Valdnieki aizvien piedzimst svaidīti savam uzdevumam. No nesvaidīto rokām ātri izslīd valdīšanas atribūti, viņu valdnieku burvība zūd, un tie pārvēršas par valdāmiem. Ists valdnieks līdz galam patur valdīšanas spēju — vienalga, kā, ar viltu, nežēlību vai intrigu spēli. Pat varu zaudējis un palicis tikai par dekoratīvu aizsegu patiesiem valdītājiem, viņš valdāmo apziņā aizvien būs valdīšanas simbols. Jo arī valdīšana var būt simboliska: valdāmiem nepieciešama apziņa par valdītāja dievišķo dabu, un to nedrīkst izpostīt. Kur šī apziņa zūd, sākas haoss, jo līdzīgi valdītājiem izvirst arī valdāmie. Samēram aizvien jābūt, un nostabilizēt kaut ko, kura līdzsvars izpostīts, ir ļoti grūti. Dzīvē nekad nav iespējams stāvoklis, kur esību regulētājs spēks pārstātu pildīt savus uzdevumus. Ja viens valdnieks kā regulators vairs neeksistē, viņa pienākumus uzņemas cits.

Pirmais valdnieks bija viena persona, ar vienu galvu un vienu gribu. Pieaugot valdāmo skaitam, pieaudzis arī atsevišķo kādā vietā valdošo valdnieku skaits, kļuvis daudzgalvains un daudzgribīgs. Pie tāda stāvokļa valdītāju dažādās gribas jākoordinē vienā kopējā gribā, kuru tad uzspiež valdāmiem kā nemaldīgu gribu, jo tā ir labāko un gudrāko cilvēku kopējiem spēkiem kopēji atrasta. Šāda kopēja griba nereti pat šķietas labāka esam, jo pūļa laikmetā arī valdītāji kļūst pūlis, līdzīgi valdāmam pūlim.

***MANAS MĀTES ATMIŅAS PAR
JĀNI SUDRABKALNU**

Uzvārds Peins cēlies tā: kad visiem doti uzvārdi, tad Jānēnu saimnieks, lepnī gērbies, aizgājis uz muižu — uzvalks un zābaki. (Citiem vīzes un piebaldzēnu apgērbi.) Tad lielskungs teicis: «Tu sauksies Jānēnu Feinais.» Pamazām Feinais tautas mutē pārvērtās par Peinu.

Arvīds Peins, pseidonīms Jānis Sudrabkalns, tātad bija manas mātes māsasdēls un arī viņas krustdēls. Mana māte Arvīdu sauca par Ārīti, ļoti mīlēja un žēloja. Arvīds bērnībā bijis labi attīstīts, ļoti prasīgs bērns, agri sācis iet kājām un runāt. Ja ko bijis iekārojis, nav viegli atlaidies un prasījis un raudājis, kamēr dabūjis. Ja kāds, kas viņam nepaticis, gribējis apmīlot, viņš turējies tam pretim abām rociņām, bijis kluss un domīgs, nav čalojis, kā bērni parasti to dara. Inčukalnā, kur toreiz Arvīda tēvs bijis krodzinieks, nākuši arī toreizējie muižas darbinieki, tuvs draugs bijis Doku Atis, kurš bijis arī Arvīda krusttēvs.

Arvīda tēvam bijis augstprātības un piebaldzēnu tirgotāju gars, tādēļ arī apmainījis skolotāja darbu pret krodzinieka. Arvīda tēvs dzērājus nav cietis. Mana māte stāstīja kādu gadījumu.

Rīgā no ārzemēm bijuši atvesti ļoti dārgi un skaisti zvēradas kažoki un cepures. Inčukalna lielskungs arī aizbraucis un gribējis nopirkt, bet izlēmis, ka priekš viņa par dārgu.

⁵¹ Irma Lange — Jāņa Sudrabkalna māsiņa. Viņas māte ir Sudrabkalna mātes Annas Peinas (dzim. Ozoliņa) jaunākā māsa Marija Zariņa (dzim. Ozoliņa).

Pievakarē, mājā braucot, ieraudzījis, ka otrās klases vagonā viņam pa priekšu iekāpj kāds slaids kungs jaunā zvērādas cepurē un kažokā; viņš to panācis un ieraudzījis, ka tas viņa krodzinieks, un tad teicis: «Ko es nevarēju atļauties, to varēja mans krodzinieks.»

Kad Ārītim bijis otrais gads, tēvs dēlu ņēmis klēpī, kad lasījis avīzi, žurnālu vai grāmatu, rādījis viņam lielos burtus. Arvīds ļoti nopietni vērojis un vēlāk dienā paņēmis laikrakstu, pielicis pirkstiņu pie burta un jautājis, kā to sauc, tad atsēdies uz sava sarkanā samta soliņa un sēdējis pa pusstundai, skatīties žurnālā vai laikrakstā parādītajā burtā. Tā Arvīds visu ziemu jautājis burtus un pavasarī, sēdēdams uz soliņa, turējis ar abām rociņām laikrakstu, kustinājis lūpas, it kā lasītu, un tiešām, kad reiz bijis atnācis Doku Atis, Arvīds paņēmis laikrakstu un sācis lasīt, bet Arvīda tēvs teicis: «Mans dēls būs ievērojams cilvēks.»

Arvīda māte nomirusi, kad viņam vēl nebijuši pilni trīs gadi. Mana māte aizbraukusi 17. maijā uz krustdēla dzimšanas dienu, tad jau ļoti raustījies valodu. Tēvs teicis, ka nezin, no kā tas gadījies.

***Manas atmiņas par Jāni Sudrabkalnu**

Neatminos, kurā gadā, bet atminos, kā mana māte raudāja un teica, ka manam brālēnam Ārītim nomiris tēvs, brauca uz bērēm, bet to atminos neskaidri. Pēc bērēm mana māte teica, ka Arvīds pa skolas brīvlaikiem dzīvošot pie mums, viņš ejot kaut kur tālu skolā.

Brālēns nu ir atbraucis. Mana māte saka, viņš ir bāra bērns, un tas manā izpratnē ir kaut kas sevišķs. Viņam ir daudz grāmatu, un man viņš liekas ļoti liels. Man jāskatās uz augšu, ja gribu viņam sejā ieskatīties. Viņš runājas ar mānu lielo brāli, mani nemaz neievēro (viņš 11 gadus vecāks par mani). Ēd viņš pie pirmā galda, kopā ar tēvu un jaunskungiem (kancelejas darbiniekiem).

Mans tēvs bija Drabešu un Rāmuļu pagasta darbvedis un arī Cēsu krājaizdevu biedrības kasieris — ļoti aizņemts. Kad piektdienās tēva nav mājās, es ieskrienu kancelejā, jaunsungi ar mani runājas, pat paucina, bet lielais brālēns pat neatbild. Es gribu parādīt viņam savas mīļās lelles, bet viņš neievēro, liekas neredzam. Es nobēdājusies — nu ciemos pie mums ir atnākušas kādas attālas mana tēva radnieces, četrpadsmit, piecpadsmit gadus vecas meitenes, un es viņām stāstu, cik lepns mans brālēns un ka viņš mani nemīl. Viņas saka: kad tēvs, jaunsungi un Arvīds apsēdīsies pie vakariņu galda, lai es veicīgi iekāpju Arvīdam klēpī, apķeros ap kaklu, noskūpstu un saku: «Ak, mans mīļais brālēns.» Kā māca, tā arī izdaru, brālēns mani izbīdā no klēpja un saka: «Tā nu gan būs traka meita, gluži maza un jau puišiem kaklā karas.» Tanī brīdī ienākusi arī mana māte un, redzējusi un dzirdējusi visu notikušo, saka: «Ir gan dumjš, tik liels puisis un tā runā par mazu bērnu.» Es nesaprašanā, sarūgtināta raudu.

Gaida Ziemassvētkus, visu mazgā, spodrīna, cep piparraušus, būs eglīte un ciemiņi. Atbrauc Inčukalna onkulis ar medus rāmjiem, pasakgrāmatām. (Mēs ar Valdemāru vēl lasīt neprotam, bet zinātkāri esam.) Atbrauc grosamma un grospapa, viņa atved pīrāgus un dzeltenmaizi, un nu visa māja smaržo pēc svētkiem un klusa prieka. Mēs esam vidus istabā, jaunās drēbītēs saģērbti, un grosamma sēž, un mēs esam nometušies uz celišiem pie viņas un atspiedušies uz klēpja viņai, un viņa stāsta par zvaigzni, kas atmirdzējusi nakts tumsībā, par Kristus bērnu utt. Mēs klausāmies aizrautīgi, un grosamma zina tik daudz notikumu, varbūt leģendu un teiku, viņa nekad nemelo — mēs ticam viņai.

Tad atskan Arvīda balss: «Kā nu gan liels cilvēks maziem bērniem var stāstīt tādas muļķības.» Mēs atmostamies no nedzirdētā stāsta varas. Arvīds aiziet, bet grosammai acis kļūst mitras. Mēs nevaram un nevaram saprast, kā Arvīdam tik skaists stāsts nepatīk.

Tad mūs aizved pie grosammam, un Arvīds ir skolā un

brīvlaikā Piebalgā pie tēva radiem. Man ir atradies trešais brālis. Pēc tam atkal Arvīds ir mūsmājā. Mans tēvs negrib dot naudu priekš Arvīda, un tā mātei ar asarām vienmēr jāizlūdzas no tēva. Arvīds ir prasīgs un grib savu istabu, un atkal manai mātei lielas runas un lūgšanās, kamēr tēvs piekāpjas. Mēs atbrīvojam Arvīdam gulāmistabiņu, mums paliek divas istabas. Kad mans mazais brālītis sāk čāpot un saplēš manas rotaļlietas un lelles, māte izkaulē, lai Arvīds atļauj, kad beidzu spēlēties, savas mantiņas ienest viņa istabā. Man jāpiekļauvē, un tad Arvīds atslēdz durvis, bet, kad mantiņas kaktiņā noliktas, es ārā vis tik ātri nenāku, sēžu zemē pie savām rotaļlietām un skatos, ko brālēns dara. Viņš lasa, bet pa lielākaļ daļai raksta, uzrakstīto pārlasa un saburzna, tas nu man šķiet nepareizi, un es to saku. Jauns-kungi arī raksta, bet nekad uzrakstīto nesaburzna un nesa-plēš, viņi pat, kad es lūdzu, iedod man papīri, bet Arvīds neliekas ne zinīs. Reizēm es sēžu zemē un brālēns zīmē un reiz iedod papīri, kur uzzīmējis mani, nu gan esmu prie-cīga. Arvīds arī labi zīmēja.

Mums bija kaķis Miks, liels, strīpots pelēcis. Kad Arvīds vakaros iet gulēt, viņš Miku ienes pie sevis. Tā katru va-karu. (Naktī Miku izlaiž pa kaplogu.) Miks mūsmājā ir vie-nīgais Arvīda draugs, bet tad vairs Arvīds nenes pie sevis. Mana māte, mainīdama veļu Arvīda gultai, pajautājusi, kā-pēc viņš Miku vairs negribot. Viņš teicis, ka Miku viņš apmīlojis un guldījis sev uz krūtīm. Un reiz, kad viņš aiz-midzis, galvu atliecis, Miks ieraudzījis asinsvadu pie kakla pulsējot, uzlēcis un saskrāpējis kaklu ar saviem asajiem nagiem.

Mēs jau bijām paaugušies un, kad neviena nebija iekšā, kļauvējām un lauzāmies pie Arvīda ar savām grāmatām, ābecēm un bilžu grāmatām. Tad Arvīds atrakstīja manam tēvam, ka skolas brīvlaikā mājā nebrauks, bet dzīvos turpat internātā, un lūdza, lai tēvs aizsūta viņam skolas un inter-nāta naudu nākošajam semestrim. Mans tēvs arī naudu aizsūtīja.

Pēc kāda laika tēvs saņēma paziņojumu no skolas direktora — ja mans tēvs savam aizbildināmam skolas naudu nesamaksāšot, to izslēgšot no skolas, un lai braucot izrunāties, jo zēns nepiedienīgi uzvedies un izrunājies. (Skolas naudu iztērējis, braukādams pa teātri un operu, un nopircis daudz grāmatu, bez kurām, kā saka, varētu pilnīgi iztikt.)

Nu Arvīds atbrauca uz pastāvīgu dzīvi pie mums. Tad manai mātei bija daudz nedīgu un asaru ar savu māsasdēlu. Visam pāri bija savilkušies tumši mākoņi.

Reizēm Arvīds bija tā apvainojies, ka nenāca nemaz ēst, mans tēvs ar viņu nerunāja. Māte klauvēja un lūdza, lai nāk ēst, dažreiz arī ēdienu iekšā nesa, citreiz es pat savas lelles nedabūju. Tad tēvs bija pateicis Arvīdam, ka šim jāiet kancelejā rakstīt katru dienu divas trīs stundas, jo viņam esot ļoti daudz darba, bet Arvīds atbildējis, ka rakstīt viņš neies un par skrīvelpalīgu viņš nepaliks, ka mans tēvs ir vecs skopulis. Tēvs pateicis, ka tādu lielu slaistu viņš neuzturēs, ka viņam pašam četri bērni un rūpju papilnam. Māte raudāja, lūdzās un mēģināja samierināt abus stridniekus. Māte lūdza, lai drusku iet palīdzēt kancelejā, bet Arvīds — tad jau labāk pie pirmās egles pakārties. Visi nu bija sadrūmuši, īgni, māte ēdienu Arvīdam nesa viņa istabā. Bija piektdiena, nezinu, vai pirmā pēc strīda, tēvs Cēsīs, māte un mēs, kā parasts, priekšistabā pie loga, māte lāpās, mēs nu jau cītīgi sākam lasīt. Paveras Arvīda istabas durvis, un Arvīds saģērbies nāk ar saviem čemodāniem un nevērīgi, nervozi sniedz mātei roku un saka: «Es aizbraucu uz Piebalgu pie tēva radiem, pēc pārējām mantām atbrauks vēlāk.»

Par Arvīdu neviens vairs nerunāja. Mātei bija viņa žēl, un tomēr, runājoties ar Inčukalna onkuli, viņa teica, ka Arvīds ir savādnieks un nepateicīgs.

Laiks traucās uz pavasara pusi, pilēja palāses. Bija pagājušas divas vai trīs nedēļas, kamēr Arvīds bija prom. Bija atkal piektdiena, uz Lieldienām bija nolemts iet atpakaļ guļamistabā, kur pēdējā laikā bija dzīvojis Arvīds. Mēs

esam atkal priekšīstabā un skatāmies — gar stūri kāds brauc mazā zirdziņā, divi sēž kamanās — un taisni pie mūsu durvīm. Pie sērmūkšļa piesien zirdziņu, un mazs večuks izkāpj un nāk taisni uz mūsu durvīm. Otrs, lielākais sēdētājs, nemaz uz logu pusi neskatās. Večuks zinoši pieklauvē un tūlīt nāk iekšā, un saka: «Labdienas, jums atvežu Ervi Peina puiku, vai viņš drikst nākt iekšā?» Večuks runā tik savādi, ka mums nāk smiekli. Lai nāk, saka māte. Arvīds ienāk tāds kaunīgs un neērts, sniedz mātei roku un arī mums. Abi aiziet uz guļamistabiņu, un māte paliek tur ilgi. Arvīds raudājis un arī māte, viņš teicis, ka ilgi nepaliks, drīz dabūs darbu Rīgā, ka drīz tiks iespiests viņa dzejolis, varbūt vairāki. Māte pielūdz tēvu, lai nekā nesaka, ka drīz Arvīds brauks uz Rīgu un pelnīs pats.

Paiet vēl labs laika sprīdis, kad nu Arvīdam jābrauc uz Rīgu. Jāšūn jauns uzvalks. Tēvs domā, ka vajaga šūt no pusvadmalas, Arvīds negrib, beidzot dabū pīrkt uzvalku un tiek aizvadīts uz Rīgu. No Rīgas atsūta kādu žurnālu vai laikrakstu, kur nodrukāts viņa dzejolis, visi lasa un brīnās — nav kā citiem dzejniekiem, nav arī kā tautasdziesmas.

Pēc kāda laika atnāk mātei vēstule, kurā lūdz atkal naudu. Tēvs dusmīgs. Nelīdz arī mātes asaras, tad māte iet kancelejā, kur ir arī jaunskungi, un prasa naudu. Tēvs pārskaities paķēris naudu un nosviedis uz grīdas. (To gadījumu vēl nesen atstāstīja viens no kancelejas darbiniekiem. Pēc naudas saņemšanas viņš manai mātei atsūtīja pateicības vēstuli, kuru apmēram 1956. gadā līdz ar diviem fotouzņēmumiem nodevu viņam — viens kopā ar tēvu, otrs ar sunīti.) Tomēr pēc kāda laika Arvīds atkal dzīvoja mūsu guļamistabiņā.

Tad Āraišu draudzes skolā bija jauns skolotājs atnācis — Oto Zariņš, komponista Mārgera Zariņa tēvs. Draudzes skola atradās turpat pāri šosejai aiz Kungu sila, neliela meža, apmēram vienu kilometru no pagastmājas.

Jaunais skolotājs ar savu kundzi kādā sestdienas vakarā bija atnākuši iepazīties ar maniem vecākiem, jo skolai un

pagastmājai bija tuvi sakari sabiedriskā dzīvē, un pie pagastmājas bija arī biedrības māja — tautas nams. Uzzinājuši, ka pie mums mitinās jaunais dzejnieks Jānis Sudrabkalns, skolotāja Peina dēls, viņi ļoti vēlējās ar viņu iepazīties. Tad nu mana māte klauvēja pie Arvīda durvīm un lūdza, lai Arvīds viņu ielaiž. Māte lūdza, lai Arvīds uzģērbjas un nāk iepazīties ar jauno skolotāju, bet Arvīds: «Man nenāk ne prātā ar katru mietpilsoni iepazīties.» Māte iznāca un skumji teica, ka Arvīds jūtas slims.

Kaut gan Arvīds dzīvoja, strādāja Rīgā, tomēr pa reizei mitinājās mūsmājās.

Reiz saslimis grospapa — vectētiņš un ļoti vēlējies satikt savu mazdēlu, bet Arvīds — man visi veči tādi paši grospapas.

Drabešu muižas ganu puika uzzinājis, ka pie mums tāds jauns dzejnieks. Atnāca un gribēja satikt Arvīdu un dabūt padomu, kā izmācīties par skolotāju, ja līdzekļu nav, bet Arvīds pateic: ar kuru katru ganu puiku viņš neiešot sarunāties.

Arvīds vienmēr likās sadrūmis, domīgs, noslēgts sevī — mazrunīgs varbūt tādēļ, ka raustīja valodu. Bet vecumpusē, kad viņš vienu vasaru dzīvoja Drabešu ciema «Cecilišos», bija runājies un sadzēris ar turienes večukiem.

Kad mana māte uzkopa istabu un mainīja gultas veļu, tad Arvīds ar manu māti sarunājies un reiz pat jautājis, kā viņam kā dzejniekam saukties: Sudrabkalns vai Brusubārda. Māte teikusi: «Par Brusubārdu gan nē, tas jau akurāt kā Blusubārda.»

Arvīds ar mani arī nesarunājās, lai gan es jau gāju skolā. Var būt, ka Arvīds bija dzirdējis, kā mēs spēlējamies. Viens bija mana māte, otrs Arvīds, un tas raustīja valodu. Ja pieaugušie to dzirdēja, tad mūs sabāra un māte teica, ka tā esot slimība un nedrīkstot tā māzoties, slimība varot ķert pašus. Tad jau tēlojām visu, ko bijām redzējuši, gan ārstu, gan lektoru, kurš runāja uz katedras, visu vakaros atdarinājām.

Tad Arvīds aizbrauca atkal dzīvot uz Rīgu. Mana māte viņu reizēm pieminēja un apraudājās. Sarunājoties Arvīds 1957. gadā man teica: «Jā, manai krustmātei bija dzīva, atsaucīga sirds.»

Mans tēvs ap 1930. gadu Iekšrīgā gājis pa ielu, un nāk pretim Arvīds ar vēl otru jaunieti, sasveicinājies, bijis ļoti laipns, saucis manu tēvu par onkuli un iepazīstinājis ar savu biedru. Teicis: «Jauns rakstnieks, dzejnieks Pāvils Rožītis.» Tā laipni šķīrušies. Bet gar otru stūri atkal abi pretī. Tēvs īsti nesapratis, ko puikas vēlas, bet, tā kā bijis pusdienas laiks un pašam arī gribējies ēst, tad visi gājuši pusdienās, varējis redzēt — abi krietni izsalkuši.

Bija sācies Pirmais pasaules karš, arī Arvīds bija noņemts karā, un nu viņš atkal atbrauca pie mums. Mana māte nu vadīja viņu karā, asaras slaucīdama, līdzdodama gan zeķes, gan cimdsus un siltu veļu. Brālēns nu bija laipns, tomēr mazrunīgs, atvadoties sniedza roku arī mums, bija sirsnīgs. No armijas sāka pienākt manai mātei vēstules. Rakstīja — izmācījies par feldšeri un viņam klājosies grūti.

Uz armiju Arvīdam tika sūtītas paciņas ar produktiem, kuras gan viņš saņēmis pustukšas. Vienu vēstuli vēl atradu pēc mātes nāves. Tur bija rakstīts: «Mīļā tante, mēs bijām ielenkti mežā, purvā, kur nevarēja piegādāt ne cilvēkiem, ne zirgiem pārtikas, zirgi grauza kokiem mizu un ēda skujaš, bet cilvēkiem vēl grūtāk. Kā gan es ilgojos nomazgāties siltā ūdenī, pārgulēt tīrā gultā, pasēdēt siltā istabā un parunāties ar kaut cik garīgi tuviem cilvēkiem.» Arvīds nu saprata arī manus vecākus, taupīgus, strādīgus darba cilvēkus. Māti gan nevarēja saukt par taupīgu vārda īstā nozīmē.

Kad dienas gāja uz pavasara pusi, bet ziema vēl bija dziļa un dziļi sniegi, Arvīds atbrauca atvaļinājumā no armijas uz vienu nedēļu. Viņš bija pārvērties, bija laipns, sasveicinoties sniedza visiem roku. Ar māti viņš sarunājās stundām ilgi, stāstīdams par kara notikumiem, šausmām un cik ļoti viņš vēlas miera, klusuma.

Arvīds atkal aizgāja karā. Pēc kara Arvīds dzīvoja Rīgā un pie mums atbrauca vēl reizi pavasarī, varbūt tā bija Vasarsvētku sestdiena. Es jau gāju ģimnāzijā, brālis Vol-demārs pirmo gadu skolotāju institūtā (Par manu brāli Vol-demāru Mārģeris Zariņš raksta savā «Optimistiskā dzīves enciklopēdijā» un 1967. gadā «Karogā»). Mēs visi bijām jauni, sapņi, ilgu un nemiera dzīti, vēl lielās dzīves maldu, veiksmju un nemiera, neveiksmju neskarti, un visapkārt mums plauka, raisījās un smaržoja. Pievakarē mēs klidām cauri Inķēnu silam uz Amatas krastiem, un katram mums bija sava doma, savs sapnis, kurš spārnos pretīm ritdienai uz saules pusi.

Tā bija pēdējā reize, kad Arvīds pie mums ciemojās. Tikai kopš 1958. gada, kad es kļuvi invalīde, viņš man palīdzēja — biju viņa apgādībā, viņa rūpestu lokā.

1983. gada rudenī

RLMVM, inv. № 376398.

ELZA RUDENĀJA

KĀDU ES ATCEROS JĀNI SUDRABKALNU

Sudrabkalns ir manas jaunības dzejnieks. Viņa dzejas aizrautīgi lasījām, mācījāmies no galvas, par tām runājām, tās apspriedām. Liels notikums bija Sudrabkalna miniatūru krājuma «Viena bezdelīga lido» iznākšana. Tas bija kaut kas neparasts un jauks, līdz šim nebijis un apvija oreola gaismu dzejniekam. Sudrabkalna dievināšana turpinājās, arī man strādājot muzejā. Siki apgūstot novadu, tā kultūras dzīvi un laudis, uzzināju, ka Sudrabkalna dzīve saistās arī ar Madonas novadu. Viņš gadsimta sākumā mēdzis ciemoties pie sava drauga skolotāja Augusta Ģiezena Viesienas skolā un pavadījis turpat arī visu vasaru. Ar sajūsmu devāmies uz Viesienas, tagadējo Gaiziņkalna skolu, ieguvām gan nedaudz ziņu, apskatījām klasi, kurā toreiz bijusi iekārtota dzejnieka istaba, izstaigājām takas un birzvalu, kurā dzejnieks mīlējis staigāt.

Jaunības jūsmu nespēja dzēst arī tas, ka dzejnieks bija kļuvis komunistis un rakstīja ideoloģiskus, gaužām nesudrabkalniskus dzejoļus.

Jaunības jūsma lika ņemt divriteni un doties uz Jaunpiebalgu — «Pa Sudrabkalna pēdām». Tika pabūts skolā, Zelta krogū, Nesalītes upītē nomazgāti ceļa putekļi.

Tiešie sakari ar dzejnieku sākās piecdesmitajos gados. Madonas kultūras namā bija jauna, jūsmīga direktore Vija Majore, arī liela Sudrabkalna dzejas cienītāja. Tuvojās dzejnieka 60 gadu jubileja 1954. gadā.

Ar Viju Majori nolēmām, ka būtu jauki šo jubileju atzīmēt arī Madonā. Mans uzdevums bija vienoties ar dzejnieku par šo lietu un lūgt viņu piedalīties.

Drebošu sirdi devos uz Rīgu sameklēt dzejnieku. Viņš saņēma laipni, tomēr bija noraidošs. Atgādināju viņam Gaižkalna vasaru. Laikam viņš ar savu jūtīgo dvēseli nojauta manas patiesās jūtas un apsolījās braukt. Pat pasākuma dienu izvēlējāmies — 1954. gada 16. maiju, dienu pirms istās dzimšanas dienas.

Bija jānoorganizē arī koncertbrigāde sarīkojumam. Labprāt atsaucās mani draugi aktrise Alma Ābele, komponists Arvīds Zilinskis un soliste, mūsu novadniece Dagmāra Kūpce. Ievadvārdus teikt apņēmās skolotāja dzejniece Adīna Ķirškalne.

Es ar savu uzdevumu nu biju galā. Vijai bija jā rūpējas, lai kultūras nama zāle pieņemtu svētku izskatu. Kopīgi uzsākām rūpēties, lai zāle būtu pilna. Veicās labi. Skolas apsolīja sūtīt bērnu delegācijas ar ziedu sveicieniem.

Kultūras namu rotāja zaļas, smaržīgas bērzu meijas. Tā kā mākslinieku brigāde bija draugi, mākslinieki ieradās jau priekšpusdienā pie manis Lazdonā «Saulgriežos». Ar viņiem reizē arī jubilārs. Pavadījām jauki saulaino maija dienu. Sudrabkalns diezgan noteikti paziņoja, ka uz skatuves nesēdēšot, ne arī zāles priekšā. Viņš sēdēšot pirmā rindā, kopā ar pārējiem. Vienojāmies.

Pēc pusdienām mākslinieki atpūtās. Abas mākslinieces un komponists istabā, Sudrabkalns vēlējās gulēt šķūnītī — sienā.

Pēc dienvīdus atpūtas Alma Ābele devās uz šķūnīti saskaņot ar dzejnieku programmu. Abi sēdēja uz šķūniša sliekšņa un runājās. Sarunas samezglojās, kad Ābele minēja, ka runāšot arī miniatūru «Raiņa gatvē». «To nu gan ne!» satraukts iesaucās dzejnieks. «Kāpēc tad ne?» pārsteigta jautāja māksliniece. Tur viņš esot tā nelāgi rakstījis, ka esot noguris kā piectūkstoš vergu. Ābele nevarēja saprast. Viņa tomēr miniatūru runāšot. To nekādā ziņā nedrīkstot —

satraukts un gandrīz dusmīgs, sarkaniem plankumiem vaigkos un kailajā pakausī, pretojās dzejnieks. Kāpēc Ābele neesot paredzējusi viņa ideoloģiskos dzejoļus? Katrā ziņā vajagot runāt «Padomju cilvēku»! Obligāti! Situācija bija saspringta un nepatīkama, jaukais noskaņojums bija zudis. Es, redzēdama savu dievināto šādā man nesaprotamā situācijā, biju pārsteigta un vilusies.

Strids beidzās ar kompromisu. Ābele no «Raiņa gatves» neatteicās, bet dzejniekam par prieku apsoliņās runāt arī «Padomju cilvēku». Jaukais dienas noskaņojums tomēr bija sabojāts visiem.

Ar bažām gaidīju vakaru — kā nu būs? Ļoti jauki! Zāle apmeklētāju pilna līdz pēdējai vietai, arī balkons. Ieējot vasarīgajā zālē, dzejnieku sveica skolēnu «gatve» ar ziediem rociņās. Varēja vērot, ka dzejnieks ļoti samulsis. Tālākā vakara norise bez sarežģījumiem.

Ķirškalne dziļi un iejutīgi runāja par Sudrabkalna dzeju un viņa vietu latviešu literatūrā. Neaizmirstamais Almas Ābeles Sudrabkalna dzejas sniegums darija dzejnieku jo tuvu klausītājiem. Jauks bija D. Kupces un A. Zilinska sniegums. Beigās apmeklētāju un skolēnu ziedu sveiciens. Dzejnieks jutās no sirds aizkustināts un klausītāji tāpat.

Kā Alma Ābele stāstīja, abi ar dzejnieku uz Rīgu braukuši vienā mašīnā, visu ceļu klusēdami, atvadoties Ābele teikusi:

«Kur saldu nu pret sūru mij,
Tad ņem par labu, kā nu bij.»

Sasalums starp abiem turpinājās. Mēs, Sudrabkalna cieņitājas, starp tām arī Alma Ābele, atzinām, ka «arī uz saules ir plankumi». Sirds sāpēja ļoti. Bet labi vien bija redzēt viņā arī šo šķautni.

Kaut gan mazais incidents starp abiem māksliniekiem skāra sāpīgi, no šīs dienas turpinājās un kļuva ciešāka saikne starp mums. Sudrabkalnu vairs neuztvēru kā glorificējamu, bet gluži parastu cilvēku. Tomēr dzimšanas dienā

viņu apsveikt bija prieks. Dažreiz devos uz Rīgu ar pūpolu sauju vai kļavziedu pušķi rokā, ko turēju augsti paceltu, lai tramvajā nenotrauktu ziedus. Šajās reizēs jutos neērti, un, kautri pasniegusi savu ziedu pušķi, devos projām. Dzejnieks par šiem sveicieniem bija no sirds priecīgs.

Kopā ar Mirdzu Ķempi reizēm apciemojām Sudrabkalnu viņa mītnē Mežaparkā. Šajās reizēs dzejnieks paškritiski vērsās pret sevi, apzīmēdams sevi par glēvu un bailīgu. Mums vēlāk, savā starpā ciemošanos pārrunājot, likās, ka viņš ir psihiski slim. Reiz viņš sacīja: «Nezin, ko nu būšu izdarījis, Pelše uz mani tā savādi paskatījās!» Mēs smējām, bet Sudrabkalns bija ļoti nelaimīgs, berzēja galvu un kļuva gluži sārts.

Runājot par Sudrabkalnu, nevar nepieminēt Mirdzu Ķempi. Abus dzejniekus saistīja dziļa, skaista draudzība. Savstarpējie apciemojumi nenotika visai bieži, bet notika bieža sarakste. Sevišķi čakls rakstītājs bija Sudrabkalns. Viņš mīlēja rakstīt uz īpaši izmeklētām mākslas kartītēm. Dažreiz, tikko vienu aizrakstījis, mājās pārnācis, sāka meklēt otru. Bija dienas, kad atnāca trīs tādas vēstules. Dzejniekam gribējās dalīties ar draudzeni.

Bet reiz šī draudzība stipri sagriļojās, un tas atkal notika mūsmājās, «Saulgriežos». Tikko biju iegādājusies jaunizdoto Sudrabkalna darbu izlasi. Intereses dēļ biju paņēmusi agrāk izdoto izlasi, lai salīdzinātu, vai ir visi tie paši vai kaut kas izmests.

Gluži nejauši, lasot dzejoli «Lāčplēsis», atradu, ka tas pārlabots atbilstoši laikmetam. Labojumus atradu arī daudzos citos darbos.

Tieši tanī pēcpusdienā mūsmājā ieradās Mirdza Ķempe. Viņa mani atrada, lasot Sudrabkalna grāmatas. Nevarēju nociesties, nepasacījusi, ka Sudrabkalns ir labojis savus darbus. «Nevar būt!» iesaucās dzejniece. — «Irl!» — tā es. — «Rādi šurp!» — dzejniece. Noliku viņai priekšā abas grāmatas ar «Lāčplēsi». Ķempe lasīja un salīdzināja un kļuva ik brīdi niknāka. «Nu es tam Lāčplēsim sadošu!»

sašutusi teica dzejniece. No šīs reizes Sudrabkalns mūsu sarunās tika dēvēts par Lāčplēsi. Laikam tas, ka Sudrabkalns zināja par manu draudzību ar Mirdzu Ķempi, viņu pamudināja uz atklātību vai arī tas, ka viņš ciemošanās reizē sauca mūs par savām draudzenēm.

Zēlabainā balsī, gandrīz raudādams, viņš stāstīja, ka Mirdza Rakstnieku savienībā cilvēku klātbūtnē ņēmusies viņu rāt. Varbūt viņš atteikšoties arī no Staļina prēmijas. Viņš meklējis glābiņu blakus istabā, bet viņa arī tur viņam pakal un turpinot savu. Savu bēdu stāstu nelaimīgais Sudrabkalns nobeidza vārdiem: «Viņa mani ienīst, bet, saprotiet, viņa man ir nepieciešama! Es nevaru bez viņas dzīvot!»

«Mirdza, beidz taču to Lāčplēsi lamāt! Tu taču viņu dzen galīgā postā!» teicu dzejnieci, atstāstot Sudrabkalna izmisīgo stāstu. Dzejniece tikai smējās, lai pamocoties vien. «Viņš jau arī man nepieciešams, es jau arī bez viņa nevaru dzīvot,» smējās dzejniece. «Labi, es viņu vairāk nelamāšu, es viņu ignorēšu!» apņēmīgi noteica dzejniece.

Atkal otrreiz man nācās noklausīties Sudrabkalna bēdu stāstu par to, kādas ciešanas viņam sagādājis Mirdza. Viņa izturoties tā, it kā viņš tur nebūtu un tā viņu neredzētu. Viss tas esot briesmīgi. Mirdza par šo bēdu stāstu tikai smējās, lai nu Lāčplēsis pamocoties vien. To viņš esot pelnījis. Tā tas turpinājās vairāk nekā mēnesi. Beidzot dzejniece kādu pēcpusdienu teica: «Brauksim pie Lāčplēša! Pietiks viņu mocīt!» Pa ceļam dzejniece iegādājās skaistu rožu pušķi, un devāmies uz Mežaparku. Ak, cik Sudrabkalns bija laimīgs un priecīgs. Mums arī bija liksmi. Kā parasti, sarunas skāra arī viņa personu. Viņam liekoties, ja nu viņš esot kļuvis partijas biedrs, ieņemot amatus CK un AP, saņemot apbalvojumus, viņam esot kas jādod pretim. Pārprasta, slimīga padevība! Sudrabkalns mēdza savus viesus, vismaz viesnās pacienāt ar garšīgu importa vīnu un apdāvināt grāmatām. Viņš bija tik apburošs mājastēvs, ka ar savu jaukumu aizdžina agrāk dvēselē uzkrājušos nepatiku un rūgtumu.

Vasaras Sudrabkalns mēdza pavadīt Sprundās — Svētiemā. Reiz kopā ar draudzeni Adīnu Ķirškalni apciemojām viņu Sprundās. Tā bija liela, skaista māja, biržu apjoztā, Svētupes krastā. Dzejnieks katru rītu ar grozu elkonī gāja sēnot. Viņš tikko kā bija pārnācis no sēņošanas un ar lielu prieku un sirsnību iepazīstināja mūs ar mājas apkārtni. Mums līdzī bija arī mana meita — pirmklasniece. Viņa aicināja svešo, laipno onkuli spēlēt dambreti, ko Sudrabkalns pieņēma. Bija ļoti interesanti vērot šo divu tik nevienlīdzīgo partneru spēli. Sudrabkalns pārdzīvoja katru zaudēto kauliņu, un Sarma gaviļēja! Spēle beidzās ar meitenes uzvaru. Cik lieliski Sudrabkalns tēloja bēdas par savu sakāvi! Viņš ļoti labi prata rast kontaktu ar bērnu, ko Sarma nekavējoties izmantoja, ierāpjoties klēpī.

Savā būtībā Sudrabkalns bija vientuļš un dzīvoja vientuļi. Domāju, ka Rakstnieku savienība varēja slimajam, vecajam dzejniekam veltīt vairāk vērības.

Vienā no pēdējām dzimšanas dienām kopā ar Adīnu Ķirškalni apmeklējām dzejnieku. Viņš bija stipri nevarīgs. Vēl nebijām aizgājušas, kad ieradās apsveicēji no Rakstnieku savienības. Dzejnieks jutās samulsis un nevarīgs. Nekas cits mums neatlika kā — sākt rīkoties. Dzejnieks stāstīja, kur un kas atrodams, un mēs meklējām. Salikām ziedus vāzēs, sameklējām glāzes un vīnu.

Atvadoties dzejnieks no sirds pateicās. Ko gan viņš būtu iesācis, ja mūsu nebūtu.

Atceroties to visu, mums likās, ka Rakstnieku savienība gan varēja būt iejutīgāka pret šo patiesi izcilo mākslinieku un brīnišķīgo, smalko cilvēku. Pārmest jau var daudz, bet jāatgādina senā atziņa: «Kurš ir bez vainas, lai met pirmo akmeni.»

HERBERTA DORBES ARHĪVS LATVIJAS KRĀTUVĒS

MĀRITE PURIŅA

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

Vispirms mazliet no fonda RX A265 rašanās vēstures Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu zinātniskajā nodaļā. Tā aizsākās 1981. gada janvārī ar H. Dorbes vēstuli bibliotēkas toreizējai direktorei Ā. Deglavai: «Esmu pacerējis nodot Jūsu īpašumā dažu savu darbu publicētos un nepublicētos manuskriptus ar attiecīgiem paskaidrojumiem. Lūdzu Jūs ziņot, vai Jūsu bibliotēka vēlētos šāda veida manus darbus saņemt.»

Pozitīva atbilde seko nekavējoties un pēc pāris mēnešiem laipns H. Dorbes uzaicinājums ciemos uz Ventspili. Sākas nodaļas darbinieku braucieni pie rakstnieka, un galvenā bibliogrāfe Guna Krūmiņa atceras, ar kādu neviltotu sirsnību un labestību viņus allaž sagaidījuši Vallija un Herberts Dorbes. Acīmredzot tāda ir šo cilvēku iekšējā būtība, jo ne velti par savas mājas «Senču putekļi» mīļākajiem viesiem viņi uzskatījuši — mieru un satiecību. Daudzkārtīgu apmeklējumu rezultāts ir bagātīgs — Nacionālā bibliotēka papildina ne tikai rokrakstu fondu, bet arī grāmatu un periodisko izdevumu fondus. Būdams dziļi erudīts cilvēks, H. Dorbe prot novērtēt seno un reto iespieddarbu, rokrakstu un fotomateriālu kultūrvēsturisko nozīmi un tādēļ, kājām apceļojot savu dzimto novadu, vāc visu vērtīgo, nereti pasargājot to no iznīcības.

Šī raksta mērķis nav sīka un pamatīga LNB glabātā H. Dorbes arhīva analīze, tas ir tikai pieteikums tā esamībai.

H. Dorbes dokumentu fondu (321 glabāšanas vienība) nosacīti varētu iedalīt šādi:

— dzejas, prozas un dramatisko darbu autogrāfi, tulkojumu manuskripti, raksti par pedagoģisko darbību un mūziku;

— radošas personības pašapceres, materiāli par literāro darbu tapšanas procesu un vēsturi, recenziju kolekcija, bibliogrāfijas;

— vēstulju kopa, latviešu literātu u. c. kultūras darbinieku rokrakstu kolekcija;

— materiāli par Ventspili un tās novadu, par personībām, kuras ar to saistītas.

Pirmajās trīs iedaļās ietvertais materiāls varbūt vairāk pazīstams, bet pēdējā pelna vairāk uzmanības, jo tā veltīta līdz šim mazāk iepazītai H. Dorbes darbības jomai.

Tātad līdzās literāro darbu autorizētiem mašīnrakstiem, pirmrakstiem, uzmetumiem (vairāk nekā 80 glabāšanas vienību) atrodam arī mapi ar nosaukumu

(№ 34)⁵² RAKSTI PAR MŪZIKU.

Šajā mapītē blakus vairāku publicētu Dorbes rakstu mašīnraksta lapām ar autora labojumiem atrodam divus nepublicētus manuskriptus par komponistu P. Čaikovski:

— Čaikovskis viņai atbildēja. Daži momenti Čaikovska un Mekas sarakstē;

— Čaikovska velte dzejai.

(№ 304) RAKSTI PAR MŪZIKU UN RECENZIJAS PAR KONCERTIEM. 1936—1978.

(№ 308) MŪZIKA UN DAIĻLITERATURA. H. Dorbes sakārtota dažādu rakstnieku darbu izlase par mūzikas tēmu. 20., 30. gadi.

(№ 303) APCERĒJUMI PAR AUDZINĀŠANAS JAUTAJUMIEM

Te H. Dorbe dalās pedagoģiskās prakses gados uzkrātajās atziņās.

⁵² Sejt un turpmāk uzrādīts tikai materiāla glabāšanas vienības numurs, pilna šifra — LNB RX A265 № 34.

Un vēl viens manuskripts —

- (№ 163) AFORISMI. VIRIETIS — SIEVIETE —
MILESTIBA — LAULIBA. 20., 30. gadi.

Daudzu ievērojamu un gudru cilvēku izteikumi par šo tematiku.

Fondā glabājas 4 biezas mapes ar liecībām par rakstnieka ciņu ar slimību, ar dažādām atziņām.

- (№ 14—17) MANI NEREDZIBAS ROKRAKSTI. Dzeja,
proza un vēstules. 1977—1980.

Stāvot uz mūža devītā gadu desmita sliekšņa (1981), H. Dorbe uzrakstījis vispusīgu savas daiļrades apskatu — 54 grāmatu tapšanas gaitu.

- (№ 176) PUSSIMTS AR UZVIJU.

Pats autors materiālam licis apakšvirsrakstu «Kā tapušas manas grāmatas».

- (№ 319) ATSAUKSMES PAR MANI. Recenziju iz-
raksti un izgriezumumu kolekcija. 1919—1983.

Gandrīz trīs desmiti skolēnu rūtiņu burtnīcas ar atsaukumu (paša H. Dorbes apzīmējums uz burtnīcu vākiem) izgriezumumu ielīmēm. Uzskatāmu un parocīgu izmantošanai apjomīgo materiālu padara precīzais uzziņu aparāts — saraksts, kurā uzrādīts katras atsauksmes autors, nosaukums, kur un kad tā publicēta, burtnīcas numurs un lappuse, kurā atrodama ielīme.

Šeit minami arī

- (№ 311) AUTOBIOGRĀFIJA UN CITI SACERĒ-
JUMI PAR SAVU DZIVI UN LITERĀRO
DARBIBU.
- (№ 74) HERBERTA DORBES GRĀMATAS —
IESPIESTO DARBU UN TULKOJUMU
SARAKSTS. 1924—1980.
- (№ 61) ĀBOLIŅŠ A. H. DORBES DARBU BIB-
LIOGRĀFIJA. 1973—1976.

Rakstnieka dzīves un daiļrades pētnieki šeit atradīs norādes, kur meklējamas H. Dorbes darbu publikācijas, raksti vai citas ziņas par viņu un tā darbiem.

Uzrādītas pirmskara periodā iznākušās grāmatas, daudz izrakstu no vietējiem laikrakstiem.

Simtos skaitāmas H. Dorbes rakstītās un saņemtās vēstules. Viņa fondā tās aizņem 73 glabāšanas vienības.

(№ 313—318) MANU VĒSTUĻU NORAKSTI. 1963—1981.

Sai kopai rakstnieks devis it kā epigrāfu — «Manu vēstuļu noraksti, divas mūža līnijas: mana iekšējā gara pasaule un sasaukšanās ar ār pasauli».

(№ 312) IPATNĒJAS LASITAJU VESTULES. 1974—1983.

Raibs un interesants, tikai pēc rakstniekam vien zināmām pazīmēm atlasīts materiāls.

Literatūrzinātniekus, latviešu literātu autogrāfu pētniekus noteikti piesaistīs gan ļoti plašais saņemto vēstuļu skaits, gan H. Dorbes savāktais autogrāfu krājums. Seit interesenti atradīs ne tikai daudzas H. Dorbes kolēģu — rakstnieku — vēstules un rokrakstu paraugus, bet arī mūziķu, teātra un tēlotājas mākslas pārstāvju korespondenci no gadsimta sākuma līdz 1983. gadam. Ieskatam nedaudz piemēru —

V. Ancītis — 176 vien. (№ 203—205; 1960—1983)

J. Liepiņš — 103 vien. (№ 231; 1969—1983)

J. Niedre — 47 vien. (№ 237; 1966—1983)

J. Sudrabkalns — 36 vien. (№ 249; 1924—1975)

A. Upīts — 8 vien. (№ 252; 1921—1969)

P. Zeile — 21 vien. (№ 257; 1975—1982)

E. Pakule — 15 vien. (№ 263; 1966—1983)

V. Smidbergs — 41 vien. (№ 265; 1964—1967)

(№ 201—266) AUTOGRĀFU KOLEKCIJAS. VESTUĻU UN AUTOGRĀFU KOLEKCIJA. LATVIEŠU DZEJNIEKU AUTOGRĀFU KOLEKCIJA. LATVIEŠU LITERĀTU ROKRAKSTU KOLEKCIJA.

(№ 47) VENTAS GAITNIEKI. Apskats par Ventspils pilsētas un novada literatūras un mākslas darbiniekiem. Pirmā redakcija. 1960.

(№ 300) VENTSPILS GAITNIEKI. Apskats par Ventspils pilsētas un novada literatūras un mākslas darbiniekiem. Dati. Vēstules. Atmiņas. Materiāli novada kultūras vēsturei. Otrā redakcija. 1961.

Materiālā sniegtas ziņas par vairāk nekā 150 darbiniekiem, kuri dzimuši pilsētā vai novadā vai kuri uz šejieni pārnākuši un bijuši saistīti ar mākslu. Lielākais ir literatūras darbinieku īpatsvars, sākot ar pirmo reliģisko rakstu sacerētājiem, taču nav aizmirsti arī cilvēki, kuri darbojušies citās jomās — glezniecībā, mūzikā, teātra un kino mākslā. Apcerēs par atsevišķām personām autors iekļāvis gadu desmitos uzkrātās atziņas, atmiņas, saraksti un «mēģinājis ar hronista skatienu un roku kontūrēt sava novada gaiteniekus, sākot ar septiņpadsmito gadsimtu». Nebūdam, pēc paša atzinuma, norisošo pārgrozību centrā, drīzāk nomaļa vērotāja lomā, H. Dorbe par daudziem saviem laikabiedriem uzkrājis ne tikai oficiālu faktu materiālu, bet arī virkni interesantu pieredzējumu un atziņu. Pirmā redakcijā ir arī pielikumi — «Simfoniskās mūzikas izaugsme», «Par vecākajiem Ventspils pilsētas un novada dziedāšanas koriem», «Kino sākumi Ventspilī», «Ventspilī iznākušie periodiskie izdevumi».

Iepriekš minētos darbus papildina (vairāk par simtu) personāliju mapes. Rakstnieks rūpīgi vācis visu pieejamo, tādēļ pārsvarā par katru personu apkopots daudzpusīgs, bagātīgs un augstvērtīgs materiāls — rokraksti, biogrāfiski dati, portrets, izgriezumā no periodikas, sevišķi no vietējiem izdevumiem u. c.

(№ 48) VENTAS VAIŅAGS. Ventspils novada dzejnieku un jauno autoru dzejoļu antoloģija. 1965.

Dzejoļu kopkrājums, kurā apkopoti vienīgi Ventspils novada autoru darbi. Tie vai nu dzimuši Ventspils novadā, vai, nākdami no citurienes, dzīves vai darba gaitās cieši savijušies ar novada kultūras dzīvi un tās norisēm.

Materiāls grupēts 3 daļās:

1) tautasdziesmas par novadu un dzejnieki, kuriem zināma vieta latviešu literatūrā (M. Stobbe, K. Hugenbergers, E. Dinsbergs, F. Mālbergs, K. Barons, H. Dorbe, M. Kalndruva, F. Dziesma, F. Rūmnieks);

2) vietējas nozīmes autori (Putniņu Krists, P. Robinsons, A. Pārasols, F. Pumpurs, Salgone, E. Vainags);

3) jaunie autori (J. Budrēvics, D. Ieva, V. Kalčiņa, U. Krasts, K. Liedags, O. Liepārs, J. More, R. Remass, T. Sietiņš, V. Stols, Z. Strauts, E. Zariņš, E. Zommere).

Par katru autoru sniegta īsa biogrāfiska uzziņa un divi trīs dzejoļi.

(№ 129) PAZUDUSIE IESĀCĒJI (apklusušie iesācēji ventspilnieki). Īsa apcere.

Mapē sakopoti materiāli par tiem Ventspils autoriem, kuriem publicēti tikai daži sacerējumi. Rakstnieks jautā — kāpēc? Atbildes nav un reizē arī ir tikai katram sava.

(№ 49) I. VENTSPILS MŪZIKAS DARBINIEKU
ISA BIOGRĀFISKA VĀRDNICA. 1975.

II. ATSKATS UZ VENTSPILS NOVADA
DZIEDĀŠANAS KORU SĀKUMIEM.

I. Vārdnīcā iekļautas ziņas par mūzikas darbiniekiem, kuri ilgāku vai īsāku laiku darbojušies Ventspilī, kā arī par tiem, kuri novadā dzimuši, bet kuru radošā darbība jau noritējusi ārpus dzimtās pilsētas. Sastādītājs pats ievadā saka: «Vārdnīca nav uzlūkojama par izsmelošu darbu šai jomā, tajā nepilnības, piem., izziņas datus, tāpēc to varbūt varētu uzskatīt par vairāk vai mazāk noderīgu materiālu kopu plašākam apcerējumam šai virzienā, bet ceru, ka ar savu darbu būšu pakalpojis mana novada un pilsētas kultūras dzīves raksturojumam un pavērtējumam.»

II. Autora vārdiem runājot, ar lielām grūtībām savāktais faktu materiāls par novada koru darbību gadsimta sākumā.

- (№ 193) MATERIĀLI PAR VENTSPILS NOVADA
KORIEM, ORĶESTRIEM UN KINO SĀKU-
MIEM.

Te ir šādas mapes:

- Ventspils novada kori;
- simfoniskie u. c. orķestri Ventspilī;
- kino sākumi Ventspilī.

Saturs: dokumenti, fotomateriāli, izgriezumi no periodiskajiem izdevumiem.

- (№ 192) MATERIĀLI PAR VENTSPILS PILSĒTAS
UN NOVADA VĒSTURI. 1809—1941.

Dokumenti, fotomateriāli, iespieddarbi.

- (№ 301) VENTSPILS NOVADA LITERĀRO NOTI-
KUMU HRONIKA. Hronists un redaktors
H. Dorbe. 1959. № 1—4.

Žēl, bet šī rakstnieka labā iecere palikusi aizsākumā. Nodoms — sistemātiski apkopot un regulāri izdot īsus notikumu aprakstus. «Vēsturei, nākotnei, mūžībai» atstāt šodienas realitātes.

- (№ 50) VENTSPILS NOVADA PROVINCIALISMU
VĀRDNICA.

- (№ 302) VENTSPILS UN NOVADA APVIDVĀRDI
(ar frazeoloģiju). Apcerējums.

Sarakstā ietverta tikai daļa no Ventspils un tās novada īpatnvārdiem. Rakstnieks tos nav speciāli vācis, uzrakstījis bērnībā un jaunībā Zlēku, Zūru un Užavas pagastos noklausītos un atmiņā saglabātos.

- (№ 194) VENTSPILS NOVADA TEIKAS.

Saturs: Ugāles, Užavas, Dundagas teikas. Dundagas pils attēls.

(№ 200) VENTSPILS PILSETAS BIBLIOTĒKAS
ATZĪMĒJUMI — DAŽĀDU AR BIBLIOTĒ-
KAS DZĪVI SAISTĪTU NOTIKUMU PIE-
RAKSTI, STATISTIKAS DATI. 1919—1922.

(№ 19) DAŽĀDI LATVIJAS VĒSTURES MATE-
RIĀLI. Oriģināli un izgriezumī no iespīes-
tiem avotiēm. (19. gs. 1. p.—1920. g.).

Pieminēšanas vērtā ir mape № 18 — MATERIĀLI PAR
H. DORBES MĀJU «SENCU PUTEKLĪ».

Pašu rokām uzbūvētais mājoklis (tagad te iekārtots
H. Dorbes muzejs) nosaukumu dabūjis pēc īpašnieku aiz-
raušanās — senlietu vākšanas prieka. Kalpojis arī kā iz-
stāžu zāle — bēniņos ciemiņu apskatei izstādīti 400 savākto
eksponātu. Šeit atrodām arī paša H. Dorbes pēc visiem
formāliem likumiem rakstīto, bet dzirkstoša humora pilno
mājas pieņemšanas aktu.

LATVIJAS AKADEMISKĀ BIBLIOTĒKA

Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā materiāli par Herbertu Dorbi glabājas gan paša H. Dorbes, gan A. Bārdas, E. Birznieka-Upīša, K. Egles, A. Gobas, žurnāla «Karogs», Līgotņu Jēkaba, A. Saksa, J. Sudrabkalna un P. Zeiles fondos. Fonds veidojies galvenokārt no paša autora un citu literātu dāvinājumiem gadu gaitā.

Fonds aizsākas 1967. gada 30. maijā ar H. Dorbes dāvinājumu;

- 6 lapas rokrakstā ar trim dzejnieka oriģināldzejoļiem «Gans ar «Austrumu»», «Mātes piemiņai», «Ingridas zēlabas» un divu M. Ļermontova dzejoļu tulkojumiem;

- 11 lapas rokrakstā (stāsta uzmetums bez sākuma);

- 1 lapa rokrakstā ar oriģināldzejoļi «Vēlējums».

Nopietnāka H. Dorbes fonda veidošana atjaunojas 1976. gada 12. septembrī ar dzejnieka vēstuli toreizējai ZA FB Misiņa latviešu literatūras nodaļai Skolas ielā 3 — «Nosūtu Jums manas 50-tās grāmatas atceres medaļas attēlu; varbūt tas var noderēt Jūsu bibliotēkas arhīvam.» Seko ZA FB Rokrakstu un reto grāmatu sektora vadītāja O. Zandera atbilde 1976. gada 27. septembrī «Cienījamam rakstniekam» ar aicinājumu — «Varbūt Jūs būtu tik laipni un tam rokrakstu krājumam, ko sācis vākt J. Misiņš un K. Egle, pievienotu vēl arī citus no sava plašā mājas arhīva. Gaidām uz Jūsu paša manuskriptiem, vēstulēm, attēliem un citām arhivālijām. Būtu priecīgi arī par dažādu citu autoru (piemēram, E. Dinsberga) rokrakstiem, attēliem, seniem latviešu

iespieddarbiem un grāmatām ar autoru veltījuma ierakstiem.» Uz šo vēstuli savukārt seko H. Dorbes atbilde 1976. gada 3. oktobrī — «...Jūsu lietišķo ierosinājumu atbalstu — dažus kilo no sava mājas arhīva esmu ar mieru nodot Jūsu vadītā sektora īpašumā; rokrakstus, darbu mašīnrakstus, ilustratīvus materiālus, saraksti u. c. — paša un citu autoru — kas Jums varētu noderēt. To pārsūtīšana pa pastu ne visai pieņemama, tādēļ būtu labi, ja Jums iznāktu braukt uz mūsu pusi...» Turpinās sarakstīšanās, un tā, pateicoties L. Labrences un O. Zandera pūlēm, 1976. gada 19. novembrī H. Dorbes fonds tiek papildināts ar diezgan plašu dzejnieka rokrakstu, darbu mašīnrakstu un dažādu savāktu materiālu dāvinājumu. Fonda veidošanās turpinās 1985. gadā ar literatūrzinātnieces I. Kiršentāles un rakstnieka J. Liepiņa un 1988. gadā ar J. Liepiņa dāvinājumu.

Pārskatot H. Dorbes fondu un materiālus par H. Dorbi, kuri atrodami citos fondos, varam izdalīt vairākas tēmas:

1. Oriģināldzeja, tulkojumi un oriģinālproza.
2. Sarakste.
3. Materiāli, kas izmantoti romānam par E. Dinsbergu — «Uguns logā».
4. Materiāli par H. Dorbes piedalīšanos Dzejas dienās un literāros sarīkojumos.
5. H. Dorbes fotogrāfijas.
6. Dažādi ar H. Dorbi saistīti materiāli.
7. Materiāli un raksti par Ventpils novadu un kultūras darbiniekiem.

1. Lielāko daļu no H. Dorbes fonda aizņem oriģināldzejas un prozas manuskripti, arī mašīnrakstā ar paša autora labojumiem un papildinājumiem. Parasti dzejnieks pie dzejoļiem pats ir arī pierakstījis, kur un kad dzejolis publicēts. No periodiskajiem izdevumiem visbiežāk pieminēti «Latvijas Vēstnesis», «Jaunā Avīze», «Talsu Aprīņa Vēstnesis», «Jautrais Ventiņš» u. c.

Pilnībā ir saglabāties «Izas dziesmiņu» — dzejas mazājiem lasītājiem — rokraksts ar labojumiem un svītrojumiem

un mašīnraksts. Interesanti ir vērot ceļu no krājuma pirmuzmetuma līdz jau iespējai grāmatai. No 57 H. Dorbes dzejoļiem, kas atrodami rokrakstā, krājumā (1929. gadā Jesena izdevumā) ievietoti 52 dzejoļi un autora ievads — «Izstāstīšana par šo grāmatu». Krājumā dažiem dzejoļiem mainīti virsraksti, un mainīta arī dzejoļu secība.

Atsevišķās parastās skolēnu burtnīcās, kuras dzejnieks ir numurējis, ir saglabājušies daudzi H. Dorbes dzejoļi rokrakstā ar labojumiem un vairāki tulkojumi, piemēram, V burtnīca — 22 sonetas, rakstītas 1916.—1917. gadā. Katram dzejolim pierakstīts uzrakstīšanas vai tulkošanas datums. VI burtnīca — 27 sonetas, 1917. gada aprīlis — decembris, daudz labojumu un svītrojumu. XXVIII burtnīca — uz 16 lapām 1929. gadā H. Dorbes rakstīta dzeja un tulkojumi.

Kā J. Liepiņa dāvinājums 1988. gada 14. martā ar inv. nr. Rk 9208 atrodami «Sonetu vainags» — 15 lapas mašīnrakstā ar H. Dorbes autogrāfu un veltījumu — amata brālim Jānim Liepiņam atmiņai 1975. un npublicētā 1942. gadā rakstītā H. Dorbes poēma «Bēthovena cīņa un uzvara» — 17 lapas mašīnrakstā arī ar dzejnieka autogrāfu un veltījumu J. Liepiņam.

H. Dorbes dzejoļi glabājas arī citos fondos, piemēram, J. Sudrabkalna fondā (Rk 7702, 61, 26) atrodams J. Sudrabkalnam veltītais 1975. gada Jaungada naktī rakstītais dzejoļis «Ne tikai gaisa pilis», kurā ir arī šādas rindas:

Ir kādam matemātika tik viena,
Tas — liktenis, kas devīgs dala lozes;
Tavs mūžiņš — šķaudiens! katram tikai reizi
Viņš pagrābt ļauj no savas tabakdozes!

Dzejoļi kopā ar H. Dorbes vēstuli J. Sudrabkalnam bibliotēkai dāvinājusi M. Ābola 1976. gada 13. septembrī.

J. Sudrabkalnam veltīts arī 1963. gadā rakstītais dzejoļis «Bēthovens savam Kurzemes draugam Amendam» (no iecerētā krājuma «Pie tevis, Bēthoven»).

Arī K. Egles fondā (Rk 3158, 110, 1—4) atrodami trīs M. Ļermontova dzejoļi («Pravietis», «Mākoņi», «Puškina nāve») tulkojumi rokrakstā un oriģināldzejoļis «Trīs zaļas lapas». Šie dzejoļi ir K. Egles dāvinājums 1951. gada 21. martā.

P. Zeiles fondā (Rk 8169, 2) atrodams 142 lapu biezais H. Dorbes dzejoļu krājuma «Ceļavīra vēlējums» mašīnraksts ar dzejnieka pašrocīgu veltījumu — «Istenajam literatūras vērtētājam, cienījamam zinātniekam Pēterim Zeilem pateicībā Herberts Dorbe, Ventspīlī 1977.03.01». Šajā fondā (Rk 8170, 3, 9) arī 1979. gadā rakstītais P. Zeiles meitai veltītais dzejolis «Zanes trisgade». Šos materiālus dāvinājis P. Zeile 1980. gada 28. augustā.

H. Dorbes fondā atrodami vairāku prozas darbu uzmetumi un pabeigti darbi gan mašīnrakstā, gan rokrakstā.

Ar inv. nr. Rk 7728, 5 uz 216 mašīnraksta lapām ar autora daudzām piezīmēm un labojumiem saglabājusies atmiņu grāmata «Labdienas bērņibai» (labots — «Ardievas bērņibai»).

Ar inv. nr. Rk 7729, 6 atrodami ar zīmuli uz dažādām lapiņām rakstīti uzmetumi stāstiem no bērņības atmiņu grāmatas «Dienas baltas, nebaltas». Daudz autora labojumu, svītrojumu, piezīmju. Klāt pievienotas arī uz Latvijas Valsts izdevniecības blankas 1960. gada 28. septembrī redaktors E. Marjutinas rakstīta vēstule H. Dorbem sakarā ar krājuma izdošanu, kurā norādīti trūkumi un doti padomi, ko labot, un H. Dorbes atbildes mašīnraksta kopija.

Ar inv. nr. Rk 7730, 7 saglabāti krājuma «Putni daino patiesību» pirmraksti. Rakstīts ar zīmuli uz viena izmēra, bet dažādas krāsas un kvalitātes papīra. Daudz labojumu un svītrojumu.

Ar inv. nr. Rk 7731, 8 mašīnrakstā ar autora papildinājumiem un labojumiem lasāms romāns par E. Dinsbergu «Uguns logā».

Ar inv. nr. Rk 7733, 10, 1—2 saglabāti pirmais un otrais variants pasakai vārdos un bildēs mazajiem klausītājiem un

skatītājiem «Tas notika Kaķpēdiņu (2. variantā — Pelādiņu) bulvārī». Tie ir mašīnraksti ar autora labojumiem.

Visus šos manuskriptus bibliotēkai dāvinājis autors 1976. gada 19. novembrī.

Ar inv. nr. Rk 8824, 18 atrodams 1970. gada novembrī rakstītā romāna «Vaicāju jaunībai» 236 lapu biežais eksemplārs mašīnrakstā ar labojumiem, uz titullapas H. Dorbes pašrocīgs veltījums Jānim Liepiņam. Manuskriptu bibliotēkai dāvinājis J. Liepiņš 1985. gada 12. decembrī.

2. H. Dorbes fondā atrodamas gan viņa paša rakstītas, gan viņam rakstītas vēstules. Saglabājušās A. Upīša (1922. gada 16. martā), E. Birznieka-Upīša (1924. gada 24. janvārī), M. Ķempes (1968. gada 12. oktobrī), J. Sudrabkalna (1971. gada 7. novembrī) rakstītās vēstules un atklātnes u.c.

Divas vēstules (Rk 7733, 10, 3) ir no H. Dorbes sarakstes 1972. gada janvārī ar Centrālo grāmatu bāzi par grāmatas «Tas notika Kaķpēdiņu bulvārī» papildus eksemplāru nosūtīšanu uz Ventspili.

Sajā fondā atrodas arī jau minētās (kopskaitā septiņas) (Rk 7736, 13, 1—7) vēstules no H. Dorbes sarakstes ar O. Zanderu.

H. Dorbes rakstītās vēstules atrodas šādos fondos:

— A. Bārdas fondā (Rk 8219, 11, 10) viena 1966. gada 11. decembrī rakstīta vēstule, kuru A. Bārda dāvinājis bibliotēkai 1981. gada 26. februārī;

— E. Birznieka-Upīša fondā (Rk 859, 10, 5—6) un (Rk 778, 8, 6) divas vēstules un viena atklātne 1928.—1932. gadā. Šīs vēstules bibliotēkai E. Birznieks-Upītis dāvinājis 1931. un 1932. gadā;

— K. Egles fondā (Rk 8150, 495, 11—12) viena vēstule un viena atklātne 1925. gada 18. jūlijā un 1961. gada 6. decembrī;

— A. Gobas fondā (Rk 6835, 6, 22—23) divas 1923. gadā rakstītas vēstules. Tās līdz ar citiem materiāliem 1970. gada 21. aprīlī nopirkta no A. Gobas;

— Līgotņu Jēkaba fondā (Rk 5606, 19, 10—12) trīs vēs-

tules, rakstītas laikā no 1923. gada janvāra līdz 1930. gada janvārim;

— A. Saksa fondā (Rk 2244, 3, 1,3) atrodamas H. Dorbes vēstules A. Upītim 1947. gada 5. janvārī un VAPP izdevniecībai. Abas vēstules ir A. Saksa dāvinājums 1948. gada 15. martā;

— J. Sudrabkalna fondā (Rk 4552, 31, 16—17) divas vēstules 1962. gada jūlijā. Tās bibliotēkai dāvinājis K. Egle 1965. gada 13. decembrī. Un ar inv. nr. (Rk 1250, 7, 14) viena atklātnīte 1931. gada 18. jūnijā, kura nopirkta kopā ar vairākiem citiem materiāliem no J. Sudrabkalna 1935. gada 3. aprīlī. Šajā fondā atrodamas vēl divas 1968. un 1975. gadā H. Dorbes rakstītas vēstules;

— P. Zeiles fondā (Rk 8170, 3, 1—8) atrodas 8 H. Dorbes vēstules P. Zeilem laikā no 1974. gada 9. novembra līdz 1979. gada 27. novembrim. Tās izceļas ar īpašu sirsnīgumu un parasti iesākas ar uzrunu — «Cienījamo zinātniek!», «Miļo zinātniek!» u. tml. No 1978. gada 9. jūnija vēstules uzzinām, ka pagājušā gada novembrī H. Dorbem izdarīta labās acs operācija, kreisā acs «norakstīta» jau pirms astoņiem gadiem. Pēc operācijas atklājies, ka bojāts redzes nervs. «Nu jau pusgads, kā «dzīvoju tumsas valstībā»»

3. H. Dorbes fondā ar inv. nr. Rk 7732, 9, 1—21 atrodami dažādi dzejnieka savāktie materiāli par E. Dinsbergu, kurus viņš izmantojis, rakstot romānu «Uguns logā». Šeit varam iepazīties ar E. Dinsberga rokraksta paraugiem, viņa grāmatu vāku fotokopijām un citām ar viņu saistītām fotogrāfijām, Fr. Dravnieka atmiņu fragmentu, T. Sietiņa veltījuma dzejoļiem E. Dinsbergam, dažādiem izrakstiem par E. Dinsbergu u. c. materiāliem. Interesantākais ir izraksts no «Latviešu Avīzēm» (1860. gada 4. augusts, 31. nr.) — «Skolu būšanas ministra palīgs darījis Akadēmijai kādā rakstā zināmu, ka Dundāgas (Kurzemē) skolmeisters Ernsts Dinsberģis nosūtījis mūsu augstai Keizarienei dažādas dziesmas latviešu valodā, ko tas pats saskandinājis jeb arī no tām vislabākām vācu dziesmām pārtulkojis, lūgdams tam piepa-

līdzēt, ka tas šās dziesmas varētu likt driķēt. Augsta Ķeizariene skolu būšanas ministram pavēlējusi šo dziesmu vērtību likt izmeklēt. Akadēmijas kungi esot nu savādā rakstā apliecinājuši, ka Dinsbergā dziesmas esot augstas Ķeizarienes palīdzības vērtas. Saka, ka Dinsbergis esot 150 rubļus no augstas Ķeizarienes priekš pieminētu dziesmu driķēšanas dabūjis.»

4. H. Dorbes fondā ar inv. nr. Rk 7734, 11, 1—7 atrodami dažādi materiāli par dzejnieka piedalīšanos Dzejas dienās un literāros sarīkojumos, piemēram, Literatūras propagandas biroja direktora I. Pijola un instruktora S. Saulītes 1975. gada maija—jūnija sarakste ar H. Dorbi par piedalīšanos Dzejas dienās Talsos un Stendē.

Ar inv. nr. Rk 8812, 17, 1—4 saglabāta 1982. gada 10. oktobra H. Dorbes daiļradei veltītā literārā sarīkojuma «Ventspils literāti» programma un afiša u. c. materiāli, kurus I. Kirsēntāle dāvinājusi bibliotēkai 1985. gada 2. septembrī.

5. H. Dorbes un ar viņa dzīvi saistītu fotogrāfiju viņa un citu rakstnieku fondos ir maz — pavisam atrodamas apmēram 20 fotogrāfijas, sākot no 1972. gada. Bet H. Dorbe saglabājis unikālu 1914. gada fotogrāfiju, kurā redzams Puzes pirmais koris un tā vidū vadītāji K. Šreiners un H. Dorbe. Pie fotogrāfijām redzam arī Ventspils avīzē publicēto Borisa Vasiljeva zīmēto H. Dorbes portretu 1975. gadā. Izogrāfijas fondā (Rk 27586, 162, 19) atrodama tipogrāfiski iespiesta latviešu rakstniekiem veltīta atklātne ar H. Dorbes attēlu.

6. H. Dorbes fondā atrodami arī daži ar viņa dzīvi saistīti materiāli. Ar inv. nr. Rk 7738, 15, 1—3 glabājas H. Dorbes mācību grāmata — O. Šmeils «Dabas stāsti» (1908) ar H. Dorbes ekslibri, viņa burtnīca no grāmatvedības mācības 1909. gadā u. c. materiāli. Ar inv. nr. Rk 7736, 13, 1—2, 8—17 glabājas H. Dorbes vizītkarte, paša autora zīmētas skices 50. grāmatas atceres medaļai, medaļas fotokopija ar uzrakstu — Vita brevis (Ars Longa) Piemiņas medaļa Herberta Dorbes 50. atklātībā iznākušās grāmatas «Uguns logā» atcerei (pēc autora meta veidojusi keramiķe Saliņa Ventspilī)

Anno MCMLXXVI, medaļas oriģināls, dzejnieka sastādītā savu darbu bibliogrāfija mašīnrakstā ar papildinājumu rokrakstā, H. Dorbes zīmīte ar savu pseidonīmu atšifrējumu — H. B. — ts=H. Biruts=H. Dorbe u. c. materiāli.

Žurnāla «Karogs» materiālu fondā (Rk 9238, 17, 1—2) atrodams grafiķa Marģera Vitoliņa rokraksts «Pēdējā tikšanās» — par tikšanos ar H. Dorbi 1983. gada jūlijā Ventspilī. Šo rokrakstu kopā ar citiem žurnāla «Karogs» materiāliem bibliotēkai dāvinājušas L. Kalinka un M. Caune 1988. gada 17. jūnijā.

K. Ēgles fondā (Rk 7109, 321, 6) atrodami dažādi laikrakstu izgriezumi par H. Dorbi.

7. Diezgan plašs ir H. Dorbes savākto materiālu klāsts par Ventspils novadu un saviem novadniekiem. Ar inv. nr. Rk 7737, 14, 1—7 atrodami gan Puzes mācītāja Heinriha Kavala rokraksta paraugs, gan F. Pumpura grāmata «Maldu gaitā» 1930. gadā ar veltījumu draugam Herbertam Dorbem, gan dzejnieka raksts par F. Pumpuru «Ražīgs novadnieks». H. Dorbe daudz interesējies arī par Teodoru Sietiņu. Ar inv. nr. Rk 7739, 16, 1—5 atrodami viņa «Padomju Ventā» 1967. gadā publicētais raksts «Klusam darbiniekam aizejot», daudzi T. Sietiņa oriģināldzejoļi, stāstiņš «Mazā Minjona» u. c. materiāli.

Pārlapojot materiālus par H. Dorbi, dziļāk iepazīstam šo ļoti darbīgo, sirsnīgo, optimistiski noskaņoto, traģiskā likteņa nesaliekto dzejnieku, rakstnieku, pētnieku, kolekcionāru. Uz viņu pašu zināmā mērā var attiecināt viņa iemīļotajam Bēthovenam veltītās rindas:

Vien māksla drūmo tumsas varu lauž,
Liek ļaundarībai bikli locīt ceļus,
Tā uzmodina guļošos, kas snauž,
Un pusteikumā apklusina meļus;
Tā nelād, nenicina, neapskauž
Ne dzīvajos, ne aizgājējus — veļus,
Tā miera nesējs tavš un dvēšles sargs,
Ja vainīgs esi — apsūdzētājs bargs.

(Fragments no poēmas «Bēthovena ciņa un uzvara».)

ZINTA PENCELE

RAIŅA LITERATŪRAS UN MĀKSLAS VĒSTURES MUZEJS

Herberta Dorbes fondu Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā veido 204 glabāšanas vienības: 3 dokumenti, 109 fotoattēli, 73 rokraksti, 5 vēstules, 9 piemiņas lietas, 4 iespieddarbi, 1 mākslas darbs.

Fonds ticis veidots galvenokārt H. Dorbes dzīves laikā, materiālus muzejam nodevis pats rakstnieks. Izsekojot muzeja dokumentācijai, redzam, ka 1956. gadā saņemti rokraksti, 1959. gadā — fotoattēli (galvenokārt rakstnieka portreti), 1962. gadā — paša H. Dorbes izdarītie fotouzņēmumi «senču putekļu» (etnogrāfisko priekšmetu) vākšanas ekspedīcijā, arī rakstnieka mājas attēli.

Vislielāko materiālu kopu muzejs iegūst 1974. gadā pēc H. Dorbes 70. dzimšanas dienas, kad Literatūras nodaļas darbiniece Marta Apmane ciemojās pie rakstnieka Ventspilī.

Izskatot H. Dorbes fondu muzejā, varam secināt, ka rakstniekam svarīgi licies nodot glabāšanā materiālus, kas stāsta par Ventspils un tās novada kultūras darbiniekiem, vēsturi, arī par viņa paša tuviniekiem, māju Ventspilī Ērgļu ielā 1.

Rūpīgi H. Dorbe glabājis arī savus manuskriptus. Ko tad atrodam viņa rokrakstu fondā? (Dor R 1—9.)

44 dzejoļi — vairums no 60. gadiem, ir arī dzejoļi, kas datēti ar 1926. gadu; mašīnraksts ar veltījumu J. Sudrabkalnam; bērnu dzejoļu krājums «Rīta laiciņš»; vairāki prozas darbi.

Pats apjomīgākais darbs — materiāli Ventspils novada kultūras vēsturei «Ventas gaitnieki» (Dor R 6/1).

Interesants materiāls — sižeta linijas operas «Brūkle-nāju vainags» libretam pēc J. Poruka stāsta. Dots sižeta izkārtojums 3 cēlieniem un 6 ainām.

Bērniem H. Dorbe sakārtojis antoloģiju «Sunītis», kurā ietilpst divdesmit septiņi dažādu autoru dzejoļi un deviņ-padsmit tautasdziesmas par suni. M. Ķempe ieteikusi šo antoloģiju publicēt, taču pats sakārtotājs to darīt nav mē-ginājis.

H. Dorbes fondā tikai 5 rakstnieka vēstules (Dor K 1—5). Pirmā no tām datēta 1962. gada 9. februārī un adresēta Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja direktoram. Vēstu-lei pievienoti 10 Mirdzas Ķempes vēstuļu noraksti (1936—1939) H. Dorbem.

60. gados sarakstes galvenā tēma — ventspilnieces Janas Mores uzņemšana Rakstnieku savienībā. H. Dorbe lūdz M. Ķempes atbalstu šai lietā. Savukārt dzejniece H. Dorbi novērtējusi šādi: «Jūs uzskatu par Ventspils izcilāko per-sonību.»

H. Dorbes vēstules glabājas arī Aspazijas, E. Birznieka-Upiša, A. Caunes, M. Ķempes, J. Laganovska, L. Reinholdes, H. Skujas, Z. Skujiņa, E. Smilga fondos. Visplašākā sarakste bijusi ar J. Sudrabkalnu un J. Niedri. J. Sudrabkalna fondā atrodam divdesmit 60. gados rakstītas vēstules, bet J. Niedrem adresētas 35 vēstules (60., 70., 80. gadi).

J. Sudrabkalna personīgajā bibliotēkā glabājas 6 H. Dorbes grāmatas ar veltījuma ierakstiem (1924—1973), J. Niedres, J. Laganovska, A. Baloža fondos — katrā pa divām grā-matām, K. Dzillejas fondā — viena grāmata.

Interesantas ir H. Dorbes piemiņas lietas ar paša rakst-nieka komentāriem: ilens, kabatas nazis, papīrnazis, koka spalvaskāts ar spalvu, tintnīca. Par rakstnieka humora izjūtu liecina mājas viesību loterijas laimestu saraksts.

VIJA BAŠKO

VENTSPILS KOLEKCIJAS

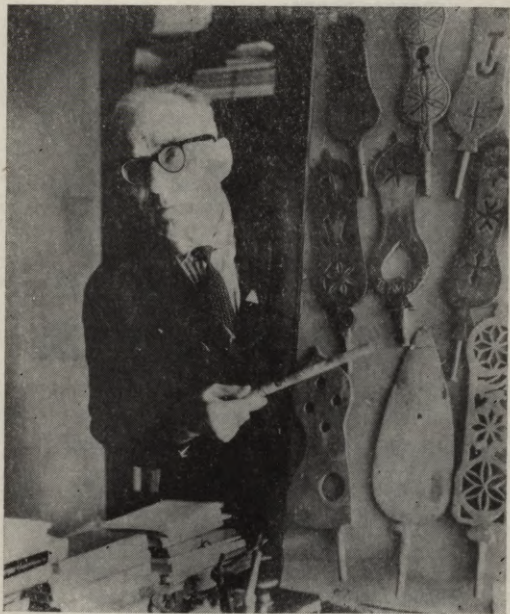
Ventspilī H. Dorbes un viņa ģimenes arhīva materiāli glabājas divās vietās — H. Dorbes muzejā «Senču putekļi» (Ventspils Vēstures muzeja filiāle) un pie H. Dorbes māsas Martas meitas Agras Ozolas.

Agra Ozola glabā tās relikvijas, kuras vairāk saistītas ar ģimenes vēsturi. Te vērtīgākā ir Bībele, izdota Jelgavā, pie J. V. Stefenhāgena un dēla, 1877. gadā. Pirmajā lapā ieraksti:

Tēvs	Valts Dorbe	1859—1937
Māte	Ortija Dorbe	1868—1915
Dēli	Fricis Dorbe	1890—1915
	Herberts Dorbe	1894—1983
	Ermanis Dorbe	1897—1938
Meita	Marta Ozola	1902—1992

Pārējie materiāli: fotogrāfija, kurā H. Dorbe redzams 1912. gadā kopā ar citiem pilsētas skolas absolventiem; mapes, kurās ir īsas biogrāfiskas uzzīņas un citi dokumenti, kas attiecas uz brāli Frici Dorbi, meitām Izoldi Dorbi (1922—1987) un Dagniju Dorbi (1927—1953). Saglabātas arī brāļu Friča un Ermaņa Dorbes dzejoļu klades (1915—1917).

H. Dorbes muzejā «Senču putekļi» galvenokārt ir viņa rokraksti (arī mašīnraksti), no kuriem daļa nepublicēti — 60 fondu vienības (VVM 16659). Lielākā daļa — H. Dorbes oriģināldarbi: dzejoļi, proza, lugas, apceres, dažādi raksti, dažkārt ar paša autora ilustrācijām, atmiņu stāstījumi u. c. Nedaudz — tulkojumi, arī citu autoru darbu apkopojumi.

Herberts Dorbe pie savas Kurzemes novada senlietu kolekcijas
Ventspilī 1969. gada maijā

Piemiņas lietas (VVM HD) — 6 viesu grāmatas un 1927.
gadā Raiņa sūtītā šokolādes tāfelīte meitai Izoldei.

Fotogrāfijas (VVM 169 36) — divdesmit divos V. Birz-
nieces fotoattēlos — «Senču putekļi» pēc H. Dorbes nāves.

HERBERTS DORBE

***MORITURUS**

Poēma

IESKAŅA

1. Es nezinu, vai vakars būs vai rīts
Pār mežu galiem un pār druvām celsies,
Vai ārs būs dziļā nakti tumsā tīts,
Vai drēgna migla blāviem vilņiem velsies,
Vai brāzmais negaiss pēkšņs un negaidīts
Kā posta laiviņa bruks neaizelsies, —
Bet zināšu, ka pienācis ir laiks
Tai lielā nopietnībā mēms un baigs.
2. Kur gan viņš pārsteigs mani, kādā malā
Un kādā zemē ceļi krustosies
Reiz mums? Vai izbaidītu zvēru alā,
Kur sikspārņi un mudžu bari dies?
Vai tēva pajumtē vai svešā salā
Mans mūža gājiens beidzot noslēgsies?
Ir gudrie, jūs kam bauslis — visu zināt.
Pirms manis nespēsāt to izdibināt.
3. Nav zemes ceļi zvaigznēs rakstīti,
Ne pareģotāju, ne burvju varā,
Mēs padodamies, dzīves pieveikti,
Ar un bez brīvas gribas kritam karā
Vai, izmisuma tumsā iedzīti
Un nelokāmu šaubu mākti garā,
Mēs mezglu pēdējo vairs neraisām,
Bet paša celtu roku pārcērtam,

4. Un tā reiz pienācis būs lielais brīdis,
Kad jāsaka būs visiem ardievas,
Vai vaigs būs aukstos baiļu sviedros svīdis
Vai acīs rīsušās būs asaras;
Bet skats mans, allaž meklējies un klīdis
Pēc zemes jaukumiem un burvības,
Tad apstāsies, kad skarbi skanēs — stāvil!
Un vaigu vaigā tikšos es ar nāvi.
5. Ikkatrs jautājums būs kļuvis lieks
Un nevērtīga katra vārdu maiņa,
Kad pēdējais būs izskanējis prieks
Un izgaissusi skumjā beigu dauna;
Es būšu ticis dzīvei svešinieks.
Bez ceļa spieķa un bez rokas saiņa,
Kad atprasis man citu it neko,
Tik dzīvību, par visu dārgāko.
6. Par atbildētāju nu beidzot kļuvis,
Ar dzīvi noslēgšu es rēķinus,
Ne nieka mantojis un neieguvis;
Šīs zemes vilinošos jaukumus
Man slēpis būdas jumts vecs, pussagruvis,
Daudz vētru pārlaidis un nesagruvis...
Kaut nav nekā no labumiem man paša —
Tak parādā nevienam es ne graša.
7. Un tomēr es kā mūžīgs gūsteknis
Tai dzīvē bijis allaž un arvienu,
Vai zemi priecinājis ziedonis
Vai ziemas negaiss brāzies augu dienu;
Par visu tomēr mīlais rudenis
Ar zelta lapu skumjo pavedienu
Pie sevis sējis gleznos norietos,
Kas izskan dzērvju ilgu kliegzienos...
8. Es dzīvi mīlējis ar visu sirdi,
Lai kāda viņa nebijusi gan,
Tai atsaucies ar asinātu dzirdi,
To slavējis un teicis arīdzan;

- Pat brīžos grūtākos, kad ļauni tirdi
Un zaimi bija jāuzklausā man
Un jācīnās ar negalu un mokām —
Es dzīvē tvēru dziļi abām rokām.
9. Un lai no tā, kas meklēts, gūts un teikts,
No visa atsakos un mēmi ciešu?
Neviena atbalstīts un neapsveikts,
Es divcīņā ar pašu nāvi iešu!
Vēl nebūšu es uzvarēts un beigts,
Kaut bāsi zaudējis, es rēkšu — riešu,
Ka lielu netaisnību vaiņago,
Kad dzīvību ar nāvi savieno!

1943. gads

LITERĀTU ATCERES UN JUBILEJAS 1995. GADĀ

200

18. novembrī — dzejnieks un publicists Matiss Vitiņš (miris 1861. gadā).

190

7. jūnijā — folklorists Georgs Bitners (miris 1883. gadā).

180

28. aprīlī — prozists, tulkotājs un publicists Ansis Leitāns (miris 1874. gadā).

170

2. decembrī — publicists un prozists Krišjānis Valdemārs (miris 1891. gadā).

160

11. maijā — dzejnieks Baumaņu Kārlis (miris 1905. gadā).
18. augustā — grāmatizdevējs, publicists un tulkotājs Heinrihs Alunāns (miris 1904. gadā).
4. oktobrī — prozists un dzejnieks Juris Dauge (miris 1910. gadā).
31. oktobrī — folklorists, dzejnieks, prozists un publicists Krišjānis Barons (miris 1923. gadā).

150

11. martā — prozists un publicists Māteru Juris (miris 1885. gadā).
23. jūnijā — dramaturgs un prozists Kārlis Kalniņš (miris 1919. gadā).

- 17. augustā — prozists Kārlis Cilinskis (miršanas gads nav zināms).
- 10. oktobrī — dramaturģe Marija Pēksēna (mirusi 1903. gadā).
- 12. decembrī — dzejnieks Andrivs Jurdžs (miris 1925. gadā).

140

- 30. janvārī — folklorists Kārlis Pētersons (miris 1917. gadā).
- 29. jūnijā — dzejnieks Jānis Steiks (miris 1932. gadā).
- 14. septembrī — dramaturgs Jēkabs Rozentāls-Krūmiņš (miris 1918. gadā).
- 21. oktobrī — dzejnieks Vensku Edvarts (miris 1897. gadā).
- 25. novembrī — valodnieks un publicists Jēkabs Velme (miris 1928. gadā).

130

- 16. februārī — prozists un dzejnieks Jēkabs Janševskis (miris 1931. gadā).
- 4. martā — dzejnieks Kārlis Veidenbaums (miris 1901. gadā).
- 16. martā — dzejniece, dramaturģe, proziste un tulkotāja Aspazija (mirusi 1943. gadā).
- 3. aprīlī — literatūras vēsturnieks, kritiķis un dzejnieks Teodors Zeiferts (miris 1929. gadā).
- 26. jūlijā — publicists Pēteris Stučka (miris 1932. gadā).
- 11. septembrī — dzejnieks, dramaturgs un tulkotājs Jānis Rainis (miris 1929. gadā).
- 28. septembrī — prozists, dzejnieks un tulkotājs Valdis (miris 1934. gadā).
- 14. oktobrī — publicists Kārlis Kasparsons (miris 1962. gadā).

120

- 2. martā — literatūras vēsturnieks, kritiķis un prozists Roberts Klaus-
tiņš (miris 1962. gadā).
- 4. martā — dzejnieks Līvu Jurka (miris 1956. gadā).
- 28. maijā — kritiķis un publicists Vilis Dermanis (miris 1938. gadā).
- 4. jūnijā — grāmatu izdevējs Oskars Jēpe (miris 1951. gadā).
- 7. augustā — prozists Frīcis Jansons (miris 1957. gadā).

110

- 28. janvārī — dramaturgs un prozists Alfrēds Ziediņš (miris 1944. gadā).
- 18. martā — dzejniece, proziste, dramaturģe un tulkotāja Elza Šērste (mirusi 1976. gadā).

- 17. aprīli — grāmatu izdevējs Jānis Rapa (miris 1941. gadā).
- 13. jūnijā — prozists, dzejnieks un tulkotājs Adolfs Erss (miris 1945. gadā).
- 25. jūnijā — kritiķis un publicists Jānis Lapiņš (miris 1941. gadā).
- 28. jūnijā — prozists un dramaturgs Vaclavs Krops (miris 1929. gadā).
- 18. augustā — prozists un tulkotājs Dāvids Beika (miris 1946. gadā).
- 20. novembrī — dzejnieks un prozists Jānis Gulbis (miris 1917. gadā).
- 2. decembrī — bibliogrāfs Augusts Činters (miris 1944. gadā).

100

- 27. janvārī — prozists, publicists un kritiķis Kārlis Lapiņš (miris 1942. gadā).
- 9. maijā — prozists, dzejnieks un dramaturgs Roberts Eidemanis (miris 1937. gadā).
- 2. jūlijā — literatūras vēsturniece un tulkotāja Austra Kārkliņa (mirusi 1986. gadā).
- 7. augustā — prozists, dzejnieks un dramaturgs Jēkabs Jurevics (miris 1947. gadā).
- 15. augustā — prozists, dramaturgs un publicists Aleksandrs Grīns (miris 1941. gadā).
- 18. augustā — prozists, dramaturgs, garīgās literatūras autors Julijans Vaivods (miris 1990. gadā).
- 9. septembrī — dzejnieks un dramaturgs Mārgers Tanks (miris 40. gados?).
- 26. septembrī — dzejnieks, dramaturgs, prozists un tulkotājs Valdis Grēviņš (miris 1968. gadā).
- 6. oktobrī — tulkotāja Elija Kliene (mirusi 1978. gadā).
- 15. novembrī — folkloriste un valodniece Mērija Saule-Sleine (mirusi 1982. gadā).
- 22. novembrī — prozists un publicists Hermanis Kreicers (miris 1978. gadā).

90

- 16. janvārī — proziste, dzejniece un tulkotāja Anna Sakse (mirusi 1981. gadā).
- 17. februārī — dzejnieks Vilis Abolīņš (miris 1943. gadā).
- 27. februārī — literatūras vēsturnieks un prozists Arturs Baumanis (miris 1989. gadā).
- 13. martā — tulkotāja Anna Bauga (mirusi 1991. gadā) un dzejnieks un prozists Otomārs Gundars (miris 1988. gadā).
- 23. aprīlī — dzejnieks, kritiķis un publicists Ēriks Raisters (miris 1967. gadā).
- 29. aprīlī — dzejniece Karola Dāle (mirusi 1967. gadā).

9. maijā — tulkotājs Sigurds Melnalksnis (miris 1965(?) gadā).
15. maijā — prozists un dramaturgs Jānis Sārts (miris 1980. gadā).
16. maijā — proziste un dramaturģe Konstance Miķelsone (mirusi 1955. gadā).
21. jūnijā — dzejnieks Valdis Lukss (miris 1985. gadā).
23. jūnijā — tulkotājs Oskars Kalnciems (miris 1971. gadā).
10. jūlijā — dzejnieks Vladislavs Bojārs (miris 1984. gadā).
9. augustā — tulkotāja Anna Jostsone.
31. augustā — publicists, kritiķis un prozists Kārlis Ozoliņš (miris 1987. gadā).
4. septembrī — proziste Melānija Vanaga.
14. septembrī — kritiķis un prozists Leonards Latkovskis (miris 1991. gadā).
5. oktobrī — dzejniece un proziste Ilona Leimane (mirusi 1989. gadā).
12. novembrī — dramaturgs un prozists Voldemārs Sauleskalns (miris 1973. gadā).
29. novembrī — dzejnieks un publicists Jānis Kaužēns (miris 1940. gadā).
5. decembrī — dzejnieks, kritiķis, prozists un dramaturgs Alfonss Francis (miris 1948. gadā).
19. decembrī — bibliogrāfs Valdemārs Jaugietis (miris 1974. gadā).

80

16. janvārī — valodnieks un bibliogrāfs Benjamiņš Jēgers.
22. janvārī — dzejniece Anna Dagda.
10. februārī — grāmatniecības vēsturnieks un valodnieks Konstantīns Karulis.
1. martā — tulkotājs, prozists, dramaturgs un dzejnieks Jānis Zīgurs (miris 1988. gadā).
16. martā — prozists un dramaturgs Alberts Jansons (miris 1989. gadā).
17. martā — tulkotāja un proziste Džesija Dzērve (Ija Meldere; mirusi 1982. gadā).
2. aprīlī — kritiķe un tulkotāja Ofelija Sproģere.
5. jūlijā — dzejniece un proziste Marta Skuja (mirusi 1946. gadā).
19. jūlijā — prozists un kritiķis Arturs Plaudis.
4. oktobrī — publicists un prozists Uldis Ģērmanis.
17. oktobrī — dzejnieks un prozists Francis Murāns.
26. oktobrī — tulkotājs Ābrams Feldhūns.
6. novembrī — prozists Valdis Klīvers (miris 1984. gadā).

70

1. janvārī — prozists, dramaturgs un dzejnieks Rihards Rīdzinieks (miris 1979. gadā).

3. janvārī — dzejnieks, prozists un literatūras zinātnieks Dzintars Freimanis (miris 1978. gadā).
8. februārī — dzejniece Zeltīte Avotiņa (mirusi 1982. gadā).
27. februārī — prozists Andrejs Krūmiņš.
9. aprīlī — prozists Eglons Spēks (miris 1991. gadā).
11. maijā — literatūras zinātniece Elza Knope.
29. maijā — literatūras zinātnieks Juris Silenieks.
12. jūnijā — literatūras zinātniece Ingrida Kiršentāle (mirusi 1991. gadā).
16. jūnijā — literatūras zinātniece Erika Zimule.
27. jūnijā — prozists Laimonis Vitkuss (miris 1993. gadā).
2. augustā — dzejniece un esejiste Lidiya Dombrovska.
11. augustā — dzejniece un tulkotāja Ārija Silabriede (mirusi 1991. gadā).
19. augustā — proziste un dramaturģe Mirdza Timma (mirusi 1962. gadā).
20. septembrī — tulkotāja Valentīna Kira.
21. septembrī — prozists, publicists un dramaturgs Aivars Ruņģis.
23. septembrī — teātra zinātniece un kritiķe Līvija Akurātere.
30. septembrī — dzejniece Rita Gāle.
14. oktobrī — publicists un literatūras kritiķis Haralds Priedītis (miris 1987. gadā).
25. novembrī — literatūras zinātniece Valija Labrence.

60

13. janvārī — dzejniece Karmena Kurzemniece.
15. martā — dzejniece, tulkotāja un kritiķe Astrīda Stānke.
25. maijā — prozists un publicists Juris Brežģis.
1. jūlijā — prozists Raimonds Trasuns.
11. augustā — dzejniece un valodniece Lalita Muižniece un dzejniece Vita Viksna.
3. oktobrī — prozists Zanis Ezītis.

50

5. martā — prozists un tulkotājs Reinholds Millers.
10. jūnijā — prozists Eriks Kanders.
27. septembrī — dzejniece un dramaturģe Velga Krīle (mirusi 1991. gadā).
2. oktobrī — dzejnieks Jānis Rokpelnis.
23. oktobrī — dzejnieks Andris Bergmanis.
27. decembrī — tulkotāja Biruta Jēgere.

Sastādījis Ilgonis Bērsons

1. ...
2. ...
3. ...
4. ...
5. ...
6. ...
7. ...
8. ...
9. ...
10. ...
11. ...
12. ...
13. ...
14. ...
15. ...
16. ...
17. ...
18. ...
19. ...
20. ...
21. ...
22. ...
23. ...
24. ...
25. ...
26. ...
27. ...
28. ...
29. ...
30. ...
31. ...
32. ...
33. ...
34. ...
35. ...
36. ...
37. ...
38. ...
39. ...
40. ...
41. ...
42. ...
43. ...
44. ...
45. ...
46. ...
47. ...
48. ...
49. ...
50. ...
51. ...
52. ...
53. ...
54. ...
55. ...
56. ...
57. ...
58. ...
59. ...
60. ...
61. ...
62. ...
63. ...
64. ...
65. ...
66. ...
67. ...
68. ...
69. ...
70. ...
71. ...
72. ...
73. ...
74. ...
75. ...
76. ...
77. ...
78. ...
79. ...
80. ...
81. ...
82. ...
83. ...
84. ...
85. ...
86. ...
87. ...
88. ...
89. ...
90. ...
91. ...
92. ...
93. ...
94. ...
95. ...
96. ...
97. ...
98. ...
99. ...
100. ...

SATURS

Par Gunti Zariņu	3
(Alises Balodes, Daces Cālītes, Ivetas Pētersones, Gunas Riekstiņas un Elinas Salmiņas ievads, biogrāfiskie dati un materiālu apkopojums)	
*Zariņš. G. Meklējot dzīves jēgu	9
*Zariņš G. Vēstules vēl nepazītiem draugiem. [Veltījuma dzejoļi I. Auziņam, O. Vācietim un V. Belševičai]	15
Auziņš I. Dažas atmiņstundas	18
Saliņš G. Tikšanās. (Intervija)	24
Zemdega A. Nesaprastais trimdinieks	28
Freimanis E. Eksistenciālais izmisums	31
Fonvors R. Atmiņas par kopējiem darba gadiem (1960—1965)	33
Ivaska A., Pārstrauta V. Klasesbiedrs Guntis Zariņš	36
Millere S. «Es dzīvi mīlēšu, kamēr vien mākoņrindas slidēs». (I. Kalnāre)	38
*Kalnāre I. Vēstules. (Publicēšanai sagatavojusi Sandra Millere)	46
Banga A. «Pie tevis, mana zeme». (R. Skujiņa)	60
*Skujiņa R. Vēstules mātai Mildai Ložai. (Publicēšanai sagatavojusi Anita Banga)	63
Kursīte J. Edvarta Virzas Klārai Stakenai sūtītie dzejoļi	74
Dāboliņa S. Augusta Saulieša dzeja	90
*Saulietis A. Dzejoļi. (Publicēšanai sagatavojusi Sanita Dāboliņa)	105

MOSU JUBILĀRI

250

Apinis A. «Pie J. V. Stefenhāgen un dēla»	116
Kalnačs B. Daži jautājumu loki ap nemirstīgo «Zūpu Bērtuli»	128

<i>Slava M.</i> Latviešu (baltu) līga. (Pieminot «Latvju Dainu» pirmās burtnīcas simtgadi)	140
<i>Bērsone I.</i> Ieskats Fridriha Gulbja esejās	148
* <i>Gulbis F.</i> Esejas	154
* <i>Lange I.</i> Manas mātes atmiņas par Sudrabkalnu	167
* <i>Lange I.</i> Manas atmiņas par Sudrabkalnu	168
<i>Rudenāja E.</i> Kādu es atceros Jāni Sudrabkalnu	176
Herberta Dorbes arhīvs Latvijas krātuvēs	182
<i>Puriņa M.</i> Latvijas Nacionālā bibliotēka	182
<i>Jaunmuktāne G.</i> Latvijas Akadēmiskā bibliotēka	190
<i>Pencele Z.</i> Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejs	198
<i>Baško V.</i> Ventspils kolekcijas	200
* <i>Dorbe H.</i> Moriturus. (Ieskaņa)	202
<i>Bērsone I.</i> Literātu atceres un jubilejas 1995. gadā	205

* Arhīvu materiālu pirmpublicējumi.

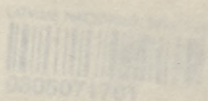
Apgāda «PRESES NAMS» izdevumi — ieskats literatūras vēsturē:

Varavīksne-1993. Literārā mantojuma gadagrāmata. Sastādītāja Līvija Volkova. Redaktore Līgita Bībere.

Plašāk nekā citu gadu laidienos šajā izdevumā apkopoti nepublicēti arhīvu materiāli. Mārtiņš Žīverts atklājas neparastā skatījumā — kā dzejnieks un prozaīķis. Valda Grēviņa vēstules, īpaši no Sibīrijas rakstītās, apliecina dzejnieka nesalaužamo garu un smalko humoru. Latviešu literatūras vēsturē ir notikums — privātā arhīvā atrastās, 80 līdz 85 gadu vecās Edvarta Virzas vēstules savai apjūsmotajai mūzai. (1994. gada «Varavīksnē» ir šīs publikācijas turpinājums.)

Pirmoreiz vienkop atrodamas visaptverošas ziņas par Viļa Cedriņa dzīvi un tās nobeigumu izsūtījumā. Lasāmi arī viņa dzīvesbiedres dzejnieces Mirdzas Cuiķes atmiņu tēlojumi par abu neilgajām, bet skaistajām kopgaitām.

Pilnīgi nepazīstams mums līdz šim bijis rosigais, pašaieliedzīgais grāmatu izdevējs Stokholmā Jānis Abučs (apgāds «Ziemeļblāzma»). Arī par viņu un citiem mazāk zināmiem literatūras darbiniekiem var lasīt 1993. gada «Varavīksnē».

Antons Stankēvičs. DZĪVOJA REIZ EDVARDS VULFS.
Monogrāfija. Mākslinieks Aleksandrs Stankēvičs. Redaktore
Lolija Vēze.

Rakstnieka Edvarda Vulfa personība un darbs līdz šim
latviešu lasītājiem bijuši maz zināmi. Grāmata saistoši stāsta
par rakstnieka īsā, bet intensīvā mūža gājumu. Stāstījumu
papildina daudzi fotomateriāli.

Latvian National Library
Rīga, Latvia
0005071701

Antonijs Ziemeļis, DZIVONIA REIN EDVARDUS VILKS.
Antonijs Ziemeļis, DZIVONIA REIN EDVARDUS VILKS.
Antonijs Ziemeļis, DZIVONIA REIN EDVARDUS VILKS.
Antonijs Ziemeļis, DZIVONIA REIN EDVARDUS VILKS.
Antonijs Ziemeļis, DZIVONIA REIN EDVARDUS VILKS.
Antonijs Ziemeļis, DZIVONIA REIN EDVARDUS VILKS.
Antonijs Ziemeļis, DZIVONIA REIN EDVARDUS VILKS.
Antonijs Ziemeļis, DZIVONIA REIN EDVARDUS VILKS.
Antonijs Ziemeļis, DZIVONIA REIN EDVARDUS VILKS.
Antonijs Ziemeļis, DZIVONIA REIN EDVARDUS VILKS.

Parakstīta iespiešanai 13.04.94. Reģistrācijas apliecība Nr. 2-0610.
Formāts 70×108/32. Augstspiede. 13,5 fiz. iespiedl. Metiens
1000 eks. Pas. Nr. 99. Ligumcena. Salikta un iespiesta a/s «Preses
nams». LV-1081, Rīgā, Balasta dambī 3.

Ls 1,03.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0305071701

Kontroleksemplärs

94-2
L 39